

Fortverhalen 2000-2016

Gebundelde verhalen van
de website Forten Info.

Samenstelling René G.A. Ros

Dit is de herpublicatie van artikelen die eerder op de in 2022 beëindigde website Forten Info stonden. Als archivering kan daarom niet in de teksten gewijzigd worden, met uitzondering van taalfouten. Graag ontvangt de samensteller opmerkingen over taalfouten.

Opmerkingen graag per paragraaf noemen MET eerst vermelding van het paragraafnummer. Als in een opmerking wordt verwezen naar een andere paragraaf, dan moet ook daarvan het paragraafnummer vermeld worden. Dit voor een betrouwbare en efficiënte verwerking van de opmerkingen. Pagina- en/of regelnummers zijn niet nodig. Onderstreepte paragrafen zijn gewijzigd sinds de vorige versie. Geel gemarkeerde paragrafen zijn nog niet gereed.

Heeft u vragen of wilt u reageren?

Stuur dan een e-mail aan info@forteninfo.nl of post naar Postbus 5104, 1380 GC Weesp.

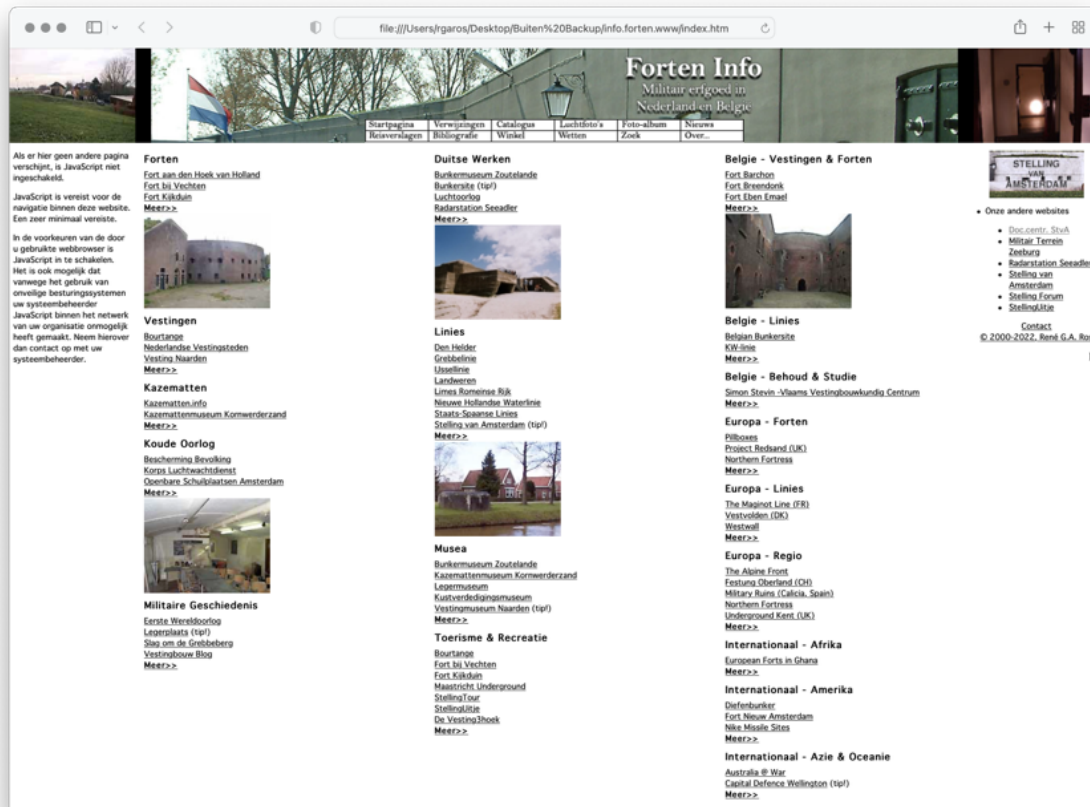
Dit document is gegenereerd met een, door de samensteller gemaakte, database voor tekst- en bronnenbeheer. Om technische redenen kunnen webadressen die meer dan één regel beslaan, ten onrechte een of meer spaties bevatten. De codes die beginnen met NL-WpDStvA verwijzen naar een exemplaar of (digitale) kopie van de bewuste bron in de collectie van de samensteller.

Fortverhalen 2000-2016

Hoofdstuk 1. Voorwoord

René Ros, 2022

- Op 20 mei 2002 werd de website Forten Info gelanceerd als spin-off van de website over de Stelling van Amsterdam en als uitbreiding op een eerdere links/portaal webpagina op fort.nl. De website bestond uit vele onderdelen over militair erfgoed in Nederland en België. Er waren links, overzichten van forten en bunkers, bibliografie, foto's enzovoort.
- Een van de onderdelen waren de reisverhalen met aanvankelijk verslagen van bezoeken aan forten en bunkers. Zowel met groepen, zoals de activiteiten van de stichting Militair Erfgoed, maar ook privé-bezoeken in kleiner verband. In de loop der tijd kwamen er ook geschreven herinneringen van militairen uit de Koude Oorlog bij.
- Toen de website bijna 20 jaar later, op 11 mei 2022, werd beëindigd, waren er 27 'reisverslagen' uit de periode 2000-2016. Deze reisverslagen zijn niet spectaculair maar geven wel een tijdsbeeld of zijn een ooggetuigenverslag. Ze zijn daarom het bewaren waard en er is voor gekozen om ze te bundelen in deze uitgave. Vooral ter herinnering en ter ere van de schrijvers, die met hun verhaal een stukje geschiedschrijving hebben achtergelaten of gaan achterlaten.
-

Schermafbeelding van de startpagina van de website Forten Info in mei 2022. (René Ros)

- Er is geprobeerd om in contact te komen met alle schrijvers en fotografen of hun nabestaanden. Dat is helaas niet in alle gevallen gelukt, omdat mailadressen niet meer geldig waren en geen andere contact-informatie bekend was. Mocht je een van genoemde personen zijn en niet in juni 2022 van ons een bericht hebben ontvangen, neem dan alsjeblieft contact met ons op.
- De opmaak is anders dan op de website en er zijn enkele toevallig opgemerkte foutjes in de tekst verbeterd. Ook zijn de kleine webfoto's vervangen door de - indien beschikbaar - originele hoge(re) resolutie foto's, maar deze zijn niet bewerkt.

Hoofdstuk 2. De Stelling Honswijk

Anne Visser, 2000

- 2.1 Fort Honswijk is een plaats waar ik bijzonder graag kom. Toen ik enkele jaren geleden voor de eerste keer een bezoek bracht aan Fort Honswijk maakte de toren en zijn sfeer op mij een diepe indruk. En ook nu nog. Iedere keer als ik de toren zie, ben ik opnieuw onder de indruk. Wanneer ik het gebouw betreed, bekruipt mij nog steeds een niet goed te omschrijven gevoel van onwezenlijkheid. Net alsof je in een wereld komt, waar de mens eigenlijk niet thuis hoort. De vleermuis, die iedere winter op dezelfde plaats in de toiletruimte van de toren zijn winterslaap houdt, versterkt dat gevoel bij mij. En ik ben niet de enige, want ik merk bij rondleidingen dat ook veel bezoekers gefascineerd worden door de toren.**

Fort Honswijk, het imposante torengedouw uit 1846. (Anne Visser)

2.2 Inleiding

- 2.2.1** Dit artikel gaat echter niet alleen over Fort Honswijk, maar over de Stelling Honswijk, waar het fort deel van uitmaakte. Aanvankelijk bestond de Stelling Honswijk uit Fort Honswijk en de Lunet aan de Snel, maar na 1874 is de stelling uitgebreid met het Werk aan de Korte Uitweg en de Gedekte Gemeenschapsweg tussen Fort Honswijk en het Werk aan de Korte Uitweg.
- 2.2.2** In het begin van de vorige eeuw werd de verdediging van het Lekaces uitgebreid met de Batterij aan de Noorder Lekdijk. Maar dan heeft de naam Stelling Honswijk al plaats gemaakt voor die van de Groep Vreeswijk. Tijdens de mobilisatie 1914 - 1918 werd de verdediging van Lekaces verder verbeterd door de aanleg van het Werk aan de Groeneweg, beoosten Fort Honswijk. Na 1922 veranderde men de naam weer en duidde men de verdedigingswerken in dit gebied aan als de Groep Lek.
- 2.2.3** Het bijzondere van de Stelling Honswijk is dat het landschap nauwelijks is veranderd in de afgelopen 150 jaar. Dit betekent dat niet alleen de verdedigingswerken en de nog overgebleven inundatievoorzieningen, maar ook het landschap voor bescherming in aanmerking zouden moeten komen. Gelukkig groeit binnen de huidige monumentenzorg het besef, dat de waarde van een monument mede wordt bepaald door de landschappelijke context. En als er één gebied is waar dat opgaat, is dat wel bij de voormalige Stelling Honswijk.
- 2.2.4** De ontwikkeling van het landschap in dit gebied is bepaald door de Lek en door ontginningen. Langs de Lek zijn in de loop der eeuwen oeverwallen gevormd. Ten noorden daarvan liggen veen- en rivierkleiafzettingen. Met de ontginningen van dit gebied schijnt men in de 10e eeuw te zijn begonnen, eerst bij de oeverwal en later, in de 12e eeuw, verder naar het noorden. Om de gronden in cultuur te kunnen brengen moesten ze worden ontwaterd middels sloten en weteringen. Eén daarvan is de Schalkwijksche Wetering gegraven in de 12e eeuw. De Waalsche Wetering is nog ouder. Deze ontwatering heeft grote invloed gehad op de vorming van het landschap en op die van de polders Schalkwijk en Blokhoven. In de 19e eeuw gingen dit gebied deel uitmaken van één van de inundatiekommen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

2.3 Historische context

- 2.3.1** In 1839 aanvaardde koning Willem I de scheiding van het Verenigd Koninkrijk tussen België en Nederland. Hierdoor werd het grondgebied van het toenmalige koninkrijk sterk verkleind en ontstond er tussen ons land en zijn "erfvijand" Frankrijk een buffer, België. In verband hiermee gaf koning Willem I zijn zoon, de latere koning Willem II, de opdracht om een nieuw stelsel voor de landsverdediging te ontwerpen. Samen met kapitein Johanniss G. W. Merkes werd een plan ontwikkeld waarin de verdediging werd geconcentreerd op het economisch hart van ons land. Essentieel in dit scenario was een sterke Nieuwe Hollandse Waterlinie (NHW). Het gebied achter de NHW zou als een grote wapenplaats moeten dienen. Maar het was niet de bedoeling van Koning Willem II om bij het uitbreken van een oorlog het leger achter deze linie terug te trekken en dan de rest van het land prijs te geven. Hij wilde in geval van een aanval op Nederland veldslagen leveren in Noord-Brabant beneden de grote rivieren of zelfs in België.
- 2.3.2** Naast de Nieuwe Hollandse Waterlinie waren de grote rivieren, de vestingen tussen Bergen op Zoom en Grave, de IJssellinie en de Grebbelinie belangrijke onderdelen van het nieuwe stelsel voor de verdediging van ons land. Omdat de grote rivieren een bijkans onoverkomelijk hindernis vormden, verwachtte men dat de vijand, Frankrijk, zich al vechtend vanuit het zuiden naar het oosten zou bewegen om dan vanuit het oosten de aanval te richten op het centrum van ons land.
- 2.3.3** Om het Franse leger te kunnen tegen houden diende ons veldleger in Noord-Brabant te beschikken over sterke vestingen met geretrancheerde kampen van waaruit men zou kunnen uitvallen om slag te leveren. Mocht de vijand toch kans zien door te dringen tot in de Betuwe of op de Veluwe dan moest het westen van ons land kunnen worden afgegrensd door de inundaties en de verdedigingswerken van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Zie hier de aanleiding voor de uitbouw in de periode 1840 - 1850 van de NHW waar de Stelling Honswijk deel van uit maakte.

2.4 De aanleg van de Stelling Honswijk

- 2.4.1** Tot 1842 was de noordelijke Lekoever tot bij Vreeswijk onverdedigd. Om de inundaties ten zuiden van de Lek, waar deze begrensd werden door de Diefdijk, beter af te stemmen met de linie ten noorden van de Lek besloot men in 1842 in de Noorder Lekdijk een verdedigingswerk aan te leggen, Fort Honswijk. Aanvankelijk was er alleen sprake van een gesloten aardewerk maar in 1844 besloot men in het fort een bomvrije toren te bouwen, de grootste in de NHW.
- 2.4.2** Het fort ontleent zijn naam aan het nabijgelegen plaatsje Honswijk. Overigens stelde het plaatsje ten tijde van de aanleg van het fort al weinig meer voor. De kerk was een ruïne en er stond nog een enkele boerderij.

Fortverhalen 2000-2016

- 2.4.3 De functie van Fort Honswijk was om de vijand de doortocht over de Noorder Lekdijk te verhinderen en om in samenwerking met Fort Everdingen de Lek af te grendelen. Een andere bestemming was de bescherming van de grote inundatiesluis in de noordelijke dijk langs de Lek. Deze sluis gebouwd in dezelfde periode als het fort, diende voor de inlaat van water uit de Lek en maakte het mogelijk het gebied tussen Vreeswijk en Schalkwijk sneller te inunderen dan via de sluizen bij Vreeswijk.

Fort Honswijk en de latere contrescargallerij. (Anne Visser)

- 2.4.4 Een bijzondere gebeurtenis bij de aanleg van Fort Honswijk was het bezoek van Koning Willem II op 23 september 1843. Tijdens dit bezoek liet de koning zich niet alleen op de hoogte stellen van de voortgang van de aanleg van het fort, maar nam hij ook een kijkje bij de sluis in aanbouw. Bij deze gelegenheid gaf hij toestemming het fort naar hem te vernoemen. In de praktijk werd die naam nauwelijks gebruikt. Zelfs in de officiële stukken kom je de naam Fort Koning Willem II slechts sporadisch tegen. Een tastbare herinnering aan dit bezoek is de sluitsteen boven de poort van de bomvrije toren. Ook op de buitenfrontmuur van de sluis bevond zich een steen met daarop de naam van Koning Willem II.
- 2.4.5 Aangezien men vanuit Fort Honswijk de binnentaluds van de Noorder Lekdijk onvoldoende onder vuur kon nemen, legde men in de jaren 1845 - 1846, ongeveer 400 meter ten noorden van het fort, een tweede aarden verdedigingswerk aan, de Lunet bij Honswijk, later aangeduid als de Lunet aan de Snel.
- 2.4.6 Gelijktijdig met de aanleg van de lunet verbreedde en verdiepte men de Snel, een voormalig veenstroompje dat van de Waalsche Wetering naar de Lekdijk liep, tot inundatiekanaal. In het totaal was deze wetering 700 meter lang en varieerde de breedte van 5 tot 12 meter. Tussen het inundatiekanaal en de gracht van Fort Honswijk lag een grote doorlaatsluis met vijf openingen, afgesloten met schotbalken. Van deze sluis is tegenwoordig alleen nog maar het gedeelte aan de kant van de fortgracht te zien.

2.5 Herijking van het vijanddenken

- 2.5.1 Tot 1870 werd Frankrijk gezien als onze "erfvijand". Hierop was onze defensie dan ook afgestemd. Men ging uit van een zich betrekkelijk traag ontwikkelende oorlog en wilde een oprukkend Frans leger zo ver mogelijk van het centrum van het land bezig houden, in Noord-Brabant of eventueel zelfs in België. Zo kon men tijd winnen voor het stellen van inundaties in de NHW. Dit scenario waarin ons leger zich pas na enige weken of maanden langzaam terugtrekt op de binnenlinies, is tot het midden van de jaren zestig van de negentiende eeuw, leidend geweest. Daarom was de relatief lange tijd die voor het inunderen van de NHW nodig was, ook geen probleem. Dacht men in 1850 hiervoor 10 dagen nodig te hebben, rond 1860 kwam men uit op 26 dagen.
- 2.5.2 Na de Deens-Duitse oorlog (1864) werd deze tijd als te lang ervaren. Men begon langzamerhand te beseffen dat niet meer Frankrijk, maar Duitsland een bedreiging vormde voor onze veiligheid. De Duits-Franse oorlog in 1870 en de afloop daarvan markeerde het omslagpunt in ons vijanddenken. Nederland bleef tijdens deze oorlog neutraal, maar mobiliseerde uit voorzorg het leger. Ondanks de verbeteringen van het militaire systeem en de bouw van forten bij Utrecht, zoals Fort Ruigenhoek, Fort Voordorp, Fort Rijnauwen en Fort Vechten, bleek tijdens de mobilisatie in 1870 nog het één en ander te haperen aan onze verdediging. Bovendien was men verrast door de snelheid waarmee de oorlog werd beslist én door het feit dat Pruisen met een leger van dienstplichtigen kans zag om het ervaren beroepsleger van Frankrijk te verslaan.
- 2.5.3 Men besloot de verdediging te concentreren op het economisch hart van ons land. Dit werd vastgelegd in de Vestingwet van 1874. Hierin werd bepaald dat de Stelling van Amsterdam, de Nieuwe Hollandse Waterlinie, de Grebbelinie en enige sperforten in de buitenlinies ons nieuwe vestingstelsel zouden vormen. Deze wet "deed vestingen vallen en riep forten in het leven". Ook leidde hij ertoe dat het leger zich niet meer behoefde te verdelen over talloze vestingen en stellingen, maar dat zij meer als eenheid kon optreden.
- 2.5.4 Behalve de bouw van nieuwe verdedigingswerken en de verbetering van bestaande objecten werd na 1874 ook de watertoevoer in de NHW ingrijpend verbeterd, zodat het mogelijk was de inundaties in zes dagen te stellen.

2.6 De verbetering van de Stelling Honswijk tussen 1871 en 1886

- 2.6.1 De Stelling Honswijk is tussen 1871 en 1886 verbeterd en uitgebreid. Men moderniseerde de bestaande werken, Fort Honswijk en de Lunet aan de Snel, en men legde een nieuw verdedigingswerk aan op ongeveer 1000 meter ten noorden van Fort Honswijk: het Werk aan de Korte Uitweg.
- 2.6.2 Verder werd er tussen 1871 - 1874 een nieuw inundatiekanaal, het Kanaal Honswijk-Schalkwijksche Wetering gegraven. Dit kanaal stond door middel van een doorlaatsluis in verbinding met de fortgracht en maakte het mogelijk het gebied tussen Vreeswijk en Schalkwijk en bij de Vaartsche Rijn beduidend sneller te inunderen dan voorheen het geval was. Na de aanleg hiervan verloor het inundatiekanaal "de Snel" haar functie. Met een deel van de de grond, die vrijkwam bij het graven van het nieuwe inundatiekanaal, legde men een wal aan met daarachter een weg, de "Gedekte Gemeenschapsweg bij Honswijk".
- 2.6.3 Aan het einde van de negentiende eeuw bestond de bewapening van de Stelling Honswijk in het totaal uit 34 kanonnen van diverse kalibers, 14 Coehoormmortieren en 10 mitrailleurs, type M 90. De bezetting werd gevormd door 10 officieren, 31 onderofficieren en 518 korporaals en manschappen, infanterie, vestingartillerie en landweer vestingartillerie, aangevuld met enkele genisten en hospitaalsoldaten.

2.7 De verbetering van de Lunet aan de Snel

Fortverhalen 2000-2016

- 2.7.1 De lunet werd in 1873 - 1874 grondig onder handen genomen. Men breidde dit werk uit en verzwaarde de wallen. Dat deze werkzaamheden niet altijd van een leien dakje gingen blijkt uit de problemen die men had met verzakkingen van de opgebrachte grond.

Het bomvrije gebouw van Lunet aan de Snel. (Anne Visser)

- 2.7.2 Verder bouwde men in genoemde periode een bomvrij gebouw in de lunet. Van de buitenkant ziet dit gebouw er niet spectaculair uit. Toch heeft het iets bijzonders. Binnen bevindt zich een munitielift die in verbinding staat met de bovengelegen remise. Op deze manier kon men de munitie vanuit de magazijnen in de bomvrije kazerne naar boven hijsen en vanuit de remise verdelen over het geschut.
- 2.7.3 Een aardig detail vormt de plaats van de privaten in het gebouw. Deze waren in het midden van het gebouw gepland. Bij de bouw van Fort Voordorp en Fort Ruigenhoek hadden de ontwerpers evenwel geconstateerd dat "de plaatsing van de privaten in het midden van het gebouw met het oog op de zuiverheid van de lucht zeer nadelig zou zijn." Dit was de reden om de privaten in het meest links gelegen vertrek van het gebouw te situeren.

2.8 Het Werk aan de Korte Uitweg

- 2.8.1 Dit werk werd in 1873 - 1874 aangelegd als een open aarden batterij, die "met de grond voortkomende uit de ontgraving van het kanaal van Honswijk naar de Schalkwijksche Wetering langs dit kanaal werd opgeworpen.". In de jaren 1877 - 1879 veranderde men de batterij in een gesloten werk met een keelwal en werd er een bomvrij kazerne, een remise en een fortwachterswoning gebouwd.

Werk aan de Korte Uitweg. (Anne Visser)

- 2.8.2 Uit de gegevens in het register kan men opmaken dat er bij het aanleggen van dit werk nog al wat problemen waren met verzakkingen. Om dit probleem definitief uit de wereld te helpen heeft men in 1878 - 1879 de gracht uitgebaggerd en vervolgens opgevuld met zand.
- 2.8.3 In het totaal heeft de uitbreiding van dit fort ruim drie ton gekost. In dit bedrag is ondermeer een bedrag van 46.000,- aan zand opgenomen!
- 2.8.4 De bestemming van het Werk aan de Korte Uitweg was om vuur uit te brengen op de binnenberm van de Noorder Lekdijk die men vanuit Fort Honswijk niet kon overzien, en om het Werk aan de Waalsche Wetering te flankeren. Uiteraard moest de bezetting ook de vijand "de overtocht over het inundatiekanaal betwisten".

2.9 De Gedekte Gemeenschapweg bij Honswijk

- 2.9.1 Het zand dat vrijkwam bij het graven van het inundatiekanaal van Fort Honswijk naar de Schalkwijksche Wetering is gebruikt om in 1872 - 1873 een wal aan te leggen tussen het fort en de toenmalige Batterij aan de Korte Uitweg. De hoogte van de wal lag deels op 5.5 m + AP en deels op ongeveer 8.5 + AP meter. Achter deze wal lag een weg die diende als een gedekte gemeenschapsweg. De wal liep achter de Lunet aan de Snel langs. Hier was een doorgang. Vanaf deze coupure tot aan de gracht van Fort Honswijk ging de wal geleidelijk over in een glacisvormige dekking.
- 2.9.2 Met name bij de aanleg van het hoge gedeelte van de wal waren er voortdurend problemen met verzakkingen als gevolg van de veenachtige ondergrond. Deze problemen waren zelfs zo ernstig, dat de aannemer in maart 1874 werd ontheven van de contractuele verplichting het hoge deel onder het vereiste profiel op te leveren. Tot 1879 is men overigens regelmatig bezig geweest met het verbeteren van de wal.
- 2.9.3 In de wal zijn op vier plaatsen emplacements gemaakt voor in totaal 12 kanonnen. Dit geschut diende om de Lunet aan de Snel te flankeren en om het droogblijvende terrein ten noorden van de Lekdijk te kunnen bestrijken. De emplacements zijn tegenwoordig nauwelijks meer als zodanig te herkennen. Alleen in het hoge deel van de borstwering zijn de contouren van enkele emplacements nog vaag te onderscheiden.
- 2.9.4 In de jaren 1902 - 1904 werden hier vier betonnen schuilplaatsen gebouwd. Drie van de vier schuilplaatsen zijn nog intact; de vierde is een ruïne. Overigens kan men bij de ruïne duidelijk zien dat voor de bovendeckking van de schuilplaatsen gebruik werd gemaakt van spoorstaven.
- 2.9.5 Een paar jaar later, in 1907, was men weer aan het werk met het maken van 18 munitienissen van cementbeton. En tijdens de mobilisatie 1914 - 1918 zijn er op enkele plaatsen schervvrije groepschuilplaatsen gebouwd. In het lage gedeelte ligt nog een enkel overgebleven exemplaar.

2.10 De verbetering van Fort Honswijk

Fortverhalen 2000-2016

- 2.10.1 Fort Honswijk is pas aangepast in de periode 1881 - 1885. Toen is de bomvrije toren gedeeltelijk afgebroken en bouwde men een contrescarpgalerij met gronddekking. Hierdoor verdween de toren "uit het zicht" van de vijand en werd hij minder kwetsbaar. Verder werd er in het rechter frontbastion een remise gebouwd die via een trap in verbinding stond met de ondergelegen magazijnen en via een gang met de contrescarpgalerij.

Fort Honswijk, de "Kalverstraat". Links de contrescarpgalerij en rechts de toren. (Anne Visser)

- 2.10.2 In de drie andere bastions bouwde men remises met verbruikmagazijnen en in de frontwal tussen het linker en rechter frontbastion kwam een schuilplaats annex verbruiksmagazijn. Het karakteristieke neoclassicistische poortgebouw met wachtlokalen en poterne dateert eveneens uit genoemde periode. Dit geldt ook voor het daarachter gelegen gebouw.
- 2.10.3 De verbetering van Fort Honswijk werd in 1885 afgerond met de bouw van een betonnen remise rechts tegen de contrescarpgalerij aan en een dubbele kazemat in het linker frontbastion ter bescherming van de grote inundatiesluis. In 1897 paste men de schietgaten in dit gebouw aan voor mitrailleurs op zogenaamde kazemataffuiten. De gracht om de toren is pas in 1886 gedempt.

2.11 De Batterij aan de Noorder Lekdijk

- 2.11.1 In 1909 ging halverwege Fort Honswijk en Vreeswijk de spade in de grond voor de aanleg van een batterij in de uiterwaarden van de Lek. Deze batterij was niet bedoeld om de scheepvaart op de Lek onder vuur te nemen, maar om het Werk aan de Waalsche Wetering en het Werk aan de Korte Uitweg te flankeren. In die tijd sprak men overigens niet meer van de Stelling Honswijk, maar vielen de verdedigingswerken in dit deel van de NHW onder de "Groep Vreeswijk". De bewapening van de batterij bestond uit zes kanonnen van 12 cm.
- 2.11.2 In het midden van het werk lag een gedekt onderkomen met twee lokalen, één voor logies en een munitiemagazijn, en twee privaten. Links en rechts van dit onderkomen bevonden zich de opstellingen voor het geschut met betonnen munitienissen in de borstweringen. Verder waren er houten twee commandoposten in de taluds van de traversen van het noordelijk en zuidelijk deel van het plateau, waarop de batterij lag.
- 2.11.3 In 1965 heeft Defensie deze locatie afgestoten. Helaas is de batterij nu geheel verdwenen als gevolg van de verzwarende van de Lekdijk in de jaren tachtig.

2.12 Het Werk aan de Groeneweg

- 2.12.1 Tijdens de mobilisatie 1914 -1918 werd ongeveer twee kilometer beoosten Fort Honswijk een infanteriestelling aangelegd. Deze stond loodrecht op de Noorder Lekdijk en strekte zich uit tot over de Achterweg. Deze stelling bestond uit loopgraven, prikkeldraadversperringen, grachten en een groot aantal betonnen schuilplaatsen. Na de mobilisatie zijn de aarden werken geslecht; de schuilplaatsen zijn blijven liggen.

Werk aan de Groeneweg: met groepschuilplaatsen uit de mobilisatie van 1914 - 1918 en uit die van 1939 - 1940. (Anne Visser)

- 2.12.2 Tijdens de mobilisatie van 1939 - 1940 is het Werk aan de Groeneweg wederom in staat van verdediging gebracht. Men groef loopgraven en tankgrachten en legde veldstellingen aan en er werden betonnen groepschuilplaatsen en gietstalen koepelkazematten voor zware mitrailleurs gebouwd. Verder plaatste men op de Lekdijk en in de Achterweg tankversperringen. Overigens waren al in 1936 - 1938 enkele schuilplaatsen van het type "1918" omgebouwd tot mitrailleurkazemat.
- 2.12.3 Alle versperringen met uitzondering van die in de Achterweg zijn opgeruimd en de aarden werken zijn geslecht. Alleen de talrijke betonnen groepschuilplaatsen uit beide mobilisaties en de betonnen onderstukken van de koepelkazematten vormen herinneringen aan het verleden.

2.13 De mobilisaties en de Stelling Honswijk

- 2.13.1 De drie keer dat de Nieuwe Hollandse Waterlinie is gemobiliseerd, zijn niet aan de Stelling Honswijk voorbij gegaan. Zeer ingrijpend was de mobilisatie van 1914 - 1918. Vier jaar lang zijn de forten intensief gebruikt. Om de tijd zinvol te besteden gaf men op Fort Honswijk onder meer onderwijs aan de gemobiliseerde soldaten. Daarnaast was er ruimte voor vrijetijdsbesteding, bij voorbeeld toneelvoorstellingen en feestavonden. Zo is er een Honswijk's Vaandelied geschreven met als refrein:
- 2.13.2 "Wij handhaven immer
wij blijven geschaard
rondom u, o vaandel.
Dat God u bewaart."

Fortverhalen 2000-2016

- 2.13.3 Het leven op het fort in het eerste jaar van de mobilisatie wordt beschreven "Fort Honswijk, Staat van Oorlog 1914 - 1915". Hierin is ook een verslag opgenomen van het planten van de zogenaamde mobilisatielinde en de inwijding van het herinneringsteken. Ik wil enkele stukken hieruit citeren.
- 2.13.4 "Enkele dagen vòòr 2 augustus 1915 liet de fortcommandant iedereen aantreden op het Oranjeplein en deelde mee dat men ter gelegenheid van één jaar mobilisatie een linde wilde planten met daaromheen een hek. "Want dat zou karakteristiek Honswijksch kunnen worden. Wij hoorden waarom en vereenigden ons allen met hart en ziel daarmee. De muziek begon daarna het Wilhelmus te spelen. De kapitein nam een schop en begon zand uit het vierkant weg te graven. Daarna gaf de kapitein de schop over aan den oudsten Luitenant. Deze Luitenant deed hetzelfde en zoo ging de schop van hand tot hand. De geheele bezetting deed op die wijze aan het uitgraven mee. De muziek bleef daarbij doorspelen. Na het Wilhelmus volgde het Wien Neerlandsch bloed en het Vaandellied. De muzikanten kwamen ook een voor een hun Honswijksche plicht bij de kuil vervullen. Toen deze voldoende was uitgegraven, werd er vruchtbare aarde gehaald, die, in denzelfden geest, door de geheele bezetting in de kuil werd geworpen. De kapitein ging ook hierbij voor. Daarna werd de linde geplant."
- 2.13.5 Het herinneringsteken ontworpen door één van de Gebr. Van der Horst, kunstsmeden uit Utrecht, bestaat uit een vierkant hek. Op het midden van elke zijde is een schild bevestigd met daarop een rij geweerpatronen, symbolisch voor de infanterie. Op de vier hoekstijlen staat een granaat, symbool van de artillerie. Ieder schild heeft een Nassau-blauw veld met daarop een spreuk. De vier schilden zijn aan de onderkant met in elkaar geknoopte banden verbonden met de hoekstijlen. Deze banden symboliseren het onderlinge vertrouwen. De staaf waarop het schild rust, stelt een jonge boomstam voor als symbool van de mobilisatie. Hieruit ontspruiten twee takken, een eiken tak en een olijftak respectievelijk als symbool van kracht en vrede. De combinatie staat voor het bereikte resultaat van de mobilisatie: vrede door kracht. Elk van de schilden is door middel van een ketting aan een hoekstijl verbonden. De schakels stellen de Honswijkers elk afzonderlijk voor en elke ketting stelt ze gezamenlijk voor als bezetting.
-
- Fort Honswijk, het herinneringsteken van een jaar mobilisatie op fort Honswijk. (Anne Visser)
- 2.13.6 De inwijding vond plaats op 2 augustus 1915 in de aanwezigheid de bezetting van de naburige forten en kerkelijke vertegenwoordigers. De plechtigheid begon met de binnenkomst van een zegewagen met de Nederlandse Maagd. "Haar hoofd is gedekt door een blinkenden helm waar onderuit goudblonde lokken breed neervallen op schouders en zilveren kuras. Een breeden zijden Oranjeband draagt zij en bandelière, terwijl een Nassau-blauwe mantel, omzoomd met breed zilveren rand, in bevallige plooiën langs haar anderen schouder afhangt."
- 2.13.7 "De wagen, van den grond af in nationale kleuren, in groen en bloemen gehuld, wordt door gewapende Honswijkers getrokken en is door de 11 gemobiliseerde provinciën omringd. Deze worden hierbij voorgesteld door 11 gewapende Honswijkers, ieder, bij wijze van vaandel, het wapen van de provincie dragend waaruit hij afkomstig is. De wagen wordt voorafgegaan door den fortcommandant en door herauten-trompetters. De kleine stoet gaat het Oranjeplein op en neemt de daarvoor beschikbaar gehouden plaats, tegenover ons vaandel, naast de linde in. Het zangkoor doet nu juist de laatste regels van het volkslied hooren:
- 2.13.8 Behoud voor 't lieve Vaderland
Voor land en Koningin. (bis)
- 2.13.9 Als deze regels uitgezongen zijn, verheft de Nederlandsche Maagd fierder nog hare rijzige gestalte, omklemt zij vaster nog de vlag en doet zijn ons, als antwoord op dien zang, onmiddellijk het Wilhelmus hooren, dat zij met haar prachtige sopraanstem over onze gelederen uitzingt als Neerland's verrukkelijken vrijheidszang. Een trilling van geestdrift gaat daarbij door onze gelederen."
- 2.13.10 Na een toespraak van de fortcommandant, kapitein A. Kapitein en een optreden van het zangkoor klonk het: "Presenteert Geweer!" De muziek zet het Wilhelmus in. De kapitein doet het doek van het hek wegnemen. Het "Voor Koningin en vaderland" schittert ons in gouden letters tegen. Alle honderden gasten salueeren."
- 2.13.11 Na de onthulling kregen alle soldaten een gedenkpenning uitgereikt.
"De Kapitein wijst op de penningen en zegt: "Honswijkers! Een geschenk van Uwe officieren."
- 2.13.12 Van verschillende kanten kwamen telegrammen binnen. Onder meer van de Generaal Majoor b.d. Roldanus en de Kolonel b.d. Lindhout, die beide als luitenant op het fort waren gelegerd tijdens de mobilisatie van 1870.
- 2.13.13 Om vier uur kregen de soldaten verlof. "We mogen uit. 't Stroomt nu Honswijkers naar buiten, ieder met zijn "Honswijk-orde op de borst. 's Avonds is er menig "schots" gedanst. In Culemborg vooral is het er vroolijk naar toe gegaan. Daar wilden de meisjes alleen nog maar Honswijkers hebben. Daar speelden de orgels. Daar is menig engagement gesloten en menige afspraak voor "na de oorlog" gemaakt".
- 2.13.14 Het verslag eindigt met een dankbetuiging aan "meij. Van Ebbenhorst Tengbergen voor de indrukwekkende wijze waarop zij de Nederlandse Maagd heeft voorgesteld; " en aan den braven landbouwer voor het leenen van den platten wagen."
- 2.13.15 Drie jaar later, op 10 april 1918, werd het herinneringsteken officieel door het Ministerie van Oorlog namens het Rijk aanvaard als geschenk. Een hele bijzondere gebeurtenis vond plaats op 2 augustus 1919. Toen werd het monument voorzien van een lauwerkrans, aangeboden door de toen nog levende oud-officieren, die tijdens de mobilisatie van 1870 op het fort dienst hadden gedaan!

Fortverhalen 2000-2016

- 2.13.16 Het herinneringsteken, dat u nu aantreft op het fort, is een kopie. Tijdens de Tweede Wereldoorlog heeft de Duitse bezetter het origineel weggehaald wellicht omdat men zich ergerde aan de vaderlandslievende tekst op één van de schilden "Voor Koningin en Vaderland". Na de oorlog viel het oudgedienden op dat het monument er niet meer was. Dit was aanleiding voor de toenmalige gebruiker van het fort, Koninklijke Landmacht, om een replica te maken. Deze bevindt zich op een iets andere plaats dan waar het oorspronkelijke herinneringsteken stond, destijds het "Oranjeplein". De lauwerkrans uit 1919 ontbreekt en ook de oorspronkelijke kleuren zijn niet aangehouden.
- 2.13.17 Het herinneringsteken is niet de enige tastbare herinnering uit die periode. In de kantine hangt ook nog het vaandel van de eenheden, die medio 1915 op het fort gelegerd waren, te weten 2 III - 8.R.I (2e compagnie van 3e bataljon van 8e Regiment Infanterie), 3.1.1. L.W.A (Landweer Artillerie), 3.1.1. VgA (Vestingartillerie) en het personeel Militaire Telegraafdienst.
- 2.13.18 Op diverse plaatsen in de gebouwen van Fort Honswijk en in de bomvrije kazerne van het Werk aan de Korte Uitweg staan opschriften en afbeeldingen op de muren. Deels dateren deze uit de twee mobilisatieperiodes, maar er zijn ook opschriften van latere datum.
- 2.13.19 Uiteraard speelde Fort Honswijk een rol in de mobilisatie van 1939 - 1940. Ik wil u enkele citaten uit het boek "Tusschen vuur en ijzer" van H. van Heerde niet onthouden. In dit boek vertelt Van Heerde van de belevenissen van II-19 R.I. Deze eenheid was betrokken bij de gevechten op de Grebbeberg in de meidagen 1940. Op 12 mei 1940 om half drie werd het signaal tot terugtrekken gegeven. Via Amerongen, Cothen en Schalkwijk kwam men tenslotte aan bij Fort Honswijk. Van Heerde beschrijft zijn kennismaking met fort Honswijk als volgt:
- 2.13.20 "Voor we Fort Honswijk bereikt hebben, is de mist al vertrokken en staat de zon te schitteren aan de hemel. Links van ons hebben wij de Lek en duidelijk zien wij boven de Betuwe de vliegtuigen voortsnelen. Op vliegtuigen zijn wij heelemaal niet gesteld en wij zijn blij, Honswijk in 't zicht te hebben en na korte tijd komen we op de bestemde plaats. Daarna trekken wij Fort Honswijk binnen. Het fort bestaat uit een groot complex steenen versterkingen, waaronder lange, breede kelders. Het fort, dat 100 jaar geleden misschien een sterk fort was, is nu totaal verouderd. Het wordt dan ook niet meer verdedigd. Thans staan er ook groote barakken, die waarschijnlijk voor geïnterneerden zijn gebruikt. Van alle kanten zien wij troepen naar het fort trekken 's Middags heb ik het aantal aanwezigen op ongeveer 3000 man geschat, behorende tot allerlei regimenten en onderdelen. Er zijn er bij uit de Peel, van de grensbewaking en uit het land van Maas en Waal, die allemaal naar hier teruggetrokken zijn."
- 2.13.21 Iets verder schrijft hij: "Ik slenter maar eens een beetje door het fort heen om eens poolshoogte te nemen. Ik zie dat de barakken al geheel gevuld zijn met slapende soldaten. Maar ik zie nog meer. Ik zie ook dat wij met enige duizenden mensen in een gemeen gat zitten. Het is een vreemde situatie hier in dat fort. Alles is schijnbaar maar bij elkaar gedreven op een plaats, waar we alle ruimte missen, waar één nauwe uitgang de weg vormt naar het vrije veld. Wat moeten we hier toch. Langzaam begint een ongerustheid zich van mij meester te maken. En hierin staat ik niet alleen. Ik klamp enkele officieren aan, die ook erg ongerust zijn. "Dit is net een steenen doodkist", zegt er een. Een sergeant met wien ik praat, noemt het fort een ratteval. Zoo is het inderdaad. We zitten hier als ratten in een val. Vijandelijke vliegtuigen vliegen geregeld over het fort heen. Een hoornblazer hebben we boven op een van de steenen versterkingen gezet. Hij moet luchtalarm maken. Ieder oogenblik hooren wij zijn hoorn en dan verschuilen wij ons in de kelders onder het fort. Maar wat zitten wij hier ontzettend gevaarlijk! De tegenstanders hebben goede oogen, die hebben in hun vliegtuigen al lang gezien dat we hier zitten. Met angst denk ik er aan wat er gebeuren zal, als op dit niet te missen punt bommen geworpen worden. We zullen verpletterd worden onder de instortende versterkingen, we zullen vermorzeld worden onder zware stukken steen."
- 2.13.22 Van Heerde maakte de capitulatie op het fort mee en hij verwoordde zijn ervaringen als volgt:
- 2.13.23 "Als een bom van 1000 kilo valt het bericht van de capitulatie op 14 mei 1940 ons fort binnen. Nederland heeft zich overgegeven. De oorlog is afgelopen. Ik kijk om mij heen. Tegen de muur leunt een overste. Zijn gezicht is spierwit en zijn lippen trillen. "
- 2.13.24 "Het fort gonst als een bijenkorf. Neerslachtig staan allerlei groepjes bij elkaar. Op een graswal ligt een soldaat met het hoofd op zijn armen en zijn lichaam schokt van ingehouden snikken. Hier en daar begint men reeds de wapens en uitrustingen neer te gooien. De kok komt naar mij toe. "Sergeant, 'k heb nog twee ketels vol capucijners, zal ik die maar in de gracht smijten?" "Doe het maar niet", zeg ik moe, "het is eten"."
- 2.13.25 "Naast mij staat een korporaal. Ook hij moet de wapens neerleggen. Als een razende smijt hij karabijn en uitrustingsstukken op de grond. Zijn helm schopt hij tegen een muur. Daarna huilt hij. Ik zou misschien ook wel willen huilen, want nu is de reactie gekomen. Ik rook echter alleen maar sigaretten, een nieuwe telkens met het laatste peukje aanstekend. Een eindje verder staat een sergeant, die het heel moeilijk en zwaar op de Grebbeberg heeft gehad en die veel kameraden heeft zien vallen. Hij heeft een geladen pistool in de hand en hij wil geen wapens neerleggen. Op bevel van een overste ontwapenen wij hem met geweld."
- 2.13.26 "Buiten hoor ik de zware stap van vele laarzen en achter elkaar komen dertig Duitse soldaten het fort binnen. Het zijn jonge kerels, net zoo zwart als wij. "Heraus, heraus", klinkt het in onze ooren. Wij moeten onze armen in de hoogte steken en het fort verlaten. Dit is even een moeilijk moment, want er behoeft maar een hopelooze te zijn in het fort die naar de wapens grijpt om ontzettende gevolgen wakker te roepen. Gelukkig gebeurt er niets. Met de handen in de hoogte verlaat ik het fort gevolgd door honderden anderen en in een oogenblik staan wij buiten op de dijk."
- 2.13.27 Tot zover het verslag van H. van Heerde.

2.14 Wat is er over

- 2.14.1 Alle verdedigingswerken van de Stelling Honswijk zijn nog aanwezig, maar veel van de inundatievoorzieningen zijn in de loop van de jaren gesloopt. Dit had te maken met de aanleg van het Amsterdam-Rijnkanaal in de jaren dertig van de vorige eeuw. Hierdoor verloor de grote inlaatsluis in de Noorder Lekdijk haar functie als inlaatpunt. Daarom zijn de houten schotbalken in deze sluis in 1939 vervangen door een betonnen muur. Bij de verzwarende van de Lekdijk in de jaren tachtig viel het doek voor deze inundatiesluis en zijn de restanten van de sluis verdwenen onder het dijklichaam. Dit is jammer, want de sluis was iets bijzonders met zijn geweergalerij voor de nabijverdediging. Deze galerij kon men vanuit het Fort Honswijk bereiken via een poterne onder de wal. Deze bijzondere voorziening was overigens primair bedoeld voor het bedienen van de sluis.

Fortverhalen 2000-2016

- 2.14.2 Ook de twee damsluizen in de singelweg rond Fort Honswijk zijn verdwenen. Alleen een gedeelte van de damsluis die de verbinding vormde tussen de fortgracht en het vroegere inundatiekanaal "De Snel" is gerestaureerd.
- 2.14.3 Het inundatiekanaal Honswijk-Schalkwijksche Wetering ligt er nog, maar heeft uiteraard zijn oorspronkelijke functie verloren. De damsluis, die de verbinding vormde met de fortgracht is in de jaren zeventig opgeruimd en vervangen door een duiker.
- 2.14.4 De vijf bruggen over het kanaal zijn alle op één na verdwenen. De enige brug die nog over is, ligt halverwege tussen de Waalseweg en de Schalkwijksche Wetering, midden in het land.
- 2.14.5 Van de twee bruggen over de gracht om de Lunet aan de Snel is er nog één over en wel die over het linker gedeelte. Maar deze brug bevindt zich in een meer dan deplorabele toestand en is nodig toe aan een ingrijpende opknapbeurt. Het vroegere inundatiekanaal "de Snel" ligt er nog, maar is verland tot een brede sloot.
- 2.14.6 Ik ben gecharmeerd van militaire grensstenen. Bij Fort Honswijk kan ik in dat opzicht mijn hart ophalen. Op veel plaatsen staan deze stenen er nog. Met name langs de singelweg om het fort.

Stelling Honswijk, een van de overgebleven militaire grensstenen. (Anne Visser)

2.15 De naoorlogse periode

- 2.15.1 Veel forten van de NHW zijn na de oorlog gebruikt voor opslagdoeleinden, vaak voor munitie. Fort Honswijk daarentegen is één van de objecten, die tot voor enkele jaren intensief zijn gebruikt. In 1945 en 1946 heeft het fort gediend als interneringskamp voor collaborateurs. Eén van de mensen die in de zomer van 1945 op het fort geïnterneerd was, vertelde dat men zelf moest zorgen voor matrassen en dekens. Deze man vertelde ook dat een medegeïnterneerde zo gedeprimeerd raakte dat hij met een gevonden landmijn zelfmoord heeft gepleegd, waarbij ook één van de bewakers is omgekomen. Vol afschuw vertelde hij dat de kist met stoffelijke resten van deze man enkele dagen op het terrein heeft gestaan.
- 2.15.2 Direct achter het poortgebouw staat gebouw H, oorspronkelijk een kruut- en projectielenmagazijn. Op de muur in één van de vertrekken staat een tekening uit september 1946 met een boom en daaromheen de namen van een aantal geïnterneerden. Het onderschrift luidt: "Hier geneest men politieken en andere ongeneeslijke zieken". Het merendeel van de geïnterneerden waren Nederlanders, maar ook de beruchte "Drie van Breda" zijn korte tijd op Fort Honswijk gevangen gehouden.
- 2.15.3 Na deze periode is Fort Honswijk tot 1968 gebruikt door de Koninklijke Luchtmacht (KLu). Die gebruikte onder anderen een deel van de bomvrije toren. Op diverse plaatsen in dit gebouw zijn nog herinneringen aan die periode. Zo staat in één van de twee keukens nog de verwarmingsketel. Een andere herinnering vormt de kokerschietsbaan uit 1959 die werd gebruikt voor het inschieten en testen van boordwapens van vliegtuigen.
- 2.15.4 Na het vertrek van de KLu is het fort in gebruik genomen door de Koninklijke Landmacht. Deze heeft het fort tot in 1996 gebruikt voor munitierenovatie. Uit deze periode dateren de "munitiefabriek" en de munitiehaven. In april 1996 heeft men de laatste opdracht uitgevoerd op Fort Honswijk. Aardig om te vermelden is dat de dienstplichtigen die in die tijd te werk waren gesteld op het fort, drie maanden hebben bijgetekend om dit karwei af te ronden.
- 2.15.5 De geschiedenis van de andere werken in de Stelling Honswijk is minder kleurrijk. Het Werk aan de Korte Uitweg is na de oorlog onder meer gebruikt voor de opslag van materiaal van Baileybruggen ten behoeve van de spoorwegen. Op het terrein van het fort voor de bomvrije kazerne oefende men in die tijd met het leggen van dergelijke bruggen. Het verhaal gaat dat veel van het hout van deze bruggen is gebruikt voor de bouw van een paardenstal op Drakenstein.

2.16 EOC

- 2.16.1 Sinds 1985 is het Werk aan de Korte Uitweg eigendom van Staatsbosbeheer. Jarenlang is er niets aan het fort gedaan met als gevolg dat de gebouwen zich in slechte staat bevinden. Dit is verergerd door verzakkingen, waardoor de muren en de vloeren op veel plaatsen zijn gescheurd. Deze scheuren vormen een goed onderkomen voor overwinterende vleermuizen. Sinds 1999 is via de Stichting Wandel- en Fietsforten het fort in beheer gekomen van de Stichting Werk aan de Korte Uitweg. Deze stichting wil in de loop van dit jaar op het fort een theehuis realiseren. In verband hiermee zijn vrijwilligers bezig met het opknappen van het fort. Ook de genieloods is onder handen genomen. Deze wil men gebruiken als slaapgelegenheid voor groepen en passanten.

Een vrachtwagen van het Explosieven Opruimings Commando op de weg naar de Lunet aan de Snel. (René Ros, 1999)

Fortverhalen 2000-2016

- 2.16.2 De Lunet aan de Snel heeft eigenlijk steeds gefunctioneerd als opslagplaats van munitie. Op dit moment gebruikt de Explosieven Opruimingsdienst de lunet voor opslag van gevonden explosieven.

2.17 De toekomst van de Stelling Honswijk

- 2.17.1 Defensie is nog eigenaar van Fort Honswijk en Lunet aan de Snel. Beide objecten zijn nog in gebruik, zij het op beperkte schaal. Daarnaast heeft Defensie enkele gebouwen op Fort Honswijk in gebruik gegeven aan twee Stichtingen: de Stichting Militair Erfgoed en de Stichting Functioneel Bunkerbeheer. Stichting Militair Erfgoed heeft haar secretariaat gevestigd op het fort en zij organiseert er allerlei activiteiten zoals lezingen en presentaties. De Stichting Functioneel Bunkerbeheer heeft allerlei goederen op het fort opgeslagen.
- 2.17.2 Het is nog niet duidelijk wat Defensie op middellange termijn met het fort zal gaan doen. Mede in verband hiermee hebben enkele enthousiastelingen recent een nieuwe stichting opgericht: Stichting Wachters aan de Lek. Deze stichting heeft als primaire doelstelling dat Fort Honswijk, Fort Everdingen, de Lunet aan de Snel en de Gedekte Gemeenschapsweg in handen blijven van Defensie als tastbare herinnering aan militaire verleden van ons land. Daarnaast wil deze stichting zinvol hergebruik van deze objecten stimuleren met instandhouding van het oorspronkelijke karakter.
- 2.17.3 Er is nog geen duidelijkheid over de toekomst van de voormalige Stelling Honswijk. Eén ding moge duidelijk zijn geworden dat de stelling qua objecten en vestinglandschap uniek is. De doelstelling van de Stichting Wachters aan de Lek om het militaire karakter van dit gebied te handhaven, sluit hier dan ook naadloos op aan.

Hoofdstuk 3. "Seyss-Inquart" bunker

René Roede, 2000

- 3.1 De verwachtingen waren hooggespannen, op donderdag 15 juni 2000. Het was toen namelijk voor de eerste keer mogelijk om de grote schuilm bunker van Seyss-Inquart in Den Haag van binnen te bekijken. Voor iedereen toegankelijk? Nee, dat niet: exclusief voor de donateurs van de Stichting Militair Erfgoed werden de deuren van deze reusachtige bunker éénmalig geopend!! Ruim 60 donateurs maakten dan ook gretig van de gelegenheid gebruik om er binnenin een kijkje te kunnen nemen.

- 3.2 Iedereen die ook maar enigszins interesse heeft voor Duitse bouwwerken uit de Tweede Wereldoorlog heeft er wel eens voor gestaan, voor de bunker van Seyss-Inquart aan de Theresia Schwartzelaan in Den Haag, maar er in kunnen was er niet bij: "Geheim!!" en: "Nog steeds in gebruik bij de Landmacht-Staf!!" was altijd de boodschap. Dus moest men er genoeg mee nemen om de bunker van buiten de hekken te bekijken en te fotograferen. Natuurlijk is de bunker ook van buiten wel héél indrukwekkend - met zijn lengte van ruim 70 meter, zijn breedte van ruim 30 meter en zijn hoogte van ruim 20 meter kun je gerust zeggen dat het één van de grootste Duitse bunkers in ons land is. Ook het enorme pannendak op de bunker, aangebracht ter camouflage van het geheel, maakt steeds weer grote indruk. Verdeeld over een ochtend- en een middaggroep van elk zo'n 30 mensen werden we verwelkomd in de Alexander-kazerne in Den Haag, overigens óók door de Duitse bezetters gebouwd. Daar werd de aanwezigen onder het genot van een kopje koffie, ter voorbereiding van het bezoek aan de bunker, het een en ander uitgelegd over historie en bouw van de bunker. Daarna ging het, inmiddels bijna trappelend van ongeduld, richting bunker.

De met een puntdak gecamoufleerde bunker in Den Haag. (René Roede)

3.3 Het zijn twee bunkers!

- 3.3.1 Via de aan de voorzijde gelegen meest linkse ingang werden we de bunker binnengeloodst, waar we na het maken van een haakse bocht naar rechts - bestreken door het schietgat van de ons allen welbekende "Nahverteidigung" en direct weer naar links voor de eigenlijke ingang van de bunker stonden. Na door de naoorlogse gassluis gelopen te zijn kwamen we, pratend en fotograferend, binnen. Wat van buitenaf al enigszins zichtbaar is, werd binnenin de bunker bevestigd. Het gaat hier niet om één, maar in feite om twee bunkers, nl. de schuilm bunker zelf met daaraan vast gebouwd een keukenbunker. De keukenbunker bevindt zich niet onder het grote pannendak en is ook niet omgeven met een bakstenen muur (die overigens van dichtbij bekeken niet overal van baksteen bleek te zijn, maar van op beton geschilderde bakstenen!). De grote bunker heeft twee -in feite eigenlijk tweeëneenhalf - verdiepingen onder een dak van maar liefst vier meter dik!! De kamer van Seyss-Inquart bevond zich op de begane grond, evenals de machinekamer, een stookkamer en wat andere niet definieerbare vertrekken. Op de verdieping een complete wirwar van meest kleine vertrekken, waarschijnlijk bedoeld voor het onderbrengen van staf en verbinding apparatuur. Het geheel blijkt in de periode na de oorlog flink te zijn aangepast aan de eisen van de Landmacht-Staf: overal telefoons, luchtbehandelingsapparatuur, grote kaarten, enzovoorts! De keukenbunker -waarvan de ingang ook weer door een schietgat werd beveiligd- blijkt veel minder veranderd: overal zijn de origineel Duitse dubbele stalen deuren van het type 434 P01 nog aanwezig. Vlakbij de keuken is ook de nooduitgang nog zichtbaar, afgesloten met een zware stalen deur en beveiligd door middel van een schietgat op deze deur gericht.

De luchtbehandelings-apparaat van de Landmacht. (René Roede)

3.4 De "zolder".

Fortverhalen 2000-2016

- 3.4.1 Toch is ongetwijfeld het meest interessante onderdeel van het bezoek niet in, maar in feite op de bunker gelegen. Op het dak van de bunker -ook van buitenaf zichtbaar!- zijn een tweetal observatie- en luchtafweertorens gebouwd, waarschijnlijk voor de plaatsing van 2 cm. luchtafweergeschut. Om in die torens te kunnen komen moesten we via het dak van de eigenlijke bunker - maar nog wel onder het camouflerende pannendak! - lopen. Wat we daar onder dat pannendak hebben kunnen zien, is bepaald indrukwekkend.

De betonnen spanten die het pannendak dragen. (René Roede)

- 3.4.2 Met behulp van ongeveer 20 betonnen spanten in de lengte en 10 spanten in de breedte van het dak is een betonnen skelet gebouwd - zo te zien ter plaatse in één stuk gegoten - waarop met zgn. "Bims betonplaten" van 3m lang, 0,50 m breed en 0,13 m dik een dak werd aangebracht. Op deze platen werden de panlatten aangebracht waarop vervolgens de dakpannen werden gelegd. Al met al een zeer zware en degelijk uitgevoerde constructie, waardoor het volgens mijn bescheiden mening bijna onmogelijk was om werkelijk schade aan de bunker aan te brengen met bombardementen. Hier, onder de kap van de Seyss-Inquartbunker zijn zonder twijfel de meeste foto's gemaakt, staand op het dak van de eigenlijke bunker en kijkend naar een constructie die eruit ziet alsof hij pas gisteren is opgeleverd, terwijl dat in feite al meer dan 55 jaar geleden is gebeurd.
- 3.4.3 Op weg naar beneden en tijdens het lopen van een laatste ronde rond de bunker, waar we nog vier zogenaamde "Ringstände" op het omheinde terrein ontdekten, werd uit de geanimeerde, ja zelfs hier en daar verhitte gesprekken één ding duidelijk: het geheel was zéér de moeite waard en een gemiste kans voor hen die er NIET waren!! Zal er ooit nog een volgende gelegenheid voor het bezoeken van de bunker komen.....?

Een Ringstände met het bunker op de achtergrond. (René Roede)

Hoofdstuk 4. Ontdekkingstochten Texel

René Ros, 2000

- 4.1 Hierbij een verslag van mijn fietstochten tijdens mijn vakantie in 2000 naar de verdedigingswerken op Texel. Niet heel mijn vakantie is besteed geweest aan bunkers, schansen en batterijen. Er zijn ook dagen geweest dat ik niets van dat alles gezien heb. Wel had ik me een beetje voorbereid zodat ik wist dat als ik ergens in de buurt zou komen, wat er dan te zien was. Alhoewel ik altijd wel een oogje openhoud en de kleinste brokjes beton/baksteen en aparte heuvels me al opvallen.
- 4.2 Hieronder een reeks verslagjes van de verschillende objecten. Getypt in chronologische volgorde om het spannend te maken! De inhoud pretendeert niet volledig te zijn en is geen correcte encyclopedie over de verdedigingswerken op Texel. Het is alleen een verslag van mijn persoonlijke puzzeltocht. Al vanaf de tijd als padvinder (zeeverkenner) maak ik liever zelf puzzeltochten.
- 4.3 Als ik dit schrijf, is in Enschede eerder de dag 100 ton vuurwerk ontploft. Geen idee of dat puur vuurwerk was of 100 ton TNT equivalent.
Hoeveel heeft er in Fort bij Vijfhuizen gelegen aan vuurwerk? En hoeveel buskruit en TNT in Fort aan de Middenweg (Eurometaal) welke de buurtbewoners weg wilden hebben? Om eens na te laten denken over welke gevolgen een soortgelijke ontploffing zou hebben gehad. Wellicht bij jou in de buurt?
Er zullen nu vraagtekens geplaatst worden bij enkele andere "detonabele" bedrijven die nabij woningen gelegen zijn, zoals de kruitfabriek in Muiden en Eurometaal in Zaandam. Wat echter niet vergeten moet worden is dat vaak niet de fabriek in een woonwijk is geplaatst, maar de woningen om een reeds bestaande fabriek zijn gebouwd. De enige bron die ik hoorde zeggen dat de Enschedese fabriek er eerder was, was het Jeugdjournaal...

4.4 13 mei - Vliegveld Texel

- 4.4.1 Na het bekijken van landende parachutisten op het Vliegveld Texel zag ik langs de weg een groot betonnen bunker staan. Ja, het woord bunker is weloverwogen omdat ik aan de bouw aanneem dat het van Duitse makelij is (later bevestigd in een folder van het luchtvaartmuseum).
Aan de noordoostzijde is een gedekte ingang, aan de andere zijde drie flinke schietgaten met een betonnen vertanding i.p.v. een met spoorrail zoals in Nederlandse werken voorkomen.
Aan de rechterzijde (noordwest) is met baksteen en pleisterwerk een stuk aangebouwd van 3-4 bakstenen dik. In de uitgebouwde zijde zit een deur en twee ramen.

De Vlijt bunker (René Ros)

4.4.2

De Vlijt schietgaten (René Ros)

De Vlijt bunker zijkant (René Ros)

4.5 14 mei - Batterij Den Hoorn 1

Fortverhalen 2000-2016

- 4.5.1 Deze batterij is in 1938-1939 gebouwd door de Nederlanders als onderdeel van de Stelling van Den Helder. In WO2 ook door de Duitsers gebruikt en tijdens de "Russenoorlog" (de opstand van de Georgiërs) het toneel van strijd. Inmiddels provinciaal monument en het terrein waarin het ligt wordt door Staatsbosbeheer als natuurgebied beheerd, zeer de moeite waard.

Na het eten vertrok ik op de fiets naar een locatie welke hemelsbreed acht kilometer van mijn bungalow ligt. De weg Rommelpot gaf al kriebels omdat er twee onderkomens, drie muntmagazijnen en drie emplacements in de duinen moeten liggen. Deze avond had echter eerst drie andere, verder gelegen, objecten als doel:

Gang Duitse bunker Loodsmansduin (René Ros)

- 4.5.2 • Werkkamer, een bomvrije werkruimte nabij Den Hoorn is geheel ondergronds en met de kaart is alleen de verdachte duin te lokaliseren.
- 4.5.3 • Even verderop, en van verre al goed zichtbaar op het Loodsmansduin, is de commandopost. Eenvoudig te voet bereikbaar. Lager in de duin ligt een Duits bunker met gang en drie ruimten. De grootste ruimte is met spijlen afgesloten en is ingericht voor vleermuizen. Deze bunker is open en aan beide zijden van de gang is een trap naar boven. Zo kon ik door deze bunker naar de Ned. commandopost lopen. Ook die was open, de deur ontbrak. Een grote ruimte aan de voorzijde heeft een vrij hoge spleet om door heen te kijken. Op enkele punten zijn nog schanieren zichtbaar om met een luikje deze spleet af te sluiten. Ook de ruimten zijn toegankelijk waarvan één door de Duitsers opnieuw lijkt te zijn ingedeeld. Het uitzicht is formidabel: mooie duinenrijen met in de verte de zee. Links zijn de Mokbaai, Den Helder en de pont goed zichtbaar. Terug naar de fiets kwam ik een fotograaf tegen, het bleek ironisch genoeg een Duitser te zijn die op zoek was naar vogels.
- 4.5.4 • De enige overgebleven meetpost (twee andere zijn in zee verdwenen) moet nog zuidelijker van de commandopost staan, langs het strand bij paal 9. Het probleem is dat het waarschijnlijk niet in de voorste duinrij ligt en/of de strandpalen hernummerd zijn. Zowel vanaf de land- als de zeezijde waren de pogingen onvruchtbaar en kon ik de post niet vinden maar kwam wel in een meeuwenkolonie terecht. Wel een mooie zonsondergang aan het strand kunnen zien maar om half tien was ik wel weer van het strand af. De terugweg ging een stuk trager. Lopen in zand is doodvermoeiend...

4.5.5

Front Commandopost Loodsmansduin (René Ros)

Keel Commandopost Loodsmansduin (René Ros)

4.6 15 mei - bunker Den Burg

- 4.6.1 Aan de noordzijde van Den Burg staat een groot Duits bunker welke vrijwel geheel met zand is bedekt. Vanaf de weg wel goed zichtbaar. Even verderop staat een bakstenen gebouw met drie à vier stenen dikke wanden, lijkt het. Maar wel met raampjes. Mmm, verdacht. Later bleek deze bunker, of het complex waarvan het onderdeel was, de naam "Texla" te dragen en het Duitse hoofdkwartier op het eiland te zijn geweest. De opstand van de Georgiërs begon hier.

Fortverhalen 2000-2016

4.6.2

Bunker Den Burg (René Ros)

Bakstenen gebouw Den Burg (René Ros)

4.7 15 mei - De Oude Schans

4.7.1 Ten zuiden van Den Burg ligt, aan de zeedijk, De Oude Schans. Deze is in ca. 1574 aangelegd, in 1810-1812 verbeterd (Fransen) en in 1930/1931 gedeeltelijk afgegraven maar tussen 1992 en 1997 hersteld en gerestaureerd. De grachten en wallen zijn weer intact maar een ophaal brug zag ik niet. Eigenlijk is het een half gebastioneerd aarden fort. De frontzijde is open maar werd gedekt door de zeedijk tegen beschietingen vanaf zee? Het open plein heeft nog twee waterputten, voor de koeling van het geschut? In de wal naar de keelzijde ligt een bakstenen poterne die met deuren is afgesloten. Linksachter, onder een bastion ligt een wachthuis. Als je helemaal om en over de wallen bent gekropen (brandnetels!) en eenmaal op het plein bent, kan je vanaf die zijde de poterne openen en dan ook de andere deur die helemaal niet van buitenaf geopend kan worden. Althans, dat is de theorie. Aan de keelzijde ligt ook een enveloppe en een ravelijn. Via een dam over de ravelijn kom je bij de poterne uit. Via een gat in het hek ben ik even naar binnen geslopen om wat foto's te maken. Eigenlijk overbodig, want elke woensdag is er om 10.00 een rondleiding waarvoor je je in het Maritiem Museum in Oudeschild moet aanmelden. Ongeduldig he?

Oude Schans, ravelijn (René Ros)

4.7.2

Oude Schans, poterne (René Ros)

Oude Schans, terreplein (René Ros)

Fortverhalen 2000-2016

4.7.3

Oude Schans, gebouw (René Ros)

Oude Schans, gracht (René Ros)

4.8 15 mei - Lunette

- 4.8.1 Even ten oosten van de schans ligt, bijna tegen Oudeschild, de lunette. Deze is in 1922 opgeheven en in 1930 gesloopt. Het terrein is door de vorm en breede sloot echter nog wel herkenbaar. Zeker vanaf de hoger gelegen zeedijk.

Lunette (René Ros)

4.9 16 mei - Batterij Den Hoorn 2

- 4.9.1 Enkele dagen na het eerste bezoek aan de Batterij Den Hoorn sprak ik een medewerker van Staatsbosbeheer aan. Deze wist de meetpost te vinden en wees me een plaats aan waar vandaan het te zien is. Dichterbij komen is tot half augustus echter niet mogelijk vanwege een broedkolonie lepelaars. Tevens wist hij enkele Duitse bunkers nabij Westermient te staan. Een eerste korte ronde liet enkele opvallend kunstmatige, steile heuveltjes zien. Nog niet in de gelegenheid om deze nader te bekijken o.a. omdat de korte broek niet de juiste kleding voor het terrein was...

4.10 17 mei - Dennenbos

- 4.10.1 Doordat het weer slechter was geworden had ik maar een lange broek aangetrokken. Daarmee kon ik beter het dichte struikgewas in. Het getipte gebied is de vm.? Boschwachterij Westermient en is begrensd door het Gerritslanderdijkje, de Ploeglanderweg en de Kraaienlaan en ligt in de bossen nabij het buurtschap Westermient, ten westen van Den Burg. Er loopt een wandelpad en een ruitpad door. Eerder had ik vanaf de weg drie verdachte heuvels gezien. Op het wandelpad aan de zuidzijde van het terrein stonden er alleen al drie die ik voor het eerst zag. Een daarvan was geheel bedekt met grond maar zodanig stijl en onnatuurlijk dat er niets anders onder kan zitten dan een magazijntje. Ernaast was een heuvel waar een deel van de dakrand en de ingang zichtbaar is. Via de bovenkant van de deur is ook het interieur zichtbaar/toegankelijk. Ik schat dat de afmetingen (lxbxh) 2x2x1,8 bedragen maar de vloer was bedekt met aarde dus dat kan meer zijn. De "keelzijde" heeft één laag baksteen (wit, elders ook bruin) tegen het beton zitten. De dikte van de betonwand is grofweg even dik als een baksteen diep is.

Westermient front heuvel (René Ros)

Fortverhalen 2000-2016

- 4.10.2 Even verderop weer een heuvel zonder zichtbare zaken, toen het ruiterpad op. Daar zijn er vier waarvan de ingang goed zichtbaar is. Een ervan heeft zelfs zandzakken voor de ingang gestapeld, vast van spelende kinderen. Alle andere heuvels waren gewoon hartstikke groen en dicht begroeid. Aan de andere zijde van de Kraaienlaan zag ik ook nog twee heuvels maar ook daar was geen beton zichtbaar. Tenslotte was er nog één heuvel in de noordelijke berm van het Gerritslanderdijkje, ook geheel groen. Ik heb nog wel verder rond gekeken vanaf de weg maar geen andere verdachte heuvels gevonden. Hopelijk heb ik er ook geen dubbel geteld, ze lijken allemaal op elkaar! Voor zover zichtbaar zijn alle ingangen aan de zuidzijde van de bunkers. Ik had gehoopt dat het hier om voorraad munitiemagazijnen van de 3,5 kilometer verderop gelegen Nederlandse kustbatterij ging. Maar de bouwstijl lijkt niet Nederlands en moet dus Duits zijn. Later is dit bevestigd in kaarten.

4.10.3

Westermient keel (René Ros)

Westermient stenen muur (René Ros)

4.10.4

Westermient wand (René Ros)

Westermient zandzakken (René Ros)

4.11 18 mei - Luchtvaartmuseum

- 4.11.1 Met wat bewolkt weer naar het luchtvaartmuseum bij het vliegveld Texel gegaan. Veel informatie over het Marinevlieggkamp De Mok en Vliegveld "De Vlijt" (nu Texel Airport) welke laatste ook voor militaire doeleinden werd gebruikt (1938-1940). In de jaren 1950-1960 vertrokken hier de vliegtuigen met getrokken doelen voor de luchtafweer oefeningen bij Den Helder. De tentoonstelling lijkt veel op die van het Luchtvaartmuseum in Fort bij Veldhuis (SvA), maar kleiner. Maar ook een verzameling over de opstand van de Georgiërs in april 1945 op Texel. Deze waren eerder gelegerd geweest in Zandvoort. Als ik het goed begrepen heb, waren ze gehuisvest in het Fort Zuidwijkermeer (SvA). De kaarten lieten verschillende belangrijke Duitse plaatsen zien, waaronder de eerder gevonden bunkers. Daar of elders werd het aantal van 500 bouwwerken op Texel genoemd... Ik moet nog twee maanden vakantie nemen, baas! De 'Zuidbatterij' (i.t.t. de Noordbatterij) was de vm. Ned. batterij De Hors die inmiddels verdwenen is. De evenknie, Den Hoorn, is al eerder hier genoemd. Kortom, als je op Texel bent maar niet persé in de luchtvaart bent geïnteresseerd ga dan toch maar naar het museum. Want de naam van het museum is te beperkt voor de lading.

Zoon in Luchtvaartmuseum (René Ros)

4.11.2

Luchtvaartmuseum, maquette De Vlijt (René Ros)

Luchtvaartmuseum, maquette vliegtuig (René Ros)

4.12 19 mei - Batterij Den Hoorn 3

- 4.12.1 Het weer was wat opgeklaard deze dag en na het avond eten, als zontje in bed ligt en mijn vrouw verder gaat met Agatha Christie, ben ik weer op de fiets gestapt. Terug naar de Rommelpot die ik eerder expres voorbij gefietst was. De fiets had ik bij een boomstambankje neergezet, naast een toegang tot een ondergrondse opslag. Ik vermoedde toen al dat deze bij de batterij hoorde, maar ik wilde eerst op zoek naar de drie emplacements om die als referentie voor de andere onderkomens en magazijnen te gebruiken. Die emplacements waren een stuk verderop in de duinen (gebied Bollekamer). Keurig drie stuks naast elkaar. Ondergronds is er één verdieping als schuilplaats en verbruiksmagazijn maar de twee toegangen daartoe zijn met betonnen platen afgedekt en dicht gemetseld. De munitieliften zijn met een metaalplaat afgesloten en ontmanteld. De plaats van scharnieren e.d. is nog wel te zien.

Affuit emplacement (René Ros)

- 4.12.2 Toen de achterliggende duinen afgestruind naar de drie magazijnen en twee onderkomens: veel gezweet voor niets! Het enige wat zichtbaar was, was de ondergrondse opslag waar ik mijn fiets had neergezet! Bovenop het dak zijn vier doorgeefluiken en kanalen te zien. Een grote schoorsteen dekt een luchtkanaal af. Door de spleet aan de zijkant hangend en kijkend zijn in ieder geval twee niveaus van het gebouw te onderscheiden. Achteraf bleek het een Duitse zoeklichtremise te zijn. Later ga ik er nog eens met het gezin langs, om het natuurgebied bij de Hors door te fietsen en dan houd ik mijn ogen maar goed open. In ieder geval klopt de kaart van het monumentregister voor geen honderd meter!

4.12.3

Keel emplacement (René Ros)

Hoek emplacement (René Ros)

Fortverhalen 2000-2016

4.12.4

Ingang bergplaats (René Ros)

Dakopening bergplaats (René Ros)

4.13 22 mei - Batterij Den Hoorn 4

4.13.1 Enkele dagen later fietste ik met het gehele gezin naar het zuidpuntje van Texel. Eerst even een rondje bij de emplacementen gelopen. Bij daglicht viel me een randje beton op, vermoedelijk van een personeelsonderkomen gezien de breedte van een vijftal meters tussen de uiterste punten van het zichtbare beton. De emplacementen onthulden niets nieuws alhoewel mijn zoontje de cirkels van pennen met schroefdraad, de affuit, wel een mysterieus soort Stonehenge vond. Hij ging precies in het midden hurken om een schot in zijn luier te plaatsen... Vervolgens zijn we helemaal om gefietst naar de Mokbaai. Aan de stuifdijk hebben we in het gras onze lunch gebruikt. De zitplaats gaf een mooi overzicht over de Mokbaai, de veerboten en de Joost Dourleinkazerne. De Mok was tot 1940 een Marinevliegkamp zoals ook Schellingwoude bij Amsterdam dat was. Van de gebouwen is niets over, er staan nu moderne gebouwen voor de Mariniers. En waar vroeger tientallen watervliegtuigen (lucht-water) aan de steiger lagen, liggen nu amfibische landingsvaartuigen (water-land).

Zoon op emplacement (René Ros)

4.13.2 Vanaf de Stuifdijk (als je er nog geen kaart naast had liggen, pak die nu dan maar!) zijn we tussen de Horsmeertjes gefietst. Op het meest zuidelijke punt was eindelijk de enig overgebleven meetpost te zien (de linkerzijde). Zonder zanddekking en enigszins scheef lag hij daar heel in de verte. Zelfs de teelens kon er niet veel aan verbeteren. Terug naar de Stuifdijk en een uitkijkpost bij De Geul. Ook daar was de meetpost aan de keelzijde zichtbaar. Toch de teelens maar een kans gegeven. Vervolgens weer een stuk fietsen naar de Loodsmansduin en de commandopost aldaar. Ik was er al eerder geweest maar van het uitzicht moesten de andere gezinsleden ook even genieten. Zeker als je meteen de commandopost in stapt is het uitzicht via de observatiespleet hartstikke mooi omdat je alleen de horizon ziet, niet de lucht. Zoontje van 92 cm lengte waardeerde het minder want hij kon niet door de spleet kijken! Nu, bij daglicht, was de meetpost ook vanaf de commandopost goede te zien (rechterzijde). Zeker als je weet waar je moet zoeken. Een blik aan de andere zijde van de commandopost laat de frontzijde van de drie emplacementen met de karakteristieke munitielift zien.

Mariniers bij De Mok (René Ros)

4.14 23 mei - begraafplaats Georgiërs

Fortverhalen 2000-2016

- 4.14.1 Van de ca. 700 Georgiërs die in 1945 in Duitse dienst waren op Texel liggen ruim 460 begraven op een begraafplaats ten zuiden van Den Burg. De opstand begon in april 1945, bij Texla, omdat ze overgeplaatst zouden worden naar het oosten van Nederland om tegen de geallieerden ingezet te worden. De Duitse slachtoffers (min. 420 gedood, mogelijk ruim 2300 dood of gewond) zijn van het eiland afgevoerd en elders begraven.

Er zijn geen grafstenen, alleen rijen met rozenstruiken en enkele gedenkstenen. Tevens een bord met tekstuele uitleg over de opstand. Opvallend was een hardstenen O-paaltje aan de weg, buiten de begraafplaats. De O is vrij hoekig; geïmproviseerd? Of was het militair terrein (even noord van De Oude Schans) dat voor de begraafplaats plaats maakte?

Monument Russenbegraafplaats (René Ros)

4.14.2

Rozen Russenbegraafplaats (René Ros)

grenspaal Russenbegraafplaats (René Ros)

- 4.14.3 Wat de Duitse commandant van de Georgiërs, Breitner, in 1979 zei toen hij hoorde dat niet een handvol maar 228 Georgiërs ("muiters") het overleefd hadden, wil je niet weten. Ook zijn mening over de oorlog zelf was nog weinig anders geworden. Breitner bekende in 1979 ook dat hij Texel nog eens als toerist bezocht heeft. Auto in Den Helder laten staan en op de fiets Texel over om te kijken wat er met de bunkers gebeurd was. Mijn fietstochten over Texel waren duidelijk niet "In het voetspoor van Breitner".

Overigens menen de eilandbewoners tijdens de Koude Oorlog nog wel problemen met de BVD te hebben ondervonden. Contacten met de overlevenden in Georgië waren erg moeilijk gemaakt. Dit is door de regering ontkent maar er werd wel geld beschikbaar gesteld voor de tentoonstelling in het Luchtvaartmuseum.

4.15 24 mei - Duinen

- 4.15.1 Nog eventjes 's avonds over het strand gefietst. Het boek "Opstand der Georgiërs" (ISBN 90 70202 05 0) meldt dat de Noordbatterij in zee verdwenen is. Ook de Zuidbatterij (vm. Ned. batterij De Hors) en meetposten van Ned. batterij Den Hoorn zijn in de zee verdwenen. Daarom koos ik het stuk strand tussen paal 20 (De Koog) en paal 25 (de Slufter). Op de fiets over het hardere zand langs de waterlijn is een belevenis op zich. En het opkomende water betekende dat ik haast moest maken anders moest ik door mul zand terug lopen. Er zijn weinig wegen van het strand af. Bovendien werd regen verwacht. Tot (verrekijker) zichtafstand van de Slufter gegaan en, hola, beton op het strand! Tussen palen 24.20 en 24.00 zijn halverwege het strand drie betonnen objecten te onderscheiden.

Strand bunker muur (René Ros)

Fortverhalen 2000-2016

- 4.15.2 • Meest noordelijke object is een muur van ca. 30 cm met een puntige bovenkant. Een uiteinde steekt boven het zand, de andere zijde (of wat er aan vast zit) is niet zichtbaar.
- Een klein stukje verder zijn diverse grote brokken beton zichtbaar. Één van de stukke lijkt de hoek van een ruimte met een gladde/zwarte afwerking.
 - De meest zuidelijke is de meest spectaculaire. Het lijkt erop dat een compleet bunker scheef in het zand is weggezakt. Slechts één zijde (lengte ca. 6 meter) is boven het zand zichtbaar en heeft de kenmerkende afgevlakte hoeken én twee scherfmuren haaks op de wand. De ingang is niet zichtbaar en ik was het zandschepje van mijn zoontje vergeten. De scherfmuren lijken de enige onderdelen die beschadigd zijn.

Strand bunker resten (René Ros)

- 4.15.3 De schuine lijn van de drie objecten geeft de indruk dat de lijn van bunkers in de huidige duinen doorloopt. Echter, dat zijn geheel nieuwe duinen. Het is dus waarschijnlijk dat de afslag (hier ca. 100 meter i.v.m. een kaart uit 1912 en 1,4 km bij de Hors) alle bunkers ondergraven heeft en daarop de nieuwe duinen aangelegd zijn.

Strand bunker dakrand (René Ros)

4.16 25 mei - Noordbatterij

- 4.16.1 Nog even naar paal 28 gefietst alwaar de Noordbatterij geweest moet zijn. Daar was niet veel te zien, behalve een opvallende heuvel op het parkeerterrein. Er moest een reden zijn om daar ook geen asfalt neer te leggen. Volgens de mensen in het Strandpaviljoen zit er een bunker onder. Het paviljoen is overigens in 1959 begonnen in een oude houten keet tegen een bunker aan. Die locatie is in de loop van de tijd weggespoeld. Wel ligt er nog een "bunkervallei" in de nabijheid. Ik vermoed dat, bij de opkomst van het toerisme in de jaren 1960, de nog niet weggespoelde bunkers gesloopt of met zand bedekt zijn. Slopen is vrij duur dus daarom zullen nog heel wat bunkers onder de duinen liggen. Verder zag ik langs het fietspad van de Krimweg naar de Zanddijk op vele plaatsen betonplaten boven het zand uitsteken.

4.16.2

Paal 28 bunkerheuvel (René Ros)

Paal 24 platen (René Ros)

4.17 26 mei

- 4.17.1 Vanaf de boot zag ik alleen nog een bunker ten zuiden van de haven boven het zand uit steken. Dat is een terrein oostelijk van de Joost Dourleinkazerne. Ik had nog willen bezoeken: de omgeving van Ongereren omdat daar ook een concentratie van bunkers moet zijn (geweest); de reduit nabij de Oude Schans en Lunette.

Hoofdstuk 5. Erfprins: grootste fort!?

René Ros, 2000

- 5.1 Op 25 november 2000 vond de Vestingdag van Stichting Militair Erfgoed plaats op het Fort Erfprins. Dit fort is met zijn 49 hectare beduidend groter dan het Fort bij Rijnauwen, dat velen van ons tot voor kort met zijn 32 hectare als het grootste fort in Nederland beschouwden.

Kapitein-Luitenant ter Zee G.P.M. Kooiman geeft een presentatie over het Fort Erfprins. (René Ros)

- 5.2 Vanuit het hele land waren de fortofielen naar het verre Den Helder getogen om Fort Erfprins te bezoeken. Na de ontvangst door de huidige commandant, Kapitein-luitenant ter Zee R.N.M. Oudendijk, waren er twee lezingen. Rob van Beckhoven van de Stichting Stelling van Den Helder gaf aan de hand van kaarten de geschiedenis van de gehele stelling aan. René Roede gaf aansluitend een presentatie over de Duitse werken in de Festung Den Helder. Na een goed verzorgde lunch gaf de, voormalige commandant, Kapitein-luitenant ter Zee G.P.M. Kooiman een flitsende multimedia presentatie over het fort. Daarbij kwam zowel de geschiedenis, iets wat hem persoonlijk zeer interesseert, alsook het gebruik door de Koninklijke Marine aan bod. Deze presentatie had hij eerder ook aan alle medewerkers van de marinekazerne gegeven.

5.3 Stelling van Den Helder

- 5.3.1 De Rede van Texel was van oudsher belangrijk voor de handelsvaart vanuit Amsterdam en andere steden aan de Zuiderzee. Door bij Huisduinen en (Den) Helder vijandige schepen de doorvaart te beletten bood de Zuiderzee een veilige vluchthaven. Maar in 1799 bleek dat kustbatterijen niet voldoende waren. De Engelsen en Russen landden bij Callantsoog en vielen de kustbatterijen bij Den Helder in de rug aan. Uiteindelijk wisten de Fransen en Bataven ze te verslaan maar prompt werden er plannen gemaakt voor de verdediging van de landzijde. In de periode 1811-1813 bouwden de Fransen dan ook de forten Lasalle, Morland, l'Ecluse en Dugommier. Toen in 1813 Napoleon bij Waterloo werd verslagen waren de forten l'Ecluse en Dufalga, ten zuiden van fort Morland, nog in aanbouw. Fort Dufalga werd echter in 1814 door de Fransen opgeblazen tijdens de bevrijding van Den Helder. In 1814 werden alle Franse namen vervangen door Hollandse: Fort Lasalle werd Fort Erfprins, Fort Morland werd Fort Kijkduin, Fort l'Ecluse werd Fort Dirks Admiraal en Fort Dugommier werd uiteindelijk Fort Westoever. Ook de onderdelen van de forten, zoals de bastions, kregen andere namen. Later legde men de liniewal met gedekte gemeenschapsweg tussen de forten aan om veilig tussen de forten te kunnen bewegen. Rond 1920 werd ten zuiden van Fort Kijkduin begonnen met de bouw van een nieuw Fort Kijkduin. Door allerlei problemen met de levering van de bewapening is het nooit verder gekomen dan de muren. Zou er nog een restant onder het zand liggen???

5.4 Fort Lasalle / Fort Erfprins

- 5.4.1 Fort Lasalle werd aangelegd als een onregelmatige, langgerekte, vijfhoek met vijf bastions en drie ravelijnen. De twee grote ravelijnen lagen aan de west- en oostzijde van het fort. Vanaf 1814 werden deze respectievelijk Huisduin en Helder genoemd. De derde, de kleinere zee-ravelijn, lag in de gracht tussen de zeedijk en het fort. In 1835 zijn er twee poorten gebouwd, de Huisduiner Poort en Helderse Poort. De doorgaande weg tussen de dorpen Helder en Huisduinen liep over de twee grote ravelijnen en, door de twee poorten, over het fort. In 1861 werd een bomvrij hospitaal gebouwd. Dit hospitaal was toen aan beide zijden toegankelijk en alleen het dak had een aarden dekking. Later werd de westzijde afgesloten en van een aarden dekking voorzien.

Het bomvrije hospitaal en een remise. (René Ros)

- 5.4.2 Rond 1878 is er behoorlijk wat gewijzigd en vooral aan de zeezijde van het fort. De gracht tussen de twee bastions aldaar werd grotendeels gedempt waardoor ook de zee-ravelijn verdween. Op deze plaats werd een bomvrije kazerne gebouwd van maar liefst 283 meter! De kazerne heeft zeven hoofdingangen. Achter elke hoofdingang zijn bovendien een buskruitmagazijn, een trap en een hijslokaal naar boven op het fort aanwezig. Op het zeefront boven de kazerne waren namelijk zeven geschutemplacements voor zeven stuks geschut van 24 cm aanwezig. In de loop der tijd zijn er ook remises, een infanterie kazerne, meetposten en dergelijke op het fort gebouwd. De Duitse bezetter bouwde tenminste vier, en mogelijk zelfs vijf, betonnen schuttersputjes (model Tobruk) op de saillanten van de bastions.

Fortverhalen 2000-2016

5.5 De afgelopen vijftig jaar

5.5.1 Na de Tweede Wereldoorlog raakte het fort in onbruik bij de Landmacht. In 1948 kocht de Koninklijke Marine het fort voor 800.000 gulden. In eerste instantie werd er de artillerieschool gevestigd die de emplacements aan het zeefront gebruikte voor oefeningen. In de loop der tijd zijn er meerdere opleidings- en testfaciliteiten op het terrein gebouwd. Enkelingen gingen ten koste van de oorspronkelijke gebouwen. Zo werd de infanterie kazerne gesloopt, verdwenen de verblijven voor gehuwden en de opzichterswoning. Tijdens de rondleiding konden we de vele restanten bekijken. Er zijn toch nog veel objecten van het oorspronkelijke fort aanwezig waarvan enkele zelfs gerestaureerd zijn. De meeste oude gebouwen staan echter leeg en de meeste remises zijn dichtgemetseld.

5.5.2 Dit is ook gebeurd met de twee scherfvrije schuilplaatsen (de zogenaamde "paardenstallen") uit 1902 die dichtgemetseld zijn. Op het Bastion Maurits staan diverse vervallen remises met daartussen een moderne stormbaan en klimtoren. Bijkans achteloos liepen wij over de inmiddels doodlopende poterne naar de liniewal tussen Fort Erfprins met het Fort Dirks Admiraal. Vervolgens konden we een kijkje nemen bij het bomvrije hospitaal waar de dichtgemetselde deuren aan de westzijde nog goed te herkennen zijn. Het gebouw is al eens opgeknapt en is nu in gebruik bij de Elektrische Hobby Club en voor de opslag van o.a. rubberboten. Aan de oostzijde kwamen we bij de Helderse Poort die tot 1995 als hoofdingang fungeerde. Al het verkeer, inclusief vrachtwagens, moest vroeger door de lage poort en daar zijn de sporen van te zien. Maar ook de brug was eigenlijk een zwakke schakel. Er is nu een bredere ingang in de noordwest hoek van het fort, waarvoor enkele kleine zaken moesten verdwijnen. De opgeknapte poort is nu alleen voor voetgangers en fietsers.

Het "bezichtigen" van een Duitse Tobruk. (René Ros)

5.5.3 Vervolgens kwamen we langs de gloednieuwe kantine. Het aardige is dat de architect zich door de vestingbouw heeft laten inspireren: de vorm is een regelmatige vijfhoek en heeft grofweg dezelfde vorm als het fort. Het staat op een aarden verhoging met halverwege elke zijde een bastion-achtig aardwerkje. Zo krijgt het woord 'reduit' een geheel andere betekenis: om op terug te trekken in geval van honger!

5.5.4

De Helderse Poort. (René Ros)

De oude poterne naar het zee-ravelijn met een modern gebouw. (René Ros)

5.5.5 Zoals gezegd werd de zeezijde in 1878 flink gewijzigd. Een gevolg hiervan was dat de poterne naar het Bastion Dumoulin overbodig werd. Deze werd aan de bastion-zijde afgesloten en de kruiskamers aan het begin van de poterne bleven tot voor kort in gebruik voor de opslag van kruit. De bliksemafleiders staan er nog op. Ook dit gebouw is geheel opgeknapt, de originele houten deuren staan in houders tegen de muur, en is ingericht als ontvangst- en vergaderruimte.

5.5.6 Met aan de linkerhand de vijvers, de restanten van de hoofdgracht tussen de verdwenen bastions, kwamen we bij een lange aarden wal. Toen we daar om de hoek keken zagen we de langste bomvrije kazerne van Nederland. Door het wat sombere weer konden we met moeite de andere kant, 283 meter verderop, zien. Enkele jaren geleden waren de 33 lokalen nog in gebruik als leslokalen, nu staan ze leeg. Van het interieur zijn weinig zaken over, behalve de waterpomp tableaux, de privaten en de inrichting van de zeven hijslokalen. Via een trap bij één van de hijslokalen zijn we bovenop het dak geklommen. Daar is een grote verzameling van betonnen geschutbeddingen en installaties voor het oefenen en testen van geschut.

Ongeveer halverwege de kazerne is een doodlopende sleutelgang die, tot de dijkverzwaring in de jaren 1980, naar een caponnière aan de fortgracht leidde. Nu is de noordelijke gracht gedempt en loopt er een weg. Omwille van de lengte van deze tekst moet de beschrijving van de kazerne hier nu toch echt stoppen...

5.5.7 Langs de andere kant van de vijvers gingen we weer in de richting van de mess. Maar eerst even de fietsenstalling van binnen bekijken. Tja, dat is de hedendaagse bestemming van de inmiddels doodlopende poterne naar het verdwenen zee-ravelijn. Als afsluiting namen we een kijkje bij de oude Huisduiner Poort. In 1885 is die aan de grachtzijde dichtgemetseld en met grond bedekt. Recent is de muur aan de binnenzijde geheel vervangen en ziet het poortgebouw er weer als nieuw uit. Er liggen nu spullen opgeslagen.

5.6 Levend fort

Fortverhalen 2000-2016

- 5.6.1 De Stichting Militair Erfgoed is zich terdege bewust van het belang van hergebruik voor het behoud van oude verdedigingswerken. Alhoewel er het één en ander op het Fort Erfprins onder het geweld van de slopershamer is verdwenen constateren wij met vreugde dat de Koninklijke Marine vele objecten behouden en zelfs gerestaureerd heeft. Dat commandant Kooiman zich betrokken voelt bij de geschiedenis van het fort zal ongetwijfeld een rol hebben gespeeld. Hopelijk treedt zijn opvolger in ieder geval in die voetsporen van zijn voorganger. We hebben in ieder geval beloofd om nooit meer te zeggen dat Fort bij Rijnauwen het grootste fort van Nederlands is, wel dat Rijnauwen het grootste fort van de Nieuwe Hollandse Waterlinie is. Met eigen ogen en benen hebben we gemerkt wat de afmetingen van het Fort Erfprins zijn.

De moderne kazerne met de kantine (midden) en de Helderse Poort (rechts). (René Ros)

Fortverhalen 2000-2016

Hoofdstuk 6. De dag van de acht forten

Selma Schepel, 2001

6.1 Op 16 februari 2001 vertrokken we om negen uur uit Weesp (René Ros, Simon Raap, Selma Schepel). Veel te vroeg voor onze afspraak op de Kromhoutkazerne, dus reden we eerst even langs Fort de Gagel. Via een brug met origineel hekwerk bereik je een vierkant bomvrij wachthuis uit 1851 met een idem grote kazerne uit 1880 erachter, plus een remise rechts. Eén ruimte recht vooraan in de kazerne was verlicht, en na brutaal kloppen op het raam deed een aardige vrouw open, een kunstenares in overal die er haar atelier heeft. Alle gebouwen worden gebruikt als werkplaats, oefenruimte voor bands, ontmoetingsruimte voor verenigingen etc. We wandelden rond over de wal, een vrij wandelpark, waarop een aantal groepsschuilplaatsen waarvan de camouflagehaken rood-wit-blauw geschilderd zijn. Aan de Gageldijk is een mooi gerestaureerd inundatiesluisje te zien.

Fort bij de Gagel (René Ros)

6.2 Daarna reden we langs Fort op de Ruigenhoekschedijk (zonder het aan te doen) en ook even dwars door Blauwkapel, in feite een kleine vesting. Aan de in- en uitgang staan nog een aantal van de ijzeren wegversperringen uit de Tweede Wereldoorlog, de zogenaamde 'asperges'.

6.3 Vossegat

6.3.1 Om half elf voegden we ons bij Eddy de Haes, aan de ingang van de Kromhoutkazerne. Hij had zijn paspoort in moeten leveren in ruil voor een bezoekersbadge, en wij mochten achter hem aan. De heer Van Amerongen, met wie de afspraak voor bezichtiging van Fort Vossegat gemaakt was, had niet zoveel animo om de deur open te doen, zogenaamd omdat het personeel dat daar aan het werk was niet gestoord wilde worden. Na wat gepraat kwam er toch een sleutel, en een ondergeschikte om ons rond te leiden. Alleen het vierkante reduit uit 1850 is nog over. Van buiten is het sterk verwaarloosd, op de verweerde baksteen heeft zo te zien nog een deklaag gezeten die eraf gebrokkeld is, maar de toegangsdeur is van eikenhout, weliswaar verveloot maar met het originele hang- en sluitwerk, en een klein bukdeurtje erin, met daarachter zowaar nog de oude dubbele deur. Van binnen is het metselwerk nog in bijna perfecte staat. Het ziet eruit alsof er nooit iets aan verbouwd is, alleen het verval heeft zijn werk gedaan: deuren hangen uit hun voegen, sponningen zijn verroest, maar het zijn wel de originele deuren en sponningen. Het is er muf, maar het lekt niet. Wel groeien er uit de voegen witte slierten als engelenhaar, en de enige bewoners blijken pissebedden te zijn, dus is het er behoorlijk vochtig.

Exterieur Fort Vossegat. (René Ros)

6.3.2

Interieur Fort Vossegat (René Ros)

Deur Fort Vossegat (René Ros)

Fortverhalen 2000-2016

- 6.3.3 De indeling is als volgt: vanaf de hoofdingang loopt een langgerekt gewelf tot de achterkant, waar een haak de plaats van een kanon verraaft. Direct achter de poort markeert een rechthoek in de vloer, door hardsteen omlijst, de plek van de vroegere kelderingang, ooit belegd met bielzen waaronder een houten trap naar een zeven meter diepe kelder leidde die onder het hele wachthuis doorloopt. Circa tien jaar geleden werd dat plankier te wankel en gevaarlijk bevonden, de kelder werd volgestort met zand waarop tegels werden gelegd. Rechts bevinden zich drie ruimtes, onderling door deuren verbonden. Elk raampje of schietgat is dichtgemetseld, maar er bevinden zich nog tal van originele ornamenten, zij het verroest of verrot. Links van de ingang loopt een stenen trap naar het dak, waarvan de deur gebarricadeerd is. Daarnaast liggen drie dubbele ruimtes achter elkaar, waarvan de eerste het privaat omvat, drie dozen op een rij - twee voor de manschappen, één voor de officieren - met een klein blauwstenen wasbakje ervoor en resten van een pomp. Daarachter bevindt zich de keuken, het fornuis enigszins ingestort. Een klein deel van het fort wordt als opslag gebruikt van roestbestendige artikelen, wat verkeersborden, plastic bakken. Dus met de werkzaamheden waarbij personeel niet gestoord zou mogen worden viel het wel mee.

6.4 Twaalf gaten

- 6.4.1 Na dit bezoek wandelden we over wat vermoedelijk de gedempte fortgracht is, nu de stormbaan, naar 'de brug met de twaalf gaten', het enige andere zichtbare restant van dit eens zo grote fort. Aan de kant van het snelstromende inundatiewater hebben de hardstenen pijlers de vorm van een vissenkop, terwijl er aan de andere kant twaalf ronde openingen zijn. De brug voerde naar een ravelijn waarop nu een modern gebouw staat 'Het Ravelijn' geheten, het restantje gracht is een vijver geworden waarin een fonteinje sproeit.

Brug met de Twaalf Gaten. (René Ros)

- 6.4.2 Toen we daar rond scharrelden kwam de heer Van Amerongen ons met een busje zoeken, we bevonden ons tenslotte op militair terrein, en waren wat afgedwaald, tussen de werkplaatsen, de geneeskundige dienst, de sporthal en -velden. Op verzoek van Eddy, die een nostalgische reden had voor dit bezoek, reed hij ons langs de gebouwen waar hij ooit zijn dienstplicht vervulde. Een deel staat leeg of wordt voor opslag gebruikt, een ander (groot) deel van het kazerneterrein en de gebouwen is nu van de Utrechtse universiteit. En passant zagen we nog een betonnen remise die tot het fort behoort moet hebben, aan de deuren te zien nog geen eeuw oud. Verder was het niet oninteressant om een sight seeing tour over het kazerneterrein te krijgen, dat vol staat met legervoertuigen van de SFOR die hier hersteld worden van zo te zien soms zeer zware schade.

6.5 Vechten

- 6.5.1 Op weg naar onze afspraak bij het Hemeltje, reden we bij Bunnik Fort bij Vechten in. Het ligt naast de A12 maar in tegenstelling tot diverse andere forten in die buurt landschappelijk nog heel fraai. De wal is bezaaid met groepsschuilplaatsen, er liggen er ook een paar in het weiland, plus een kapotte gietkoepelkazemat. Een ruinetje waar boompjes in groeien. In de frontwal moeten drie intacte Type G gietkoepelkazematten liggen, maar die hebben we niet gezien.

Wachthuis Fort bij Vechten. (René Ros)

- 6.5.2 Er liggen ook nog stapels autobanden langs het hek aan de Marsdijk die naar het fort leidt, die wellicht herinneren aan de voorlaatste functie van Fort bij Vechten, toen het nog van Defensie was: 's Lands Bandenopslag.
- 6.5.3 Het hek stond open en we reden een rondje binnen de wallen. Op Rijnauwen na is Fort bij Vechten met z'n zeventien hectare het grootste van de Waterlinie, ooit waren er 685 man gelegerd. Nu is het eigendom van Staatsbosbeheer, en verpacht aan Nieuwland Opleidingen uit Wageningen, landschapsarchitecten, en stichting Werk aan de Linie die het fort opknappen met schoolverlaters en herintreders, en passende bestemmingen zoeken voor de gebouwen. Zo is er een smid gevestigd, een bedrijf dat outdoor trainingen verzorgt en op de wallen een soort stormbaan heeft ingericht, er is een opleiding voor dakdekkers en voor hoveniers, en een toenemende verhuur van batterij H voor feesten en partijen. De huur die de feestgangers betalen wordt direct in de restauratie van het fort gestopt.
- 6.5.4 Wij reden langs de immense, deels opgeknapt kazerne waarin geregeld grote publieksevenementen plaatsvinden, en liepen voor zover mogelijk rond het kolossale maar verwaarloosde reduct uit 1869, dat leeg staat. De ophaalbrug is op de kettingen na nog geheel in tact, en aan het hekwerk van de brug hangen hier en daar nog originele gietijzeren guirlandes. Ooit waren drie toegangen met bruggen: een naar het reduct, en twee aan weerszijden naar de wachtruimten. Alleen de rechter ingang is nog in gebruik, via een dam tegenwoordig.

Fortverhalen 2000-2016

6.5.5

Brug Fort bij Vechten. (René Ros)

Reduit Fort bij Vechten. (René Ros)

6.6 Het Hemeltje

6.6.1 Het was maar een klein eindje naar Fort bij het Hemeltje, waar beheerder J. van Lamoen ons rondleidde. Tot 1993 waren de gebouwen bij Defensie in gebruik als munitieopslag. Nadat het fort in handen kwam van de Utrechtse Fortenstichting bleef de bestemming gelijk: er zit nu een vuurwerk-evenementenbedrijf in. Bij de combinatie van vuurwerk en 't Hemeltje dachten wij meteen aan Enschede en Volendam. Terwijl dit toch zo'n vredig forteiland is, met onschuldig grazende schapen, en doordat er zo weinig mensen komen een heel hoge vogelstand. De ransuil is er vaste broeder, de specht komt er voor en er zijn erg veel zangvogels.

6.6.2 De vuurwerkfabriek heeft vergunning voor 1500 kg opslag per magazijn, in totaal 7500 kg, terwijl er ten tijde van de koude oorlog 13.000 kg per magazijn lag. Dus het is er een stuk veiliger geworden. Eén keer is er een ontploffing bij Het Hemeltje geweest, vlak na de Tweede Wereldoorlog, toen een schroothandelaar afgekeurde troep van de Binnenlandse Strijdkrachten ophaalde, waarbij een schoolkind werd gedood.

6.6.3 Van Lamoen is zijn hele leven munitiemaker geweest, en kon de aanwezigen dan ook haarfijn elke informatie geven die ze maar wilden over bommen en granaten. "Lustvuurwerk" noemt hij wat dat vuurwerkbedrijf produceert. Hij woont al dertig jaar in de fortwachterswoning, die met z'n tachtig centimeter dikke muren een unicum is. Ooit had het huis een afneembaar dak, en kon verzwaard worden met boomstammen en aarde om zo als versterking te dienen. Twee van de vier dichtgemetselde schietgaten heeft Van Lamoen weer opengemaakt.

6.6.4 Hij leidde ons rond, te beginnen bij de grote bomvrije kazerne met een gevelsteen "1878-80". Vanwege de vuurwerkopslag is deze maar beperkt toegankelijk, maar we konden de keuken bewonderen met het enorme fornuis dat nog behoorlijk gaaf is, op wat roestige brokken na. Met vier gemetselde ovens op een rij om vier enorme ingebouwde pannen van 250 liter elk te kunnen verwarmen (voor 255 man). De deksels zijn er zelfs nog. En in de voorraadkamer zijn de bevestigingshaken - die je zo vaak ziet - nog aanwezig, maar daarbij ook de plankensteunen, en de planken zelf, wat je zeer zelden ziet. Boven de kleine gootsteen hangt een bordje uit 1933 dat het goed drinkwater is, uit de nu verdwenen pomp. Lamoen weet wel waar die pomp is gebleven: bij een voormalige medewerker.

Kazerne Fort bij 't Hemeltje. (René Ros)

6.6.5

Gebouw A Fort bij 't Hemeltje. (René Ros)

Keuken Fort bij 't Hemeltje. (René Ros)

6.6.6 Vervolgens gingen we naar de rechter poterne. De kruikamers, meteen links in de gang zien er nog patent uit, hier en daar zit er nog een originele houten deur in met koperbeslag, en zelfs alle twee centimeter dikke ramen naar de lichtgang zijn aanwezig, waarachter de lampenist kaarsen plaatste als veilige lichtvoorziening. Dieper naar beneden (de gang is zeventig meter diep) bekeken we rechts een paar ruimtes voor geschut, één met een origineel raam, en een tje met een venster dat later vergroot is vanwege het zwaarder wordende geschut. We kropen door het geopende luik naar buiten om de wallen en het fort van de achterkant te bekijken.

Fortverhalen 2000-2016

6.6.7 Boven het raam hangt een gigantische nestkast met een vliegopening ter grootte van een soepkom. "Van de bosuil", zei Van Lamoen, maar hij had hem al een paar jaar niet meer gezien. Even daarna klonk er gestommel vanuit de kast en een bosuil stak zijn dikke ronde kop naar buiten, keek ons aan en vloog met brede slagen weg. Leuk om zo'n bijzondere vogel te zien, maar jammer dat we hem gestoord hebben. Hopelijk hebben we hem niet blijvend van broedsel verjaagd. Weer binnen liepen we verder naar beneden naar de flankbatterij, waar de poort naar buiten is dichtgemetseld door Defensie, tegen inbraak. Indertijd hebben ze de kostbare oude eiken deuren gewoon maar weggegooid. In Fort bij vechten worden zulke deuren nu juist weer met veel kosten en moeite opnieuw gemaakt.

6.6.8

Gebouw B Fort bij 't Hemeltje. (René Ros)

Emplacement Fort bij 't Hemeltje. (René Ros)

6.6.9 Weer boven gekomen liepen we langs waar ooit de houten artillerieloods stond en nu een gasbetonnen gebouw staat in gebruik bij de vuurwerkfabrikant, en hebben een stukje op de wallen geklauterd - waarop nog glooiingen te zien zijn van emplacements - en een paar remises bekeken die door het gebruik van brikkenbeton behoorlijk gammel zijn. Tenslotte werden we vriendelijk weggeblafd door de twee enorme honden van deze aardige beheerder.

6.7 Overeind

6.7.1 Voor de aardigheid gingen we op onderzoek uit naar de Batterijen aan de Overeindse Weg. Op het terrein van Rijkswaterstaat aan nr. 25 moet nog een deel liggen, wat van de weg af enigszins te zien is, maar het hek was dicht en er was niemand, maar wel een bordje verboden toegang dat we braaf niet genegeerd hebben. Er lag nog een damsluis naast de weg, en onder de brug net zulke hardstenen pijlers als onder die van de 'twaalf gaten'. We liepen over een dam en andere glooiingen naar het Amsterdam-Rijnkanaal, waarvan we wisten dat ze restanten van de batterij zijn, al ziet het er toch wel erg als een aangelegd parkje uit, met picknickplekjes. Aan de overkant van het kanaal ligt de plofsluis.

6.7.2

Batterijen aan de Overeindse Weg. (René Ros)

Plofsluis. (René Ros)

6.7.3 Intussen hadden we het echt koud gekregen, want het was de hele dag mistig rotweer, en gingen snert eten in het theehuis bij Rijnauwen, waar we parkeerden naast een door klimop overwoekerde groepsschuilplaats. Het fort zijn we maar niet meer gaan bezoeken, maar René is nog wel even uitgestapt op de weg tussen kasteel Rijnauwen en de Koningsweg waar de wei werkelijk bezaaid ligt met groepsschuilplaatsen, en nog zo'n gietkoepelkazemat zonder koepel, waar ook weer een boom uitgroeit.

Fortverhalen 2000-2016

6.7.4 Als toetje zijn we nog even naar Fort Jutphaas gereden. Je verdwaalt daar in een nieuwbouwwijkje van bedrijven voor je het smalle pad rond het fort vindt. In de wijnhandel die erin gevestigd is, kocht ik een paar flessen met een etiket met het fort erop. Toen gingen we maar naar huis: acht verdedigingswerken op een dag was wel genoeg.

Fort bij Jutphaas. (René Ros)

Hoofdstuk 7. Forten rond de Westerschelde

René Ros, 2001

7.1 Zoals inmiddels gebruikelijk bezoek ik tijdens mijn vakantie zo veel mogelijk verdedigingswerken in de omgeving. In mei 2001 heb ik met het gezin twee weken bij Koudekerke in een bungalow vakantie gevierd. Hieronder volgt het verslag voor zover dit het bezoek aan voormalige verdedigingswerken betrof. Meestal ging ik 's avonds - als de kinderen in bed liggen - nog even alleen op pad, soms kwam ik zaken tegen tijdens de gezamenlijke activiteiten overdag.

7.2 Het spreekt voor zich dat het hier niet om een precies wetenschappelijk werk gaat. Alhoewel er van enige voorbereiding sprake was, was het vooral toeren en op de verschillende plaatsen eens kijken wat er nog is. Aanvullingen e.d. zijn dan ook van harte welkom.

7.3 Het boek "Versterckt Zeeland" was een leidraad maar niet de enige bron. Van de objecten die in het boek afgebeeld staan heb ik er een aantal zelf gezien. Wat me opviel was dat het lijkt alsof de fotograaf niet erg zijn best heeft gedaan om bijzondere foto's te maken. De meeste zijn genomen vanaf dezelfde parkeerplaats langs de weg als waar ik stond.

7.4 19 mei - Koudekerke

7.4.1 Om Koudekerke blijkt een anti-tankgracht te lopen die de Duitse Festung Vlissingen aan de landzijde moest beschermen. Van parachutisten of een landingsleger dat elders aan land was gekomen. Nou vind ik die Duitse werken nogal saai omdat vanwege de strikt doorgevoerde standaardtypen er nog minder variatie is dan bij de fortten van de Stelling van Amsterdam. Maar omdat het er toch wel veel zijn heb ik er toch maar een paar keer even bij stilgestaan om wat foto's te maken. Eenmaal ben ik naar twee bunkers langs de gracht gelopen om binnen wat te fotograferen. Het landfront lijkt aan de westzijde van het Kanaal door Walcheren behoorlijk goed intact, er zijn nog veel bunkers en draketanden te zien. Ten oosten van het kanaal is het voornamelijk een anti-tankmuur die nog heel wat kilometers te volgen is.

7.4.2

Een van de bunkers aan de tankgracht ten westen van Koudekerke. (René Ros)

De toegangsverdediging van de bunker naast die hier links afgebeeld is. (René Ros)

7.4.3 De eerste dag van de vakantie kwamen we aan op het bungalowpark Broedershoek. Het bleek een mini-camping met een barakkenkamp. Gelukkig hadden wij de luxe "woning voor gehuwden" geregeld!

7.5 21 mei - Fort Den Haak

7.5.1 Bij de Veerse gat dam ligt het restant van het Schans den Haeck / Fort den Haak. Op het informatiebordje staat letterlijk:

"Dit fort werd in 1588, op last van de Staten van Zeeland gebouwd, om de noordelijke toegang van het Veerse Gat onder controle te houden.

In de nabijheid stonden een wachthuis en een vuurbaak, ten dienste van de schepen met Veere als bestemming.

Op 30 juli 1809 landde hier een Engels invasieleger, met de bedoeling om de Fransen te verdrijven.

Het fort werd door kanonneerboden beschoten en, onder leiding van de Engelse generaal Fraser, ingenomen. Vervolgens werd het fort ontmanteld.

De kruutkelder bleef tot in deze eeuw [XX] dienst doen als arbeiderswoning."

Fortverhalen 2000-2016

7.5.2

Het terreplein van de schans met op de achtergrond de wal met struiken. (René Ros)

De frontzijde van de schans met rechts het bastion. (René Ros)

- 7.5.3 Gezien de aanleg vanwege de Veerse gat dam moet van de aardwerken het noordelijk deel in de dijk en dam verdwenen zijn. Maar de zuidelijke helft, inclusief een bastion, is nog goed te herkennen. De wal is nog goed onder profiel en licht beplant met struiken. Tussen de gezapig grazende koeien waren geen resten van bouwwerken te vinden.

7.6 21 mei - Onrustweg

- 7.6.1 Naar aanleiding van een tip van Lenco van der Weel ben ik na een bezoek aan Fort Den Haag doorgereden, over de Veerse gat dam, naar Noord-Beveland. Aan de oude zeedijk langs het huidige Veerse Meer wist hij Nederlandse werken te vinden. Bij het begin van de Onrustweg begon ook de 60 km/uur zone maar binnen vijftig meter dwong het grindpad een maximum snelheid van 20-30 km/uur van mijn autootje af. Al vrij snel kwam ik bij het eerste cluster van twee bouwsels (RD 035.600/400.650). Als eerste kwam ik bij een bouwsel die ik voorlopig even "schuilplaats groot" noem. Het kwam mij onbekend voor en is ca. 6 m breed en 3 m diep. Aan de linkerzijde zit een ingang die indirect via een gangetje in de grote ruimte zelf uitkomt. Buiten zijn enkele bakstenen resten, van een wand? In het midden van de keelzijde zit een toegangsgat met twee haaks uitstaande muren. Links van de muren zit een klein gat. Het geheel is opgetrokken uit een groot formaat baksteen met een profiel op de korte zijden. Dus niet overduidelijk Duits, maar ook niet overduidelijk Nederlands.

De "Schuilplaats klein". (René Ros)

- 7.6.2 Als tweede object ligt een tiental meters verder een schuilplaats met een bakstenen toegang met een boog. De schuilplaats ligt in de lengte van de dijk en heeft aan beide nokpunten van het halfronde dak een ventilatieopeningen. Qua afmeting en ronde vorm leek het nog wel op een schervrij onderkomen uit 1916 zoals die bij Vijfhuizen en Spaarndam aanwezig zijn.

7.6.3

De ingang van een "Schuilplaats groot". (René Ros)

De telecommunicatiebunker. (René Ros)

- 7.6.4 Na nog zo'n drie kilometer verder hobbelen bleek een hele reeks van objecten in de dijk te zitten (RD 036.550/398.500). Achteraf bleken het maar liefst vijf objecten. De eerste, vanaf het noorden gezien, was echter wel de duidelijkste clou van de oorsprong: bovenin de dijk zit een bouwsel dat wel héél erg op een Duitse Tobruk lijkt. De ingang was met aarde bedekt maar het betonnen schuttersputje bovenop was goed zichtbaar.

- 7.6.5 Het volgende object was gelijk aan de "schuilplaats groot" die ook op de noordelijke locatie ligt. Met als verschil dat de ingang aan de rechter zijkant is. Maar ook dat het toegangsgat hier de nooduitgang blijkt te zijn die met klimtreden omhoog naar het dak gaat. Bij de vorige was de muur blijkbaar uitgebroken. Het derde object is een "schuilplaats klein" maar van binnen niet toegankelijk. Het exterieur lijkt sprekend op het eerder gevonden exemplaar.

Fortverhalen 2000-2016

- 7.6.6 Het vierde object is ook weer een "schuilplaats groot" met ook de ingang aan de rechterzijde en een intacte nooduitgang met trap. Als laatste object is een geheel ander bouwsel te vinden. Het is slechts drie bij drie meter en heeft geen zichtbare ingang, behalve een klimgat met treden in het midden van het dak. Links van het klimgat zit een schuin oplopend stuk beton met een gat aan de buitenzijde. Later bleek dit een Duits telecommunicatiebunkertje te zijn waarin schakelingen e.d. een veilig onderkomen moesten hebben.
- 7.6.7 Ik kan van de zeven bouwsels weinig brouwen. Mijn vermoeden is, is dat het alle Duitse werken zijn van rond 1943-1944. Wellicht ter voorbereiding van een geallieerde opmars uit het zuiden, door de rivier delta. Maar eigenlijk weet ik er niks van... N.B. Waarschijnlijk hebben deze werken behoord tot de Widerstandsnest Boelcke. (Met dank aan Michel van Best.)

7.7 23 mei - Veere

- 7.7.1 Op de kaart had het stuk dijk tussen Vlissingen en de Sloe al een waar eldorado geleden. Door niet toegankelijke wegen en andere oorzaken werd het iets minder maar desalniettemin een super tochtje. Overdag waren we even naar Veere geweest.

- 7.7.2 Op de kaart bleek al dat Veere een vestingstelsel om zich heen heeft gehad. De zuidoostelijke bastions moeten vanwege het Kanaal door Walcheren verdwenen zijn. De zuidwestelijke bastions lijken gedempt en geslecht te zijn. Maar de westelijke bastions zijn nog redelijk intact. Waaronder de stenen kade langs het Veerse Gat. Vanaf de toren van de grote kerk was er zelfs nog een kleine poterne en een ravelijn te zien. Die grote kerk overigens, bleek een groot deel van haar recente verleden een militaire bestemming gehad te hebben. Vanaf de bouw in de XV eeuw tot 1812 was het "gewoon" een kerk. Aanvankelijk katholiek, later uiteraard gereformeerd. In 1812 bracht de Franse genie verdiepingvloeren aan en richtte het in als militair hospitaal dat het tot 1814 bleef. Van 1822 tot 1829 was het een werkhuis maar vanaf 1832 was het weer een militair hospitaal, maar nu voor het Koninkrijk der Nederlanden. Van 1858 tot 1874 was het ingericht als kazerne maar werd het nauwelijks gebruikt. In 1882 was het nog in gebruik als schietbaan en in 1914-1918 voor de huisvesting van soldaten. Inmiddels zijn de verdiepingvloeren weer weg maar de ramen zijn wel van een andere stijl dan de gebrandschilderde ramen die je zou verwachten. Dezelfde ramen zitten in de zijwanden waar vroeger de kapel-altaren voor de verschillende katholieke heiligen waren.

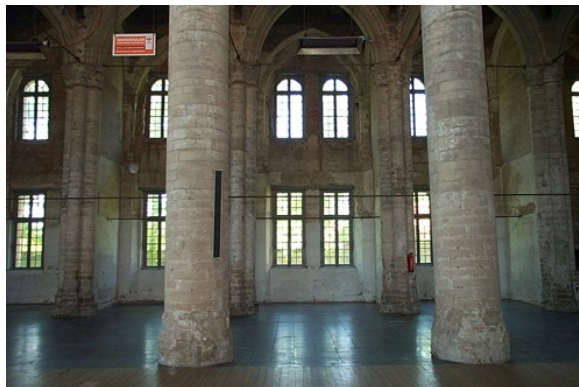

De westelijke restanten van de vestingwerken gezien vanaf de kerktoeren in Veere. (René Ros)

7.7.3

Het havenhoofd. (René Ros)

De zijmuur van de kerk met daarin de ramen van het hospitaal. (René Ros)

7.8 23 mei - G-Kazemat Vlissingen Haven

- 7.8.1 Op de zuidoostelijke hoek van de Buitenhaven van Vlissingen ligt aan de zeezijde van de dijk een intacte G-Kazemat. Door de Stichting Bunkerbehoud is deze opgeknapt en zo goed mogelijk gereconstrueerd. Daardoor zit de gietstalen koepel onder een dikke laag beschermende teer, is de toegang met trap hersteld en zijn de deuren en hang- en sluitwerk weer werkend. Met de veerboot uit Breskens (aldaar vertrekkende vanaf waar vroeger een deeltje van Fort Frederik Hendrik lag) in het schietveld en een ondergaande zon heb ik er enkele mooie foto's kunnen maken.

Fortverhalen 2000-2016

7.8.2

De oostelijke kazemat met de veerboot Vlissingen - Breskens in het schietveld. (René Ros)

De frontzijde van de oostelijke kazemat met het schietgat schuin naar voren. (René Ros)

7.8.3 Dertig meter verderop, op een omheind terrein, bleek later nog eenzelfde kazemat te liggen. Als de waterlijn niet op vloed-niveau ligt kan je zo om het hek lopen. Er liggen ook nog twee Duitse bunkers waaronder een Sechsschartenturm.

De frontzijde van de westelijke kazemat. (René Ros)

7.9 23 mei - Fort de Ruyter

7.9.1 Achter de zeedijk, even voorbij de genoemde G-kazemat, ligt Fort De Ruyter. Ik heb lange tijd gedacht dat er een oud fort lag waarnaast een nieuw fort was gebouwd. Nu denk ik dat het oude fort (in 1854 voor het eerste in een staatsblad genoemd) in 1867 is opgeheven. Op hetzelfde terrein moet echter in 1913 gestart zijn met de bouw van een nieuw Fort De Ruyter. De firma Krupp zou echter tijdens de Eerste Wereldoorlog geen pantserkoepels willen/mogen/kunnen leveren en de bouw raakte in het slop. In 1920 besloot men om geen grote kustforten meer te bouwen en in 1926 werd het geheel gedeclineerd en opgeheven. Wat het boek "Versterkt Zeeland" echter niet vermeldt is dat er resten van over zijn. En deze resten waren zo boven mijn verwachting dat ik er bijna een uur in verbazing heb rondgelopen!

De rechter poterne zonder het dak. (René Ros)

7.9.2 Het terrein is grofweg 100 meter breed en 30 meter diep. De wanden van de eerste verdieping staan vrijwel overal en met hun ca. 120 cm breedte kan je er eenvoudig over lopen. Overal zijn stukjes bewapening in het beton te zien en zeker de dikke hoofdbewapening die met het dak verbonden had moeten zijn steekt overal omhoog. Ook zijn er regelmatig ronde kokers aan de bovenkant van de muren zichtbaar die in de zijkant uitkomt en mogelijk voor de luchtverversing hadden moeten zorgen. Op één plaats zag ik een vierkante koker met twee metalen gootjes alsof er een soort liftje in had moeten komen. Ook is in enkele wanden een lampraam te zien met ventilatie-openingen voor de erachter geplaatste petroleum-verlichting. Op enkele plaatsen zijn verroeste metalen buizen en deurophangingen te zien.

7.9.3 Na het gehele terrein gezien te hebben lijkt het complex in drie delen te verdelen. Links (gezien vanaf de keelzijde, naar de zee toe) is een uitgebreid complex met enkele kruithokken. Aan de voorzijde is op twee plaatsen een grote ronde uitsparing te zien alsof daar het pantsergeschut had moeten komen. Het middelste deel lijkt een soort centraal deel waarin ik de vuurleiding zou verwachten. Hier is echter een groot deel ondergronds of van een dik dak voorzien. Ook lijkt het alsof hier een poging is gedaan om het op te blazen. Een vrij dun dak staat aan de rechterzijde recht omhoog te leunen tegen een ander dak.

Fortverhalen 2000-2016

7.9.4

De vele muren van het linker deel van het complex. (René Ros)

Een van de uitsparingen voor een raam in een kruithamer, met luchtbuizen. (René Ros)

7.9.5 Het rechter deel is spiegelbeeldig aan het linker deel met als grootste verschil dat hier meer daken aanwezig zijn en de genoemde ronde uitsparingen niet goed te herkennen. Aan de daken hangen al vele stalactieten. Van binnen zijn de hout blokken te zien tussen de muur en het dak alsof de werklieden tijdens het stellen van het dak het werk hebben neergelegd. Van de twee grootste daken is er één keurig afgewerkt, van de ander is goed te zien dat het binnenste uit baksteen bestaat. Het is mogelijk dat zowel het middendeel als de daken in het rechter deel van Duitse makelij zijn. De Duitse bezetter heeft het fort als munitieopslagplaats gebruikt voor de op de dijk gelegen Duitse Flakbatterie Ost (4 x 10,5 cm in dunstalen koepels).

7.9.6 Voor zowel het linker als rechter deel geldt dat de frontzijde zodanig afgebrokkeld is dat mogelijk door sloop stukken van het fort weggehaald zijn. Wellicht tijdens de dijkverzwaringen alhoewel het nog op ruime afstand van de dijk ligt. Vanaf het plein aan de keelzijde lopen twee gekromde poternes (zonder dak) naar de linker en rechter delen. De muren van deze poternes zijn circa twee meter breed evenals - voor zover me dat opgevallen is - de andere buitenmuren. Deze muren zijn echter niet uit een stuk maar in delen met een soort uitsparing aan elkaar gekoppeld. Echter, omdat het dak ontbreekt zijn vele stukken van de poterne- en buitenmuren naar buiten gevallen en is het een eldorado voor berggeiten geworden - maar die zijn er niet.

7.9.7

Twee delen van het dak op het rechter deel. Links afgewerkt, rechts is de bakstenen inhoud te zien. (René Ros)

De frontzijde van het middelste deel. (René Ros)

7.9.8 Tenslotte ben ik nog op de zeedijk geklommen om enkele boven-opnames te maken. De vele moderne windmolens op het terrein zijn helaas moeilijk te ontwijken. Wat een uitzonderlijk fort had dit geweest kunnen zijn, als het was afgebouwd. Een vorm die we, bij mijn weten, nergens anders in Nederland in afgebouwde vorm kennen. Bij Fort Kijkduin bij Den Helder was men rond dezelfde tijd ook begonnen met een nieuw kustfort maar ook dat is nooit afgebouwd. Mogelijk liggen daar de bouwresten onder het zand.

Uitzicht op het linker deel vanaf de zeedijk. (René Ros)

7.10 23 mei - Fort Zoutman

Fortverhalen 2000-2016

- 7.10.1 Verder ging het over mooi begroeide wegen naar een punt in de zeedijk waar geen verkeer meer was toegestaan en ik moest gaan lopen. Daar ergens moest Fort Zoutman liggen waarover elke andere informatie mij ontbrak. Door een foutje in de plaatsbepaling bleek ik later in het verkeerde bos rond te lopen. Maar daardoor kwam ik wel een monument op de overgang dijk-slik tegen met daarop een korte uitleg. Daar, tussen Fort Zoutman en Fort Rammekens, was op 7 oktober 1944 door de geallieerden de dijk stukgebombardeerd. Daardoor liep Walcheren onder en moest het verdrijven van de Duitse bezetter sneller verlopen.

Zonsondergang op het resterende deel van het fort. (René Ros)

- 7.10.2 Een caisson die later in het gat gelegd is, is nog te zien. Van een tweede komen alleen de twee bolders boven het slik uit. Terug bij de auto veegde ik de schapenstront van mijn schoen en bleek dat ik op het verkeerde terrein rondliep. Dus terug tussen de schapen. Het terrein moet vast aan de zeedijk liggen, dus zonder water, maar een hek hield de schapen tegen. Een klein gaatje in de begroeiing was niet gauw gevonden maar uiteindelijk toch de bossages ingedoken. Bummer, een dicht oerwoud was alles wat er te zien was. Bij het wegrijden was het water aan de keelzijde mooier om te zien.

De uitgesleten fortgracht aan de keelzijde. (René Ros)

7.11 23 mei - Fort Rammekens

- 7.11.1 Tenslotte toch nog even naar Fort Rammekens gereden. Zelfs nu het al te donker was om te fotograferen en we later in de week het fort zouden gaan bezoeken. De weg door het Ritthemse bos voer langs een weiland met hoge hekken - volgens de topografische kaart. Het bleek een nog in gebruik zijnd terrein van Defensie met goed zichtbaar diverse opslagbunkers. Vanaf Fort Rammekens loopt een Duitse anti-tankmuur richting Middelburg. En het laatste stukje weg naar het fort kruist deze muur. In het talud is een Duits 700-type bunker weer blootgelegd. Schijnt nogal uniek te zijn. De rest later maar bekijken.

7.12 24 mei - Kroonwerken

- 7.12.1 Er zijn tot 1867 drie kroonwerken met ieder een reduit geweest die buiten de Vesting Vlissingen lagen. Het linker reduit is nog goed op de kaart te herkennen als vijfhoekig gebied waar inmiddels woningen staan. Ik was er al even kort geweest - precies lang genoeg. En het rechter reduit ligt langs de weg die ik reed van Vlissingen naar de G-Kazemat en Fort De Ruyter. In het slotenpatroon is het op de kaart te herkennen, in het terrein is het onmogelijk. Deze dag waren we echter op zoek naar het zwembad in Vlissingen - we houden niet zo van zout en zand tussen de tenen. Later bleek dat als je de afstand tussen de linker en rechter reduit opmeet, het zwembad precies halverwege ligt. De wiskundige wetmatigheden van de vestingbouwers zijn haast legendarisch, mits het terrein het toeliet...

De gracht rond de woonwijk van het "reduit van het linker hoornwerk". (René Ros)

Fortverhalen 2000-2016

7.12.2

Op de vermoedelijke locatie van het "reduit van het middelste hoornwerk". (René Ros)

De locatie van het "reduit van het rechter hoornwerk". (René Ros)

7.13 25 mei - Fort Rammekens

- 7.13.1 In de middag zijn we met zijn allen naar Fort Rammekens gegaan. Van april t/m november is het van 13.00 tot 17.00 vrij toegankelijk na betaling van het luttele bedrag van 2 gulden 50. Bij de toegangspoort uit 1547 moet je het bedrag betalen en kan je ook stickers en ansichtkaarten kopen. Op de achterzijde van een ansichtkaart met luchtfoto staat dat het "het oudste bewaard gebleven voorbeeld van een fort met bastions in Noord-West-Europa". Bij mijn beste weten is het het oudste verdedigingswerk in Nederland dat in steen is uitgevoerd.

De beroemde toegangspoort van het fort uit 1547. (René Ros)

- 7.13.2 Het binnenterrein is nu wat leeg maar vroeger moeten er huizen en een toren gestaan hebben. Zo was in diverse maquettes te zien die de situatie door de eeuwen heen lieten zien. Het fortgebouw heeft een raar model met aan de frontzijde een kazemat van behoorlijke afmetingen. De twee flankkazematten zijn via donkere, modderige gangen te bereiken. De kanonsgaten zijn met baksteen dichtgemetseld tot schietgaten voor geweren. In 1812 hadden de Fransen het fort aangepast en daarom onder andere een soort bomvrije kazerne langs de twee frontmuren gebouwd. Het model is overbekend: langwerpige ruimte met een halfrond plafond en een deur en twee ramen.

De Franse verblijven met de deur naar de frontkazemat. (René Ros)

- 7.13.3 Oorspronkelijk was het fort enkel het nog bestaande gebouw dat opgenomen was in de zeedijk en daar gedeeltelijk uitstak. Het beschermde de rede van Rammekens, de waterweg naar Middelburg en beheerste de scheepvaart die door ondiepten elders langs het fort moest varen. De Fransen hebben het in 1812 uitgebreid door aan de landzijde een aarden hoornwerk aan te leggen. Dat bestond uit een bastion en twee halfbastions op de plaatsen waar het hoornwerk weer op de zeedijk aansloot. In een van de lokalen was een expositie ingericht waar ook een luchtfoto hangt die gemaakt is tijdens het bombardement van de zeedijk zoals hierboven al genoemd. Op 7 oktober 1944 vond dat bombardement plaats en één van de vier plaatsen waar de dijk kapot gemaakt werd, was tussen Fort Zoutman en Fort Rammekens. Op de lucht foto is Fort Zoutman goed te zien als zeshoekig aarden werk. Door het instromen van het water en de getijdenbeweging totdat het gat in 1946 werd gesloten had meerdere gevolgen voor de forten die tot op heden zichtbaar zijn:
- de oostelijke helft van Fort Zoutman werd weggespoeld of later voor de nieuwe zeedijk vergraven;
 - het westelijke halfbastion van Fort Rammekens werd weggespoeld;
 - de grachten van beide forten kregen het aanzien van kreken.

Fortverhalen 2000-2016

- 7.13.4 Het is maar een klein fort maar zeer apart van opzet. Het weer, de begroeiing, de watervogels in de gracht maken het bezoek compleet. Bij vele planten stond of hing een bordje met de naam, zelfs de muurvaren in de waterput was van een bordje voorzien. Ook geschikt voor natuurliefhebbers dus!

Vanwege de Mond en Klauwzeer crisis mocht er niet over het nog bestaande deel van het hoornwerk gelopen worden. Daar moet nog tenminste een Duitse Tobruk aanwezig zijn en mogelijk een bakstenen remise of zo. Vanaf Fort Rammekens begon de landverdediging van de Festung Vlissingen met eerst een stuk anti-tankmuur en later een gracht.

De schapen mogen weer buiten lopen na de MKZ-crisis. Op de achtergrond het fort. (René Ros)

- 7.13.5 Bij vertrek heb ik nog even bij het Duitse type 700 bunker in het talud van de weg. Leuk opgeknapt, nieuw verfje. En door het traliehek kan je ook naar binnen kijken. Daar hangt een bordje dat het bunker in beheer is bij Stichting Bunkerbehoud. Een mislukt eenmans-experiment, van degene die het gras onderhoud, gaf een beeld dat je anno 2001 niet zou verwachten: alles doodgespoten. Een wrang beeld bij een Duits bunker... De volgende dag ben ik nog even terug geweest om een paar panorama-foto's van het fort te maken.

7.14 27 mei - Sloedam

- 7.14.1 Voordat de Sloe industrieterrein en landbouwgrond werd, was het een waterige scheiding tussen Zuid-Beveland en Walcheren. De Sloedam is de verbinding waarover het spoor en de weg tussen beide eilanden kon rijden. Aan de westzijde van de dam is een klein terrein met drie monumenten om de soldaten te herdenken die Walcheren hebben bevrijdt. Aan de oostzijde zijn nog enkele Duitse werken te zien die grote gelijkenis vertonen met die aan de Onrustweg op Noord-Beveland.

De noordelijke "Schuilplaats Groot" met links daarvan één van de twee open geschutsopstellingen. (René Ros)

- 7.14.2 Er zijn hier twee "Schuilplaatsen Groot" maar nu met beide een aparte geschutsopstelling ernaast! Er staat een Y-vormige tafel in een open vierkante bak. Luchtafweer geschut? Al deze schuilplaatsen zijn nu in gebruik bij schapen. Even verderop staat aan de Oude Veerweg een rechthoekige schuilgelegenheid. Maar in de berm van dezelfde weg zit ook nog wat beton waaronder een betonnen draaiplatform met een ijzeren bout en rails. Was dit voor zoeklichten?

- 7.14.3

De tafel van de noordelijke open geschutsopstelling. (René Ros)

De dunwandige schuilplaats in de berm van de Oude Veerweg. (René Ros)

7.15 27 mei - Fort Ellewoutsdijk

- 7.15.1 Op een toertocht met mijn zoontje reed ik maar even naar Ellewoutsdijk waar het gelijknamige fort aan de Westerschelde ligt. Door dijkverhogingen en dito-wijzigingen is de ingang aan de frontzijde gekomen. Bovendien is het terrein tussen twee dijken een eigen polder gaan vormen met een oppervlak van één hectare en een eigen gemaaltje. Het fort uit 1830 heeft sinds 1918 geen kanonnen meer en heeft sindsdien als opslag gediend. In 1932 lag er munitie voor kustgeschut en springstof. Tegenwoordig is het van Natuurmonumenten die soms rondleidingen geeft en groepen de gelegenheid geeft om te overnachten. Vandaag was er een groep die conflicttraining deed en daardoor kon helaas niet de binnenzijde gefotografeerd worden. Maar in detail werd me uitgelegd waar de gaten in het hek zitten.

Fortverhalen 2000-2016

7.16 27 mei - Zoutelande & Dishoek

- 7.16.1 's Avonds ben ik met Peter Heijkoop en Ramon Rijntjes van de Stichting Bunkerbehoud te Middelburg op stap geweest. Niet naar de uitgaanscentra van Middelburg en Vlissingen, maar naar de bunkers bij Zoutelande en Dishoek: een stuk rustiger. Allereerst gingen we naar Zoutelande waar ik het uitgegraven manschappenverblijf van binnen kon zien. Dat wordt ingericht als bunkermuseum en de binnenzijde is daarvoor al grondig opgeknapt en geveerd. Op het duin erboven staat een observatiebunker waarvan de ingang blootgelegd is. De buitenzijde van beide bunkers zagen er goed uit maar het uitzicht vanaf het dak van de observatiebunker met zonsondergang was - ahum - "wonderschön".

De manschappenbunker van het Bunkermuseum in Zoutelande. (René Ros)

7.16.2

De toegang tot de observatiebunker bovenop een duintop. (René Ros)

Enkele deuren van het Nederlandse werkkamer: links de telefooncel, rechts de ingang. (René Ros)

- 7.16.3 Vervolgens zijn we naar Dishoek gereden, op zoek naar restanten van de Nederlandse kustbatterij. Maar zodra je het pad verlaat is het aantal Duitse bunkers formidabel. Geschutsbunkers zijn uit de eerste duinenrij gesloopt maar munitie-, personeel- en hospitaalbunkers in de volgende duinenrijen zijn er nog genoeg. In de jaren 1950 heeft het Nederlandse leger er nog radarinstallaties gehad. Enkele antennes stonden bovenop de bunkers en we zijn in een Duits munitiebunker geweest die als operator-room was ingericht. De elektrische kabels hingen er allemaal nog. Op deze manier zijn we enkele bunkers in geweest en elke keer als we er weer uit kwamen was het weer wat donkerder geworden. De (goedkope?) Nederlandse tekst bladdert van de muren en de Duitse teksten worden weer leesbaar.
- 7.16.4 Van de Nederlandse kustbatterij kon Peter de plek aanwijzen waar een munitiemagazijn moest liggen. Maar de begroeiing was veel te dicht om er dichtbij te komen. De werkkamer (rekenkamer) was wel te bereiken en bovendien enigszins toegankelijk. Alle ijzeren deuren zaten er nog in en de wit met goudbruine verf zat ook nog op de muren. De ruimte is in vier ruimten verdeeld waarvan één grote. De totale afmetingen schat ik op 4 à 5 bij 10 meter. Op Texel (Batterij Den Hoorn) waren deze magazijnen geheel bedekt en kan ik dus geen vergelijk maken.

7.17 28 mei - Vlissingen

- 7.17.1 's Avonds ben ik nog heel even op pad geweest in Vlissingen. De auto bij het Arsenaal gezet en rond het gebouw gelopen. Het is in 1823 gebouwd op de fundamenteën van een Frans hospitaal uit 1811 en was tot 1870 in gebruik als artilleriemagazijn. Het is een behoorlijk fors gebouw dat nu in gebruik is als "maritiem attractie museum". De volgende dag zijn we er met z'n allen geweest om de aquaria, piratenpoppen, scheepsmodellen te bekijken. Ze hebben mazzel dat het gebouw zo zwaar uitgevoerd is...

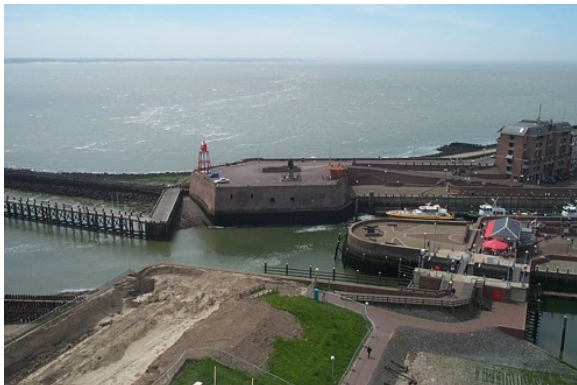

Het arsenaal. (René Ros)

Fortverhalen 2000-2016

- 7.17.2 Over de sluis lopend kan je dan naar het Keizersbolwerk. De door de Fransen aangelegde vestingwerken zijn eigenlijk alleen nog goed aan de waterzijde te zien. Van de middeleeuwse stad is de Gevangenenpoort aan de boulevard nog over.

Het Keizersbolwerk kent iedereen; het standbeeld van Michiel de Ruijter staat er bovenop. Eronder is een gang naar de zeezijde die met een deur en schotbalken dicht gezet kan (kon?) worden. In de gang zijn verschillende ramen en deuren dichtgemetseld. Het bolwerk heeft enkele kazematten in de oostwand zitten.

Het Keizersbolwerk gezien vanuit de uitkijktoren van "Het Arsenaal". (René Ros)

- 7.17.3 Vanaf het Keizersbolwerk kan je ook het Oranje-bolwerk (heb ik de naam goed?) met de molen zien liggen. Ertussen ligt nog een oude keermuur die door de Fransen is gebouwd. De dijk wordt echter op Delta-hoogte gebracht met behoud van de keermuur. Achter de muur wordt een normale zeedijk met stenen glooiing aangelegd maar daarop komt aarde om de keermuur te steunen. Mocht bij een storm de keermuur omvallen, dan zal de aarde wegspoelen en de "blinde zeedijk" zijn beschermende werk doen.

- 7.17.4 In de buurt die oostelijk van het Arsenaal ligt kwam ik ook nog verschillende interessante gebouwen tegen. Het huidige "Arsenaal Theater" doet me denken aan een commandantuur-gebouw. Even verderop ligt een gebouw met kazernekenmerken. Bovendien is boven elk raam op de begane grond een metalen versiering aangebracht: een lauwerkrans met daarin twee gekruiste kanonnen en daarboven een kroon. Aan de Wijnbergkade staat nog een ander, kleiner, arsenaal uit 1649 (een jaar na het eind van de 80-jarige oorlog en de Vrede van Munster!). Er zijn nu appartementen in ondergebracht.

- 7.17.5 De straatnamen in de buurt zijn ook leuk: Kogelparkstraat, Commandoweg, Landingstraat. Op het Landingstraat staat een monument ter ere van de geallieerde landing in 1944 op die plaats. Aan de Commandoweg staan ook nog twee korte stukjes van de oude zeedijk met een holle stenen beer. Ook deze is door de Fransen gebouwd en is voorzien van schietgleuven. Het staat er zielig bij, in gezelschap van een dichtgemetselde poterne zonder dijk erboven en een klein Duits bunker van het type dat ik ook aan de Onrustweg aantrof. De stenen monnik lijkt vernieuwd, opmerkelijk is dat een stukje verder een hardstenen monnik-punt in het gras ligt. De holle beer in Muiden is dus niet zó uniek.

De oostbeer met monnik. (René Ros)

7.18 30 mei - Terneuzen

- 7.18.1 Deze dag zijn we met het veer Vlissingen - Breskens naar Zeeuws-Vlaanderen gereden. In dit gebied is een ongelooflijk grote verzameling van linies, schansen en forten uit de periode van ca. 1400 tot 1945. Een kaart in "Versterckt Zeeland" geeft 71 werken in Zeeuws-Vlaanderen en het aansluitende deel van België. Zo is vanaf de N61 het buurtschap en de wallen van Mauritsfort te zien en bij Breskens een drietal Duitse bunkers. Al deze zaken vereisen een geheel aparte vakantie van een maand dus zijn verder buiten beschouwing gelaten. Ik beperk me tot de Werken aan de Westerschelde... Ok, en het Veerse Gat.

- 7.18.2 Toen we door Terneuzen reden, heb ik even gekeken naar het enige restant van de vesting. Aan de Nieuwstraat staat de bomvrije arsenaal-kazerne uit 1840. De straat is een gezellige winkelstraat en het arsenaal doet er niet voor onder: er zitten allemaal cafés en bistro's in. Het gebouw, van twee verdiepingen met elk 8 lokalen, is in goede staat maar zonder aarde dekking geeft het een blote indruk. De achterzijde is ook voorzien van deuren en ramen.

De Nieuwstraat in Terneuzen met links de bomvrije arsenaal-kazerne. (René Ros)

Fortverhalen 2000-2016

7.18.3

De zuidzijde van de arsenaal-kazerne. (René Ros)

En de noordzijde met een oud kanon. (René Ros)

7.19 30 mei - Vlissingen & Ellewoutsdijk

- 7.19.1 's-Avonds ben ik nog even wat kleine dingen in Vlissingen gaan bekijken, aan de andere zijde van de stad dan de vorige keer. Fort de Nolle proberen te vinden maar dat is vrijwel weggespoeld. Toen het restant van de Westbeer in de zeekering bekeken en de Gevangentoren. Vervolgens ben ik naar Ellewoutsdijk gereden. Inderdaad zit er op de aangegeven plek een groot gat in de omheining en kon ik zo aan de keelzijde van het fort komen. De aardwerken aan de keelzijde, inclusief afrit, lijken nog intact. Tot mijn verrassing waren op de westelijke helft boven op de bomvrije kazerne Duitse aanpassingen te zien. In ieder geval twee Tobruk schuttersputjes en waarschijnlijk zijn ook de muren als infanterie-opstelling van Duitse makelij.

De frontzijde van het fort zoals gezien vanaf de oude zeedijk. (René Ros)

- 7.19.2 Het oorspronkelijke fort uit 1830 heeft een U-vorm met de open zijde naar het land. Aan de linkerflank zijn drie toegangen (de bekende deur-met-twee-ramen) waarvan één gedeeld wordt met het lokaal in de linker hoek. In de rechterflank zitten ook drie lokalen maar de linker twee hebben twee grote toegangsdeuren. Daarvan heeft de linker een tussendeur naar het lokaal op de rechterhoek. De middelste toegang is een normale lokaal behalve dat er achterin drie gevangencellen zitten. Overal zitten nog de originele houten deuren en ook in de cellen, van twee zit zelfs de voer-klep erin. Het rechterlokaal heeft een tussen wand en in de voorste helft zijn de dichtgemetselde rookkanalen te zien waaruit afgeleid mag worden dat hier de keuken was.

De keelwand van een van de lokalen met een houten voorportaal. (René Ros)

- 7.19.3 Aan de frontzijde zijn acht toegangen naar evenzovele lokalen (de hoeklokalen niet meegeteld) met in het midden een grote deur die naar de deur aan de frontzijde gaat. Rechts van de deur is halverwege de tekst "waterstand ramp 1953" geschilderd. Ik vermoed dat de lokalen vroeger aan de frontzijde open waren en er met krombaangeschut over de zeedijk werd geschoten. Enkele lokalen zijn geheel afgesloten, omdat daar spullen van Natuurmonumenten liggen, maar de meeste lokalen zijn toegankelijk en leeg. Veel lokalen hebben een houten portaalje met een extra deur voordat je binnen bent. Overal is het druppelen van de druipkokers te horen. Aan de uiteinden van de flanken zijn aan beide zijden van het fort twee grote trappen van het terreplein naar het dak. Eronder zijn de privaten. De linker poepdozen zijn leeggesloopt en er is alleen een gat zichtbaar maar de rechter twee zijn intact met een plank met vier poepgaten.

Het terreplein aan de keelzijde van het fort. (René Ros)

7.20 31 mei - Breskens

Fortverhalen 2000-2016

7.20.1 Deze avond heb ik in Vlissingen een fiets gehuurd en met het veer naar Breskens gegaan. Het begon lekker want toen ik over een hobbeldijk reed klapte het batterijenvakje van mijn camera open en verdwenen twee van de vier hoge-capaciteit oplaadbare batterijen zo het hoge gras in! Alhoewel gedeeltelijke oranje gekleurd heb ik geen van beide teruggevonden...

7.20.2 Enkele minuten later was ik bij een bord over het Fort Frederik Hendrik dat bovenop de zeedijk staat. Ik had al weinig hoop op restanten maar deze laatste hoop werd direct de grond in geboord. Het bord verklaarde dat alleen de contouren van het Fort Frederik Hendrik nog zichtbaar zijn. De nieuwe bungalows overkijkend was zelfs dat niet duidelijk maar het bord melde dat de zeedijk waar ik op stond tijdens de Deltawerken in de oorspronkelijke bocht was gelegd zoals ten tijde van het fort. De woningen aan de voet van de dijk zullen ook nog een (kleine) rol gespeeld hebben!?

De westelijke gracht en nieuwe bungalows gezien vanaf de zeedijk. (René Ros)

7.20.3 Over de zeedijk ging het eerst naar de locatie waar op een oude kaart "Batterij Wilhelmina" staat aangegeven. Zoals verwacht niets bijzonders te zien, behalve een zwart-wit gestreepte vuurtoren. Verder naar Nieuwe Sluis waar zowel Fort Willem I als een kustbatterij uit de jaren 1930 moeten zijn geweest. U raad het al: veel groen, veel zand maar weinig baksteen en beton. Met een blik op de topografische kaart heb ik een als Fort Willem I verdacht terrein maar gefotografeerd.

7.20.4 Beneden aan de dijk ging ik weer terug naar Fort Frederik Hendrik. De strook tussen de buitenste en hoofdgracht (contrescarp?) is ingericht als camping. Op de aarden bastion aan de frontzijde staat nog een Duitse Sechsschartenturm (sp.?) geheel zonder aarden dekking. Een meneer met Duitse tongval vroeg me of ik wist waar die ronde roosters voor waren: "ventilatie". Nee, nee, voor ABC (aatom, biologisch, chemisch). Hoogstens voor de chemische oorlogvoering zat er een koelfilter achter de inlaat.

7.20.5

De Duitse mitrailleurbunker "112a neu" op het frontbastion (René Ros)

Twee mysterieuze bulten aan de frontzijde. Zou er nog iets onder zitten? (René Ros)

7.20.6 De rest van het terrein zijn allemaal bungalows. De beide grachten en de vormen van bastions zijn nog goed te herkennen. Maar binnen het terrein zijn ook nieuwe watertjes gegraven. Waaronder een speeleiland voor de kinderen. Ook was goed te zien dat de veerhaven slechts een beperkt deel van de buitenste gracht en de contrescarp heeft opgeslokt.

7.20.7 Het was een sombere zonsondergang en de wolken trokken dicht. Nog even naar Breskens zelf gefietst maar van zowel de Toren Nassau als het Havenfort is geen spoor te vinden. Snel terug naar de pont want het was knap koud geworden. Eenmaal op het veer heb ik een warm broodje kroket genomen. Brrr.

7.21 1 juni - Yerseke & Goes

7.21.1 Deze dag waren we met het gehele gezin op zoek naar een leuk visrestaurant in Yerseke. Dat viel nogal tegen voor zo'n beroemde vissershaven. Maar wel bij de spoorwegovergang de twee S2 kazematten in de zanddijk zien staan. Een van de weinige die in de Zanddijkstelling zijn gebouwd. Later nog even gewandeld in het park dat op de stadswallen van Goes is aangelegd.

7.22 2 juni - Koudekerke

7.22.1 Bij het vertrek uit de bungalow heb ik de beheerster eens gevraagd naar de herkomst van de barakken. Het bleek dat op het terrein in de Tweede Wereldoorlog een gebouw voor de paarden van de Duitse bezetter heeft gestaan. Na het geallieerde bombardement in oktober 1944 stond vrijwel heel Walcheren onder water en dat zou tot in 1946 duren.

7.22.2 Voor de huisvesting van de arbeiders die het eiland weer droog moesten maken werd ca. 1945 een aantal barakken neergezet en enkele daarvan staan nog op het terrein, zijn wat verbouwd maar raken versleten. Van 1946 tot 1953 is het een opvangkamp voor Molukkers geweest en zijn er nog enkele barakken gebouwd met grotere ruimtes. Zelf had ik gedacht dat de gebouwen iets te maken hadden met de Delta-werken.

7.23 2 juni - Hellevoetsluis

Fortverhalen 2000-2016

- 7.23.1 De terugreis naar Weesp ging over de sluitdammen langs o.a. Oudland waar een aarden schans vanaf de weg te zien is. De lunch gebruikten we in Hellevoetsluis en het autostuur reed spontaan de borden "Vesting" achterna. Bij de bomvrije kazerne Haarlem waren de verkenner de vlag aan het strijken. Ik heb het fameuze dok niet gezien maar de rest van de gebouwen had een hoge "oh"-factor. Moet ik zeker nog eens uitgebreider gaan kijken.
- 7.24 Tot zo ver mijn verslag. Het enige wat ik nog had willen zien, maar waar ik niet aan toe ben gekomen, is de Koepoort en de wallen van Middelburg. Ik heb ruim 900 foto's van verdedigingswerken gemaakt waarvan enkele in deze pagina zijn opgenomen. Nu moet ik ze nog allemaal catalogiseren...
- 7.25 P.S. Omdat ik 's avonds na het eten op pad ging ben ik voor in de auto op zoek naar een houdertje voor een wc-rol. Ook ben ik op zoek naar het groene leger wc-papier!

Fortverhalen 2000-2016

Hoofdstuk 8. Bezoek Fort by Rynauwen

Sanne van Aller-de Buck, 2001

8.1

In juni 2001 ging de medewerkers van The Knowledge Factory op een personeelsuitje. Aanwezig zijn: Emiel, Stefan, René (redacteur van deze website!), Trees, Sanne, Bart, Mirjam, Natascha en Wendy. We bezoeken het Fort By Rynauwen. (Sanne van Aller-de Buck)

8.2

En we hebben mooi weer! (Sanne van Aller-de Buck)

8.3

De heer Anne Visser van Staatsbosbeheer legt ons van alles uit. (Sanne van Aller-de Buck)

8.4 "Gebouwd in 1867-1869 bij Bunnik om samen met het Veldleger de Houtense Vlake te verdedigen. Volgens polygonale stelsel gebouwd en met ruim 31 hectare oppervlakte is het één van de grootste forten van Nederland. In 1967 nog in gebruik voor opslag van munitie en het dumpklaar maken ervan."

Fortverhalen 2000-2016

8.5

Op het eerste gebouw is de tekst "Fort By Rynauwen" met bakstenen in de muur gemetseld. (Sanne van Aller-de Buck)

8.6

Dit is de "slotgracht", het water wat rondom het fort ligt. Het is geen natuurlijk ontstaan water, het is geheel uitgegraven. (Sanne van Aller-de Buck)

8.7

(Sanne van Aller-de Buck)

(Sanne van Aller-de Buck)

8.8 De wandeling begint met een dia-voorstelling. Een klein praatje over de Oude en Nieuwe Hollandse Waterlinie en over de bouw van het fort.

8.9

Het gebied van het fort is aangekocht door Staatsbosbeheer. (Sanne van Aller-de Buck)

8.10

René is volop aan het fotograferen. (Sanne van Aller-de Buck)

Fortverhalen 2000-2016

8.11

(Sanne van Aller-de Buck)

(Sanne van Aller-de Buck)

8.12 We lopen bovenlangs, min of meer bovenop de gebouwen.

8.13

Je ziet veel pijpjes boven de grond uitsteken. (Sanne van Aller-de Buck)

8.14

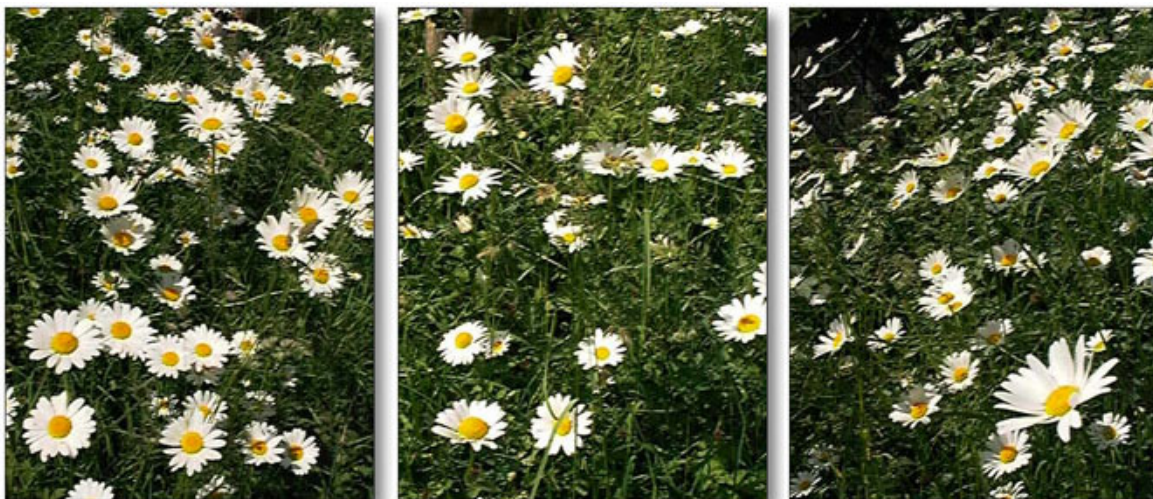
Veel van de gebouwen zijn volledig overdekt met natuur. (Sanne van Aller-de Buck)

8.15

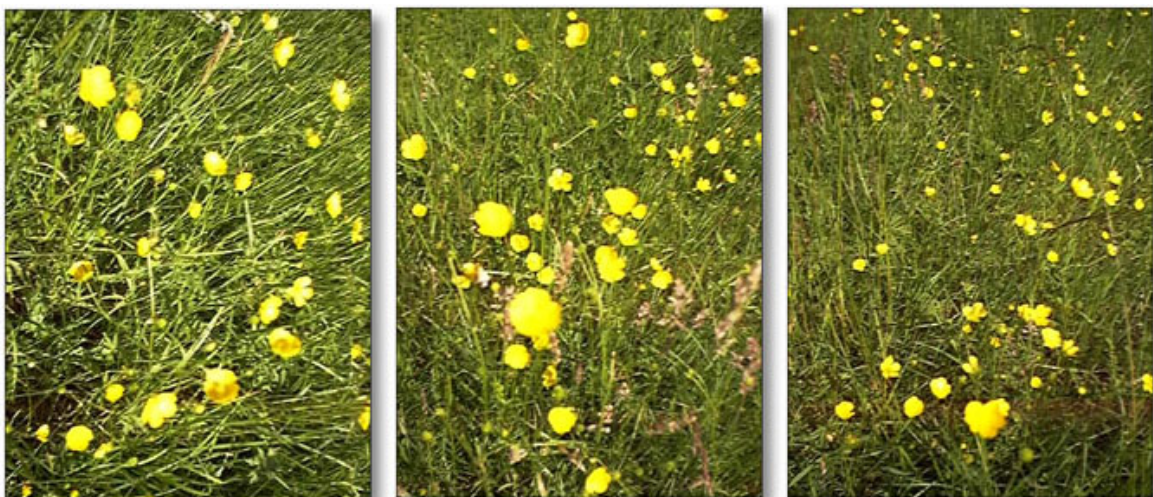
De natuur in en rond het fort wordt goed beheerd, je hebt er veel mooie plekjes. (Sanne van Aller-de Buck)

8.16

(Sanne van Aller-de Buck)

8.17

Op het fort groeien nu veel margrieten en boterbloemen. (Sanne van Aller-de Buck)

8.18

Anne Visser vertelt over de esdoorn, een opdringerig boompje en reuze taai. Niet kapot te krijgen door gewoon om te zagen, want dan begint hij vrolijk opnieuw te groeien. (Sanne van Aller-de Buck)

8.19

De esdoorn is alleen te verwijderen door in de stam een ring uit te hakken. Het sap kan dan niet meer door de boom worden getransporteerd. Op deze manier gaan ook de wortels dood. (Sanne van Aller-de Buck)

Fortverhalen 2000-2016

8.20

En dan gaan we de gebouwen in. (Sanne van Aller-de Buck)

8.21

De deuk in de muur is niet van een echte belegering. Toen de Canadezen het fort hadden bevrijd, zijn ze wat ballorig geworden met munitie. (Sanne van Aller-de Buck)

Fortverhalen 2000-2016

8.22

(Sanne van Aller-de Buck)

(Sanne van Aller-de Buck)

8.23

(Sanne van Aller-de Buck)

(Sanne van Aller-de Buck)

8.24 De gebouwen lijken binnenin wat op de Utrechtse werfkelders, alle plafonds zijn rond.

8.25

Er groeien ook veel brandnetels. (Sanne van Aller-de Buck)

8.26

Wat op de plattegrond op een kasteeltje lijkt, is binnenin voornamelijk aan elkaar geschakelde opslagkamers. (Sanne van Aller-de Buck)

8.27 En daarna zijn we gaan pannenkoeken eten in het Theehuis Rhijnauwen (waarvan ik tot mijn verbazing geen website kan vinden).

Gids Anne Visser †2004. (Sanne van Aller-de Buck)

Hoofdstuk 9. Willemstad

Sander van Valen, 2001

- 9.1 Op 27 oktober 2001 hebben Kees van der Waal, mijn broer en ik een tochtje rondom het Hollands Diep gemaakt. We vertrokken vanaf de 's-Gravendeelstunnel, de enige in Nederland waar nog tol moet worden betaald, waar het Kasteel Amstelwijck (Dordrecht) dichtbij ligt.**
- 9.2 Hier langs de rijksweg A-16 ligt een oud hoofdkwartier van het Nederlandse Leger, vak Wioldrecht en de Artillerie groep Kil, van in totaal ongeveer 70 man. Het bestond uit vijf piramides en deze liggen nu nog steeds achter het kasteel. Vier staan bij elkaar waarvan één opgeblazen is en één ligt iets verderop. Dit hoofdkwartier werd al op de vroege morgen van 10 mei 1940 aangevallen en veroverd door Duitse para's.
Uit de tunnel gekomen reden we richting Schenkeldijk en Strijensas. In deze polder stonden in de mei-dagen diverse artilleriebatterijen die het de Duitse valschermjagers erg lastig maakten. Men wilde hiervandaan ook de Moerdijkbruggen onder vuur nemen en vernietigen maar dit mocht niet.
- 9.3 Nadat we bij Schenkeldijk waren aangekomen en richting het Hollands Diep reden kwamen we er tot onze schrik achter dat een piramide in de derde linie recentelijk is gesloopt. Dit alles zodat een boer wat meer aardappelen kan rooien.
Aan het einde van de weg waar deze P aan lag, kruist hij met een dijk. Hier stond tot onze blijdschap een P onderaan de dijk die wij nog nooit hadden gezien. De weg zijn we uitgereden naar Strijensas waar een sluisje water inlaat vanuit het Hollands Diep. Aan de rand van dit dorp staan twee piramides.
- 9.4 We reden weer terug richting de Moerdijkbruggen over een weg die tot een paar jaar geleden afgesloten was omdat dit toen Militair Terrein was. Aan deze weg staan vijf P's die niet zolang geleden nog verscholen lagen in een stukje bos. Dit bos is geheel verwijderd maar de P's staan er nog.
Het leuke van deze P's is dat ze allemaal, net als de rest in deze polder, het bouwjaar 1940 aan de binnenkant bij de ingangsverdediging hebben staan. Ook bijzonder is dat drie van de vijf P's nog een schoorsteenpijp hebben, waarvan één door kogelgaten is doorboord.
- 9.5 Iets verderop staat een bijzondere V.I.S. kazemat genaamd "Hollandsdiep I". Deze kazemat is in 1937 gebouwd ter compensatie van het nadeel dat de bouw van de verkeersbrug over het Hollands Diep met zich meebracht. Deze brug, ook wel bekend als de Moerdijkbrug, werd geopend op 12 december 1936. Als je bij deze VIS staat lijkt het een heel eind weg tot de brug, maar het schotveld van de mitrailleur was zo ingericht dat alleen het noordelijke landhoofd kon worden bestreken. Als bijkomend voordeel kon hij tevens de toegang tot de Dortsche Kil ontzeggen. En bovenop staat nog een luchtwachtoren uit de vijftiger jaren.
Zijn broer "Hollandsdiep II" ligt op de noordelijk kop van de spoorbrug tegen het spoor aan.
- 9.6 De mitrailleurkazemat "Hollandsdiep I" kan worden betreden via twee klimkokers die aan de achterkant van de kazemat liggen. De laatste keer dat wij hier waren moesten we een hoop rommel uit de kokers halen om naar binnen te kunnen. Tot onze verbazing was alle rommel nu verdwenen en konden we vrij gemakkelijk de kazemat betreden. We hadden tegen Kees gezegd dat hij naar iets bijzonders moest zoeken, maar Kees riep naar buiten dat hij niets bijzonders kon vinden. Wij snel naar binnen gekropen en tot onze grote schrik bleek dat de kazemat-ventilator-agregaat model M39 verdwenen was. Deze was er februari 2000 nog. Later bleek dat dit apparaat in de G-kazemat op het Fort bij Vechten is geplaatst.
- 9.7 Nadat we nog wat mooie foto's hadden gemaakt reden we verder langs de dijk richting de Kil en tussen de huizen staan hier nog twee P's. Omdat we wat in tijdnood zaten reden we via Numansdorp over de Haringvlietbrug en de Volkerak-sluizen naar Willemstad.
Aan de haven van Numansdorp staat een fort dat nog steeds wordt gebruikt door de Vafamil en niet toegankelijk is. Maar wij waren hier al een keer geweest en zagen tot onze blijdschap twee P's op dit fort staan. Dit zijn bij mijn weten de meest zuidwestelijk gelegen piramides in ons land.
- 9.8 Aangekomen aan de Brabantse kant reden we naar De Hel. Dit fort is in 1993/94 geheel opgeknapt en wordt nu door een kunstenaar gebruikt om te exposeren en ook kan men hier wat survival trainingen doen zoals abseilen en klimmen.
De remise die voor de Tour Model 3 ligt is geheel van een nieuwe voorkant voorzien maar ziet er niet echt mooi uit. De Tour Model 3 toren zelf, uit de Franse tijd, is het kleinere broertje van Tour Model 1 die te vinden zijn in Fort Sabina Henrica en Fort Frederik Hendrik (Ooltgenplaat), deze behoren ook tot de Stelling van het Hollands Diep.
- 9.9 Rondom het fort troffen we verschillende modellen grenspalen aan: hardstenen met "O" en een nummer. En betonnen palen met alleen een nummer.
Een paar honderd meter naar het westen vonden wij een betonnen schuilplaats met een grenspaaltje. Deze schuilplaats is gebouwd in 1915 en bestaat uit dunne betonplaten. Hij lijkt op het model 1918 met zijn schuine ingangen. In het midden van de schuilplaats staan twee palen die het dak ondersteunen. Van de twee ingangen ligt er één volledig onder de dijk.

Fortverhalen 2000-2016

- 9.10 Hierna zijn we richting Willemstad gereden alwaar we uitstapten om over de vestingwallen te lopen. Willemstad is een stadje dat in 1583 in opdracht van Willem van Oranje werd gebouwd. In 1810-1813 werd deze positie door de Fransen uitgebouwd tot kustverdedigingsstelling. In deze tijd werden de torenforten aangelegd die later (vanaf 1874) versterkt werden. Vanaf 1922 werd deze stelling onderdeel van het Zuidfront Vesting Holland maar in 1926 werd Willemstad als vesting opgeheven. In 1932 werd de Stichting Menno van Coehoorn opgericht om de sloop van Willemstad en Naarden te voorkomen. Hiermee werd het de eerste vereniging ter wereld die zich inzette voor behoud van vestingwerken. Tot zover deze algemene beschouwing over Willemstad.

Wal met bunkers. (Hans Baas, 2004)

- 9.11 We liepen door de landpoort coupure naar Bastion Groningen waar we aan onze rechterhand gelijk een verbouwde schuilplaats uit 1915 zagen. Die was nog te herkennen aan de metalen ogen waar de stalen plaat(luifel) aan hing die fungeerde als deur. Honderd meter verderop, op Bastion Overijssel, ligt naast een spui-sluisje nog een schuilplaats uit 1915. Hier hebben ze net als de andere negen schuilplaatsen de deuren opnieuw in aangebracht wat op zich een aardig beeld geeft van hoe het eruit moet hebben gezien.
- 9.12 Ik was laatst met David Ross in het Rijksarchief in Den Haag en daar bleken ze een fotoboek te hebben van de vestingcommandant uit 1915. Hierin stonden mooie foto's over de bouw van deze schuilplaatsen. Eerst werd de wal gedeeltelijk afgegraven, dan de houten bekisting geplaatst en daarna beton gestort en werd de boel weer aangeaard.
- 9.13 Na een aantal meter verder lopen kwamen we langs de geheel opgeknapt Oostbeer (met monnik). En iets verderop staat een oude molen waar we achterlangs over de wallen liepen richting Bastion Groningen. Dit Bastion Groningen is een aantal jaren geleden geheel opgeknapt. Hierop bevinden zich een schuilplaats uit 1915, twee geschutbeddingen voor een kanon 24 cm ijzer, een buskruitmagazijn uit 1884 en een batterijstation waarin de gegevens van een afstandsmeter buiten de wallen verwerkt werden. En ook bevindt zich naast de beide beddingen een verbruiksmagazijntje annex schuilplaats. Zo'n 24 cm kanon (er zouden er in Willemstad vier hebben gestaan) is nog te zien bij het legermuseum in Delft (dependance op de Paardemarkt). Dit is een zeer groot 24 cm L25 kanon met raam-affuit en een hydraulische reminrichting.

Oostbeer. (Hans Baas, 2004)

- 9.14 Lopend richting de havenmonding zagen we hier nog een beer met monnik die aan één kant is aangeaard omdat de ervoor liggende wal is weggegraven om van de vestinggracht tussen de twee beren een jachthaven te maken. Vanaf dit punt heb je ook een goed uitzicht op het grote Arsenaal en het wachtgebouw van de coupure Waterpoort.
- 9.15 Om de oude binnenhaven heen lopend, kwamen we achter het arsenaal en hier bevindt zich Bastion Gelderland. Ook deze is recentelijk geheel opgeknapt en uitgegraven. Hier stond vroeger de andere twee 24 cm kanonnen maar nu is hier een mengsel van Duits en Nederlands beton te zien. De Nederlanders hebben hier tijdens de Eerste Wereldoorlog een geheel nieuwe kustbatterij geplaatst maar volgens een boekje van de VVV is alles Duits. Van de Nederlandse batterij zijn nog zeven van de acht munitiekelders te zien voor de batterij 12 cm L40. Het is niet helemaal duidelijk hoeveel kanonnen er precies hebben gestaan. De munitiekeldertjes staan wel paarsgewijs rond een bedding opgesteld maar volgens Verbeek waren er maar twee kanonnen 12 cm L40 opgesteld in Willemstad in de Eerste Wereldoorlog. Vanuit deze lage keldertjes kon men via een gleuf munitie aangeven aan de geschutsbemannning.

Fortverhalen 2000-2016

- 9.16 Op Bastion Gelderland staat ook een vuurleidingpost. "De afstandsmeter werd opgesteld in een meetstation van metselwerk waarop later een gewapend-betonen-dekplaat werd aangebracht" volgens Verbeek. Maar omdat hier zoveel Duits beton te zien is en waarschijnlijk ook de ruimte die aan de Meetpost is vastgebouwd Duits is, durf ik niet te zeggen of dit de oorspronkelijke Nederlandse Meetpost is. Op het bastion zijn nog twee Tobruken te vinden en naast wat oude munitienissen liggen hier ook nog een paar "Dekungslotcher". Dit zijn rioolpijpen die door de Duitsers als schuttersputje gebruikt werden. Ook staat hier nog een betonnen schuilplaats uit 1915. Al deze werken werden door de Duitsers waarschijnlijk gebruikt als Luchtdoelbatterij.

Vuurleidingspost. (Hans Baas, 2004)

- 9.17 Als we het bastion Gelderland verlaten en over de wal richting Bastion Holland lopen zien we hier wat oude Nederlandse munitienissen en een kruithuis uit 1864/84. Aan de waterkant zien we de Westbeer die momenteel wordt gerestaureerd. Dit is geen normale beer maar hij bestaat uit twee stenen muren die gevuld is met aarde. Aan het einde hiervan zien we nog een Duitse anti-tankmuur.

- 9.18 Op het volgende Bastion aangekomen zien we twee Duitse bunkers van het type 669. Dit waren geschutsbunkers die dienden als onderkomen van Veldgeschut "scharnierenstand Fur Feldgeschutze ohne Nebenraum". Een bunker staat gericht op het Volkerak en de andere op het Hollands Diep. Maar het geschut kon gemakkelijk via de deuren aan de achterkant naar buiten worden gereden en in een andere schietsrichting worden opgesteld.

Bunker. (Hans Baas, 2004)

- 9.19 Als je de bunker via de achterkant binnenloopt zie je links en rechts kleine munitienissen met in de linkernis nog een inham voor het plaatsen van een afzuiginstallatie. Deze zorgde ervoor dat via grote gleuven in het plafond van de geschutsruimte de rook die ontstond bij het vuren werd afgezogen en via de achterkant de bunker verliet. Tegen de rechter geschutbunker bevindt zich nog een Tobruk. En de linker bunker is van voren mooi gecamoufleerd. Dit deed men door kranten op te rollen of proppen van te maken en deze werden dan in het natte beton aangebracht.
- 9.20 Als we dit Bastion Holland verlaten, en via de bastions Zeeland en Utrecht naar het zuiden lopen, komen we nog verschillende schuilplaatsen uit 1915 tegen. Op Bastion Utrecht bevindt zich een groot kruithuis uit 1811 dat een eigen grachtje heeft. Tegenwoordig wordt dit gebruikt door een Scouting-groep. Een bastion verder (Friesland) zien we nog een kruithuis uit 1890/92.
- 9.21 Na nog één schuilplaats uit 1915 te hebben gezien gingen we via de landpoort de stad uit en reden via de Moerdijkbruggen weer naar huis. Al met al weer een hoop gezien.

Fortverhalen 2000-2016

Hoofdstuk 10. Haarlemmermeer

René Ros, 2002

10.1 De Geniedijk

- 10.1.1 Sinds ik in 1998 begon met het systematisch bezoeken van alle onderdelen van de Stelling van Amsterdam heb ik diverse malen delen van de Geniedijk Haarlemmermeer bezocht. Maar om onduidelijke redenen zat het weer altijd tegen, als het niet regende dan had het net geregend. Zo ben ik al eens in de modder uitgegleden en ongemakkelijk neergekomen op de dijk bij de snelweg A4.

Geniedijk nabij de IJtocht. (René Ros)

- 10.1.2 Op 16 juli 2002 was alles echter anders. Het was mooi weer en er ligt nu zelfs overal een asfaltpad langs de dijk! Die dag ben ik, onder die gunstige omstandigheden, de hele geniedijk langs geweest. De tocht begon bij Aalsmeer en eindigde bij Vijfhuizen en waar nodig was toestemming gevraagd en gekregen voor het betreden van de terreinen. Enkele onderdelen in de geniedijk die niet op de genoemde dag bezocht konden worden, zijn beschreven aan de hand van eerdere bezoeken.
- 10.1.3 De geniedijk is een aarden wal met een dubbele functie. In de eerste plaats was het een inundatiekering. In geval van oorlogsdreiging zou de zuidelijke helft van de Haarlemmermeerpolder onder water worden gezet (inundatie). Maar voor die 50 cm water boven het land zou een lagere dijk volstaan hebben. Echter, de kruin van de geniedijk heeft hetzelfde niveau als de ringdijk. Hierdoor kan een vijand niet de inundatie 'overvoeren' met water én dient de dijk als bedekte weg. Door de weg aan de keelzijde was er een verbinding (=gemeenschap) waardoor de manschappen en materieel ongezien en enigszins beschermd van vijandige artillerie tussen de forten verplaatst konden worden. De dijk en andere aardwerken zijn tussen 1890 en 1895 aangelegd. De bomvrije gebouwen en schuilplaatsen zijn later gebouwd.
- 10.1.4 Op slechts acht plaatsen in de hele Stelling werden speciaal dijken aangelegd want normaal werden bestaande dijken gebruikt als inundatiekering. De Geniedijk Haarlemmermeer is met 10,5 km de langste van deze dijken en heeft 1.026.500 tonmalige guldens gekost - exclusief de bomvrije gebouwen.

10.2 Aalsmeerderweg 1

- 10.2.1 De tocht begon op de Aalsmeerderweg waar de Geniedijk oostwaarts naar de sluizen (1890-1891) en het Fort bij Aalsmeer (1904) gaat. Ook hier wordt het fietspad aangelegd en is een dubbele rij bomen aan de noordzijde geplant. Het fietspad gaat eenmaal door de dijk heen waardoor de betonnen nevenbatterij, voor vier veldkannonen, uit het zicht blijft.
- 10.2.2 De brug over het voorkanaal was al in aanbouw. Via deze brug zal het fietspad over de dam tussen de beide fortgrachten naar de ringdijk lopen zodat het fietspad niet langs de keelzijde van het fort gaat. Er zijn verschillende verklaringen in omloop - en misschien wel allemaal waar - maar deze dag werd me verteld dat het brandweeroefencentrum liever geen oploopje heeft als er brandweerwagens met sirene naar een oefenbrandje racen. Dat verbeterd wel de realiteit van de oefening zou ik zeggen.

Westaanzicht van de Batterij aan de Sloterweg. (René Ros)

- 10.2.3 De dubbele schutsluis lag er net zo dichtgestort en vervallen bij als altijd. Bij de ondersluis was echter grond weggegraven waardoor water door de sluis lekte en het geheel op een Alpen-beekje leek. De sluis werd gebouwd door het Ministerie van Oorlog om de polder mee onder water te zetten maar in vredetijd verzorgde het waterschap de doorvaart voor civiele schepen. Het was de enige waterverbinding van de polder met de buitenwereld.

10.3 Fort bij Aalsmeer

Fortverhalen 2000-2016

- 10.3.1 De genieloods is nu in gebruik als schaapskooi en in de voertuigenloodsen uit de jaren 1960 is een schietvereniging gevestigd.
Om de bomvrije gebouwen van het fort zelf heen lopend was er niet veel gewijzigd. Het fort is in goede staat en op het terrein zijn installaties om brandblussen te oefenen. De twee losse hefkoepelgebouwen in de frontwal liggen er net zo intact bij als voorheen, in het linker exemplaar was wel veel water te zien. Bij vrijwel alle forten zijn de hefkoepelgebouwen door de Duitse bezetter opgeblazen om ook het voorpantser uit het beton te krijgen. Bij dit fort en het Fort bij Nigtevecht is dat echter niet gebeurd.
Het Fort bij Aalsmeer was het eerste fort dat ik, als 12-jarig jochie op verkenner-kamp, betreden heb; we slopen 's avonds langs de woonboten het toch al donkere fort in. Ruim twintig jaar later lijkt het fort veel kleiner en is het geheel veranderd.
- 10.3.2 Een medewerker van het in het fort gevestigde Centrum voor Brandweer en Bedrijfshulpverlening Nederland leidde me door de lokalen. Het voorgebouw is in gebruik voor brandweeroefeningen in cellen en - uh - andere kleine kamertjes. De twee oudste leslokalen in het hoofdgebouw zijn gewoon modern wit en recht ingericht. Het nieuwe derde lokaal benadert met bruine houten tafels en stoelen samen met de koperen lampen meer de sfeer van het fort. Wellicht worden de nog lege keukens en de twee oudere lokalen ook zo ingericht - het is nogal druk sinds Enschede en Volendam...
- 10.3.3 De keuken is opgeknapt en de wasemkap, waterpomp en stenen werktafel zijn als nieuw. De rechter keelkazemat is ook opgeknapt en daarbij zijn de tabellen overschildert maar deze tabellen worden later weer aangebracht. Bij de leslokalen is een van de drie plaatsen waar het dak lekt. De garantie van de dakbedekking is er nog, maar dan moet de eigenaar (gemeente) wel eerst de grond er vanaf halen!

10.3.4

Intact linker hefkoepelgebouw van Fort bij Aalsmeer. (René Ros)

Frontgebouw van Fort bij Aalsmeer. (René Ros)

- 10.3.5 Het deel van het hoofdgebouw, links van de linker keelkazemat en de kazemat zelf, zijn ook in gebruik als oefenruimte en de lokalen zijn daar van metalen tussenwanden en klinker-verhogingen voorzien. Alle lokalen zijn geheel zwart beroet en bij thuiskomst werd mij gevraagd of ik naar een barbecue was geweest...
- 10.3.6 Een andere oefenruimte heeft een smal Amsterdams trappetje naar beneden. Daartoe is een gat in de vloer gemaakt naar het waterreservoir. Dit was de eerste keer dat ik in een waterreservoir kon, want er stond geen water in. Het was goed te zien dat het reservoir 'drijft' en waar de buizen voorheen in de bak kwamen.

10.4 Aalsmeerderweg 2

- 10.4.1 De terugweg ging over de benedensluis naar de geniedijk waar enkele aarden traversen en een betonnen nevenbatterij in de dijk liggen. De aarden Batterij aan de Aalsmeerderweg (1897?) is van afstand alleen te herkennen omdat het in het voorkanaal uitsteekt. Omdat er later een pompstation voor een defensiepijplijn heeft gestaan is alleen de buitenwal nog in goede staat.
- 10.4.2 Aan de andere zijde van de Aalsmeerderweg, het stuk naar de snelweg A4, bleek nu ook voorzien te zijn van een asfaltpad. Evenals het stuk aan de andere kant van de snelweg zal het waarschijnlijk nooit in gebruik komen als fietspad omdat de fietsbrug over de snelweg op een ander plaats gaat komen.

10.4.3

Benedensluis. (René Ros)

Gang in Kazemat Slotertocht-Zuid. (René Ros)

- 10.4.4 Je kan echter zeer comfortabel naar de mitrailleurkazemat Slotertocht Zuid uit 1934 lopen of fietsen. Deze ligt vlakbij de snelweg in de geniedijk - een mooi uitkijkpunt. De deuren zijn weg dus je kan - op de tast of met een zaklantaarn - naar binnen om door het schietgat de snelweg, het doelwit, te zien. Er stonden nog waxinelichtjes van een gezellig samenzijn.

Fortverhalen 2000-2016

- 10.4.5 Nog dichterbij de snelweg zijn de restanten van de bomvrije damsluis in de Slotertocht te vinden. Het dak en de aarden dekking is gesloopt en de rest ziet er uit alsof het morgen in elkaar zakt. De afslag naar de nieuwe snelweg A5 begint er en de snelweg is dus nog dichterbij de sluis komen te liggen.

10.5 Batterij aan de Sloterweg

- 10.5.1 Een lange omweg is nodig om aan de andere kant van de snelweg te komen. Daar ligt nog een mitrailleurkazemat uit 1934. Maar ook een kanonkazemat die pas in 1937 is gebouwd (de laatste van dit type) om de nadelige effecten van de aanleg van een viaduct over de Bennebroekerweg te compenseren. Alle drie de kazematten werden betaald door Rijkswaterstaat. De vechtwagenhindernis met spoorstaven in de rijksweg is echter verdwenen. Achter de dijk staan acht gebouwen van rond 1950 voor munitieopslag van de luchtmacht, tegenwoordig voor de off-shore industrie.

Kazemat van de Batterij aan de Sloterweg. (René Ros)

- 10.5.2 Iets dichterbij Hoofddorp ligt de Batterij aan de Sloterweg (1906) aan de huidige Rijnlanderweg. Dit is een klein fort met alleen schietgaten waardoor met kanonnen voorlangs de geniedijk geschoten had kunnen worden (groot flankement). Enige tijd geleden was er een deur open en bleek binnen een soort clubhuis te zijn. De deur is weer dichtgelast. Op de dijk, naast het fort zijn banken geplaatst om rustig de batterij, de geniedijk en het schootsveld te overzien.
- 10.5.3 Ook langs de dijk naar Hoofddorp liggen nieuwe fietspaden, met wildroosters vanwege de tamme schapen. Via dit fietspad kan nu eenvoudig de nevenbatterij vlakbij de Hoofdvaart van dichtbij bekeken worden. De geniedijk is op dit deel nog intact maar op diverse plaatsen doorsneden door wegen en geheel omgeven door bebouwing.
- 10.5.4 De grote bomvrije damsluis in de Hoofdvaart lijkt in redelijke staat maar er moeten toch al aardig was bakstenen naar beneden zijn gevallen. Met deze, en de andere twee damsluizen, konden in oorlogstijd de vaarwegen afgesloten worden zodat het inundatiewater ten zuiden van de geniedijk bleef. Het noordelijk deel van de Haarlemmermeer bleef dan droog waardoor landbouwgronden beschikbaar bleven voor de voedselvoorziening in de belegerde Stelling.

10.6 Fort bij Hoofddorp

- 10.6.1 Het Fort bij Hoofddorp (1903-1904) ligt midden in de gelijknamige plaats ten westen van de Hoofdvaart. Door de hoogte van de geniedijk en de beperkte ruimte is dit een uitzonderlijk fort geworden. Het heeft twee verdiepingen terwijl vrijwel alle andere forten er maar één hebben. Doordat de geniedijk ter plaatse een knik maakt heeft het fort maar één keelkazemat in plaats van twee.
- 10.6.2 Mede door de twee verdiepingen lopen er uitzonderlijke onderaardse gangen vanuit het fort naar de frontwal. Maar bovendien heeft het fort aan de frontzijde een gietijzeren caponnière. Hieruit kon met geweren en mitrailleurs de heel diepe fortgracht onder vuur gehouden worden. In het grootste deel van het fort is een schietvereniging gehuisvest. Voor twee van de drie schietbanen zijn enkele dikke muren tussen de lokalen weggehaald.

10.6.3

Caponnière. (René Ros)

Keelkazemat van twee verdiepingen. (René Ros)

- 10.6.4 Een stukje verderop, bij de Kruisweg, is de doorsnijding voor de verdwenen spoorweg Hoofddorp - Alphen aan de Rijn te vinden. Twee ongewapend grindbetonnen wanden met sponningen voor schotbalken splijten de geniedijk. Bovenop de dijk is de fundering van het gebouwtje voor de schotbalken ook nog te zien en over het voorkanaal zijn de bruggenhoofden van de spoorbrug nog aanwezig.

10.7 Batterij aan de IJweg

Fortverhalen 2000-2016

- 10.7.1 Even verderop ligt de Batterij aan de IJweg (1906) waarvan nu niet veel meer is te zien dan een bult met een kunstwerk erop. Deze batterij lijkt volgens de bouwtekening zeer veel op de nog wel zichtbare Batterij aan de Sloterweg. Na eigen onderzoek met prikstokken lijkt het waarschijnlijk dat het voorste gedeelte intact onder de grond is gestopt. De linker helft van het hoofdgebouw is wellicht geheel gesloopt en van de rechter helft zijn de muren gedeeltelijk gesloopt.

Frontaanzicht. (René Ros)

- 10.7.2 Door de symmetrische opbouw van de polder ligt aan de westzijde van Hoofddorp net zo'n bomvrije damsluis als aan de oostzijde (Slotertocht). De damsluis in de IJtocht heeft echter nog wel het dak en de aarden dekking. De muurtjes voor de opslag van de schotbalken staan er ook nog maar de nieuwe fietsbrug over een nieuwe verkeersweg scheert er langs.
- 10.7.3 Als het Fort bij Vijfhuizen nog dichter genaderd is, liggen tegenover het oude station twee artilleriebatterijen in de dijk. Van de twee batterijen is er één van een betonnen nevenbatterij voorzien terwijl de andere geheel van aarde is. Ook elders in de dijk zijn nog aarden traversen van zulke batterijen te herkennen zijn.

10.8 Fort bij Vijfhuizen

- 10.8.1 Het Fort bij Vijfhuizen (1897-1899) is het enige fort in de Haarlemmermeer dat er nog verlaten bij ligt. Daar komt door plannen van Stichting Kunstfort binnenkort verandering in en worden er ook enkele woningen gebouwd.
- 10.8.2 De sleutels waren slechts voor twee van de vier sloten waardoor het interieur van de rechter helft van het hoofdgebouw ontoegankelijk bleef. Bovendien kon ik nergens de lichtschakelaar vinden! Maar een echte fortoloog heeft ook overdag een zaklantaarn mee en draagt ook bij 30 graden een lange broek vanwege de brandnetels! En beide kwam nu goed uit...
- 10.8.3 Binnen is het leeg en verlaten maar gelukkig droog en redelijk schoon. Er zijn nog diverse houten tussenwanden en originele deuren aanwezig. De tabellen bij de kanonaffuiten in de keelkazemat zijn apart en ook enkele teksten op de muren, zoals:
- 10.8.4 "Die drinkt Bederft
Die niet drinkt Sterft:
Daarom is't beter gedronken en Bedorven
Dan NIET gedronken en Gestorven."
- 10.8.5 Met die wijsheid op zak ging ik maar naar huis, een koud biertje pakken...

10.9 Epiloog

- 10.9.1 Maar er is nog meer militair erfgoed in de Gemeente Haarlemmermeer te vinden. Ook tijdens de droogmaking werden enkele forten aangelegd om de toenmalige kring Posten van Krayenhoff gesloten te houden: Fort bij Heemstede, Fort de Liede, Fort aan het Nieuwe Meer en het Fort bij Schiphol. Het Fort bij Heemstede en het Fort De Liede werden hergebruikt voor de Stelling. Het Fort bij Heemstede is nooit gebouwd en ligt drie kilometer ten zuiden van het Fort bij Vijfhuizen.
- 10.9.2 Samen met het huidige golfterrein op één kilometer zuidelijk van het fort werd het vanaf 1916 voorzien van gewapend betonnen schuilplaatsen om het terugtrekken van het Veldleger op de Stelling te vergemakkelijken. De meeste schuilplaatsen zijn nu grotendeels bedekt met aarde en ontoegankelijk gemaakt. Maar op het golfterrein kan je nog een balletje in een bunker slaan...

Schuilplaats in de Voorstelling bij Vijfhuizen. (René Ros)

Fortverhalen 2000-2016

- 10.9.3 Dwars door het Fort de Liede loopt, volgens de topografische kaart, de gemeentegrens. Het fort is alleen toegankelijk vanaf de Zoete Inval (als het van gebruiker Rijkswaterstaat mag) in de Gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude. Het is grotendeels een aarden werk maar in het zand zijn aanwijzingen te vinden dat er nog een verdieping van het torenfort uit 1843 onder aanwezig is!

Restant van de toren van Fort aan De Liede. (René Ros)

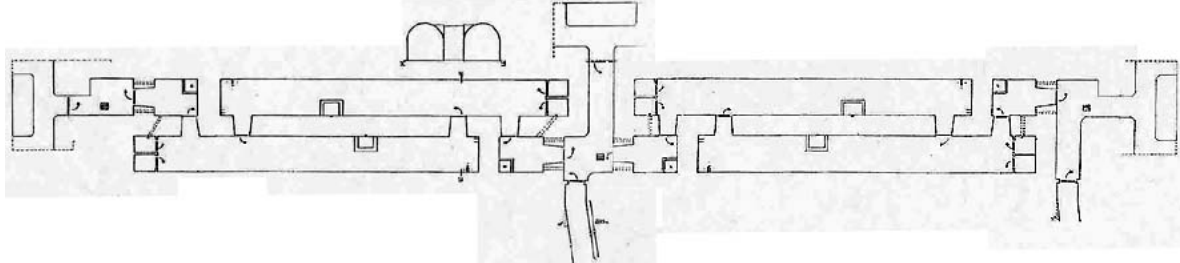
- 10.9.4 Het Fort aan de Nieuwe Meer ligt buiten de ringvaart in de Gemeente Amsterdam en was een aarden werk met een bomvrij wachthuis. Vanaf ongeveer 1920 is het in gebruik als Magazijn voor Bijzondere Opkomst. Binnen de ringvaart lag oorspronkelijk een aarden werk, een lunet, en deze is nog te herkennen. De wal en de gracht zijn helaas weg.
- 10.9.5 Tenslotte het Fort bij Schiphol. Ook dit fort had een bomvrije toren maar werd in 1934 gesloopt om plaats te maken voor een draaibrug. In de nabijheid werd het militaire Vliegkamp Schiphol ingericht maar daar is niets origineels meer van over.
- 10.9.6 Van het Zendstation in de Haarlemmermeer (1936) is alleen het terrein nog te herkennen en alleen de woning staat er nog. Vele jaren moet hier nog een Rijkspolitie-bureau geweest zijn maar tegenwoordig is het van een bouwondernemer.

Hoofdstuk 11. Abdij Lilbosch

Ron Erhardt; Joop Schreuder; Michel van Best; René Ros, 2004

- 11.1 In voorbereiding op de Open Monumentendag 2004, met het thema 'Verdediging', zocht het Gemeentemuseum in Echt informatie over een schuilgelegenheid. Deze ligt op het terrein van de Abdij Lilbosch bij Echt. Een aantal deskundige geïnteresseerden hebben de schuilgelegenheid / bunker kunnen bezoeken en daarna nog wat in de omgeving opgezocht. Door deze uitwisseling van informatie via de Rondzendlijst Verdedigingswerken kon het Gemeentemuseum aan de gevraagde informatie geholpen worden. En bovendien was het een leuk en interessant bezoek!

11.2

Plattegrond. (Gemeentearchief Echt)

11.3 Abdij

- 11.3.1 Op zaterdag 24 januari 2004 was Charles Hajenius, conservator van het Gemeentemuseum in Echt de gastheer van een gezelschap bestaande uit Sander van Valen, Steven van Valen, Jack Koorneef, Michel van Best, Joop Schreuder en Ron Erhardt. De bunker bevindt zich op het terrein van de Abdij Lilbosch. De abdij is in 1942 door de Duitsers gevorderd en voor verschillende doelen als opvanghuis gebruikt (Weeshuis, Bund Deutsche Mädel). Vandaar de behoefte aan voldoende schuilruimte voor enkele honderden personen. Vroeger lag de bunker dichtbij en parallel aan een gebouw (het 'Gezellenhuis') dat inmiddels is afgebroken.

Fragment topografische kaart.

- 11.3.2 De bunker bestaat uit een viertal aangeaarde half-ondergrondse gemetselde gewelven die door een paar korte gangen met elkaar zijn verbonden. De ingangen zijn door een 1,50 meter dikke betonnen bovendekking beschermd. Door de op de bunker gebrachte grondlaag was het niet goed mogelijk om vast te stellen hoe dik de (betonnen ?) bovendekking van de gewelven zelf is. Op het dak van de bunker bevinden zich een aantal gemetselde ronde gaten, naar onze mening om bomen in te plaatsen met het doel de bunker te camoufleren.

Ingang. (Ron Erhardt)

Fortverhalen 2000-2016

- 11.3.3 Opvallend waren de twee centimeter dikke (stalen) deuren die de diverse gewelven en uitgangen afsloten. Door de rubberen afdichtingen van de deuren lijkt het of het een gasdichte bunker was. Maar bij nadere beschouwing was dit niet mogelijk omdat er schoorstenen door het dak naar buiten lopen. Aan het einde van elke gang zijn twee toiletruimtes. Er was een ingestorte gang die vermoedelijk naar het afgebroken gebouw leidde.

Toiletten. (Ron Erhardt)

- 11.3.4 Bij het ronddolen door de lange gangen vroegen sommigen zich af hoe Sander van Valen zo snel van de ene naar de andere kant kwam. Totdat ze zich realiseerden dat zijn eeneiige tweelingbroer Steven mee was...
Alle aanwezige 'bunkerologen' waren het erover eens dat het hier een 'Luftschutzbunker' betrof, die verder geen andere militaire functies had. Deze bunkers zijn gebouwd door de civiele Siedlung und Bauten en ook aangetroffen bij Baarn en Sterksel (dak gesloopt). In Duitsland zijn soortgelijke bouwwerken aanwezig.
De dikke stalen deuren en de aanwezigheid van (over-)druk meters op enkele van de toiletten gaven aanleiding tot enige speculatie over mogelijk na-oorlogs hergebruik, maar daar waren geen verdere aanwijzingen voor te vinden.

Gewelf. (Ron Erhardt)

11.4 Cross-country

- 11.4.1 Na afloop van het bezoek aan de abdij hebben de meeste bunkerologen een gezamenlijke cross-country toer door de omgeving gemaakt. Op een gegeven moment reden we op zandpaadjes bij de Duits-Nederlandse grens waar je bij stilstand nooit meer zonder landbouwtrekker uit zou komen: dus gas erop!
- 11.4.2 Zo werden een aantal S-kazematten van de Maaslinie, twee luchtwachttorens, een Duitse 703 bunker en een stel fraaie Duitse tobruks van de laatste verdedigingslijn uit de herfst van 1944 bezocht.
Bij een S-kazemat was verderop een strook asfalt in de provinciale weg gerepareerd met betonkinkers. Alras klonk de kreet: "jongens kijk daar, een vechtwagenhindernis, aspergeversperring". Nu zijn bunkerfielen over het algemeen niet de meest sportieve lui, maar deze keer trokken een aantal toch een respectabele sprint. Uiteraard niets te vinden...

KLD toren. (Michel van Best)

- 11.5 Afsluitend zijn ze op stand gaan dineren bij de McDonalds. In het 'restaurant' baarde de groep wel enig opzien door enthousiast met een dikke laptop de digitaal geschoten bunkerfoto's van die dag nog eens uitgebreid te evalueren.

Hoofdstuk 12. Batterij bij Durgerdam

René Ros, 2004

12.1 Op zaterdagmiddag 3 april 2004 was de excursie naar de Batterij bij Durgerdam die i.s.m. Stichting Militair Erfgoed was georganiseerd. De praktische zaken waren door uw webmaster geregeld en die verzorgde ook de inleiding. Er waren maar liefst 40 personen die zich aangemeld hadden! De Batterij bij Durgerdam is onderdeel van de Stelling van Amsterdam.

12.2 We verzamelden onder een zwaar bewolkte lucht op een parkeerplaats net buiten Durgerdam. De deelnemers hadden er zin in want de meesten liepen alvast naar het hek 'Polder IJdoorn'. We moesten langs de dijk van die polder, tegen een zware wind in, naar de andere kant van de polder lopen. Dat is zo'n 1,5 kilometer en dat duurde iets minder dan een half uur. Er is wel een kortere route maar omdat de polder een vogelreservaat is en vanwege de pachter moesten we deze route nemen. De organisatoren sjoewden de consumpties in rugzakken mee.

Wandelaars op de kustbatterij. (Kees van Hulsentop)

12.3 De bewoner van de woning op het eiland was niet aanwezig maar de sleutel van het hek was bij wijze van spreken 'onder de deurmat' gelegd. Het was een hele opluchting om de sleutel ook inderdaad te vinden. De laatste tientallen meters gaan over een smal pad op een strekdam die eindigt in een loopbrug.

12.4 Zo betrad het gezelschap, het moet de eerste openbare gelegenheid voor bezoek zijn geweest, het eiland. Bij de bomvrije kazerne stonden we enigszins beschut en kon ik enige uitleg met jaartallen geven. Daarna kon iedereen over het eiland en in de kazerne wandelen.

12.5 De kazerne is vervallen en de meeste ramen en deuren zijn dichtgezet, de stalen deuren liggen in een gang. De zes ruimten zijn in gebruik als opslag en er staan vooral lege olievaten. Een van de ruimten staat vol met moderne grote, zwarte tanks voor drinkwater. Voor gebruik in de woning is het wat veel.

12.6 In de westzijde van de woning (herbouwd in 1951) zit een grote herdenkingssteen van de vuurtoren die er in 1700 is gebouwd. In 1893 is deze vervangen door de huidige metalen toren. De emplacementen zijn vrijwel geheel door grond bedekt. En de munitiemagazijnen zijn vervallen en staan vol met water.

12.7 Een leuke anekdote is dat met het hoge water van februari 1916, waarbij de Zuiderzeedijk bij Monnickendam op twee plaatsen doorbrak en het water tot Zaandam kwam, de fortbemanning de nacht op het dak moest verblijven. De vader van een van de aanwezigen was daarbij. Prompt werd in 1916 een nog aanwezige draineerput aangelegd om water op het eiland snel af te voeren en opkomend water tegen te houden.

12.8 Dankzij de zuidwestelijke wind hadden we geen last van hoog water maar we klommen wel het dak op. Vanaf dat dak heb je een fantastisch uitzicht met de witte huisjes van Durgerdam, de torens van Amsterdam en Fort aan het Pampus. Het is echt 'the middle of nowhere' en toch heel dicht bij de bewoonde wereld. Je neemt letterlijk en figuurlijk afstand van de drukke maatschappij. Totdat er een binnenvaartschip met vol gas langs komt varen naar de Oranjesluizen.

De emplacementen vanuit de vuurtoren. (Kees van Hulsentop)

12.9 De vermoeide zielen die over het eiland trokken kregen wat drinken en hartige hapjes om aan te sterken - het ging allemaal op. Niet dat we van plan waren ook maar iets anders dan de afvalzak mee terug te sjoeven!

12.10 Op wat klopgeesten na was het publiek gezellig waaronder het 'generaals-echtpaar'. De terugweg had wat meer hemelwater in petto. Tevens moest ik een verklaring afleggen bij een passerende politieauto die al die mensen uit verboden gebied zag komen.

Hoofdstuk 13. Dagexcursie Spaarnwoude

Ron Erhardt; Eddy de Haes, 2004

- 13.1 Voor het vierde achtereenvolgende jaar was er een dagexcursie naar een deel van de Stelling van Amsterdam verzorgd. Deze keer werden de vijf forten en andere militaire bouwwerken rond het plaatsje Spaarnwoude, onder de rook van Haarlem, bezocht.
- 13.2 Op een wat grijze zaterdagmorgen 24 april 2004 verzamelden maar liefst 47 enthousiastelingen zich voor een prima kopje koffie in een van de zalen van Restaurant De Zoete Inval in Haarlemmerliede. Na een korte inleiding door René Ros, de gids voor deze dag, en het uitreiken van enige achtergrondinformatie over de te bezoeken forten, liet het gezelschap zich comfortabel in een vijftal busjes naar het eerste object vervoeren.
- 13.3 In de ochtend werden achtereenvolgens het Fort aan de Liede en het Fort bij de Liebrug bezocht, die allen deel uitmaakten van de Positie bij De Liede.
- 13.4 Het fort de Liede was oorspronkelijk een torenfort, waarvan de toren tijdens de Eerste Wereldoorlog vrijwel geheel gesloopt is, de restanten liggen, op een enkel stuk metselwerk na, onder het zand waardoor in de verste verte geen gebouw te ontdekken is. Slechts enige ongeordende hobbels, een bergplaats voor grof vuil en een als schuurtje verstopte kazemat. Een deel van de oorspronkelijke liniewal naar het Fort bij de Liebrug was naast het terrein te zien.
- 13.5 De volgende stop was het Fort bij de Liebrug, op de oorspronkelijke locatie van een van de Posten van Krayenhoff. Het uit 1894 -1900 daterende fort was bewapend met twee 6cm kanonnen in hefkoepelgebouwen. Het unieke van dit kleine fort is het ontbreken van de tweede keelkazemat, niet noodzakelijk geacht vanwege de nabijheid van het Fort bij Penningsveer.

Bezoekers komen met de personenbusjes aan op het Fort bij de Liebrug. (Hans Baas)

- 13.6 Het fort was tot vorig jaar in gebruik als geld-distributiecentrum en was daarvoor ingrijpend aangepast en verkeert in uitstekende staat. Ondanks een grondige zoektocht werd helaas geen achtergelaten geld gevonden !
- 13.7 Rond het middaguur streek het gezelschap neer op het Fort bij Penningsveer. Op dit fort werd, naast het bezoek, een uitstekend verzorgde lunch genoten. Dit fort is eveneens op een geslaagde manier aangepast tot conferentie-oord c.q. jeugherberg. Daarbij hebben de slaapvertrekken voor een deel weer hun oorspronkelijke bestemming teruggekregen.
- 13.8 Daarna op doorreis met drie foto-stops bij een als luxe villa gecamoufleerd kruitmagazijn, enkele Duitse radiobunkers en het groepspark Halfweg. De bewoner van het groepspark was zich van de belangstelling voor de opstallen niet bewust totdat er vijf busjes voor de deur stopten om even te kijken.
- 13.9

Fotostop bij de Duitse bunkers. (Hans Baas)

- 13.10 Het Fort Benoorden Spaarndam is gebouwd in de periode 1897 -1901. Tijdens de Tweede Wereldoorlog is er door de Duitsers een zoeklichtremise op het rechter terrein gebouwd. Na enig zoeken waren er op het dak van het hoofdgebouw nog resten van een mogelijke Duitse luchtafweer batterij (FLAK) te zien. Na 1945 werd het fort door de Koninklijke Marine gebruikt voor het opslaan van scheepsmunitie.

Fortverhalen 2000-2016

- 13.11 Het fort verkeerd nog in originele staat oftewel is sterk vervallen. De beheerders hadden zich uitgesloofd met waxinelichtjes op strategische plaatsen. Maar de meeste deelnemers waren goed voorbereid en konden eindelijk hun schijnwerpers en overige uitrusting gebruiken om zich een beeld van het interieur te vormen. Binnen waren nog aardig wat delen van het interieur in de originele staat aanwezig. Vooral de 'privaten' (toiletten) trokken veel belangstelling.

In het verwaarloosde Fort benoorden Spaarndam. (Hans Baas)

- 13.12 Langs de liniewal met een ontelbaar aantal schervrije onderkomens reed het gehele gezelschap naar een uitzicht punt. Hiervandaan kon men uitkijken over de Voorstelling met eveneens een ontelbaar aantal granaatvrije onderkomens, gelegen in het nog vrijwel onaangetaste landschap.
- 13.13 Het laatste fort van deze goed gevulde dag was het Fort Bezuiden Spaarndam. In tegenstelling tot het Fort Benoorden Spaarndam was dit fort geheel gerestaureerd en in gebruik als kantoor en kinderdagverblijf. Vanaf dit fort kon ook een goed overzicht worden verkregen van de inrichting van de voorstelling, waar enkele tientallen betonnen schuilplaatsen nog steeds aanwezig zijn.
- 13.14 In dit fort werd onder het genot van drankjes en hapjes deze zeer informatieve dag afgesloten. Aan het eind van de excursie klonk dan ook een welverdiend applaus voor René Ros, die deze dag had georganiseerd en bovendien ook nog als gids was opgetreden. Tevens hulde aan de chauffeurs die het gezelschap heelhuids over de hobbeltwegen loodsten. Het zal niet meevallen volgend jaar deze trip te overtreffen.

Hoofdstuk 14. Opa's kazemat

Erik Jan Eskes, 2004

14.1 Sinds mijn twaalfde ben ik in het bezit van mijn opa's dagboek waarin hij zijn belevenissen in de periode mei - juni 1940 beschrijft. Aangezien ik verder weinig weet van de beste man, afgezien van wat losse opmerkingen van mijn vader, leek het me leuk om samen met zijn zoon (mijn eigen vader dus), eens op de plekken te gaan kijken welke hij in zijn dagboek beschrijft.

14.2 Mijn opa Hendrik Eskes is op 21 september 1907 geboren in Vorden, ten oosten van Zutphen. Vanwege de oorlogsdreiging in 1939 was hij opnieuw opgeroepen en in 1940 was hij dus 33 jaar...

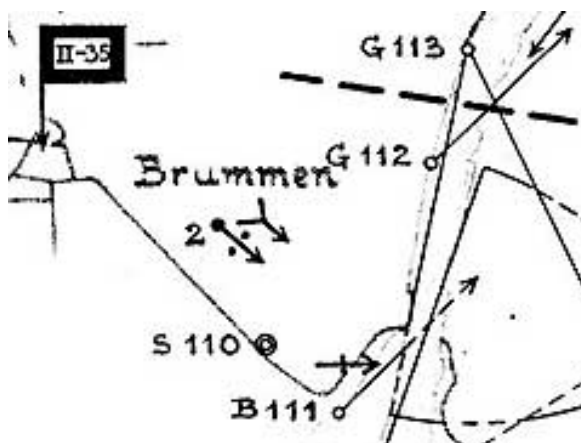
Enig speurwerk leerde mij, dat hij behoorde tot het 35e Regiment Infanterie (RI), welke gelegerd was langs de IJssel tussen Zutphen en Westervoort. Helaas stond zijn eenheid niet in zijn dagboek, net zoals ook menig ander detail ontbrak.

De sectie van opa Eskes. (Erik Jan Eskes)

14.3 In zijn dagboek beschrijft mijn opa hoe hij op vrijdag 10 mei om 04.00 uur 's ochtends wakker wordt door het geluid van de radio en ze het geluid van overvliegende vliegtuigen horen. Binnen 15 minuten is zijn sectie op weg vanuit het kwartier in Brummen naar de stellingen aan de IJssel. In de haast worden echter wel de vullingbussen voor de gasmaskers vergeten. Deze kunnen ze echter nog bij een ander kwartier meenemen, waar ze nog tussen lege munitiekisten en ander militair spul liggen.

14.4 Opa's sectie is op weg naar B111 en G112. B111 is een betonnen kazemat in het directe verlengde van de Veerweg naar het veer op Bronkhorst. G112 is een gietstalen kazemat langs de IJssel iets verder naar het noorden. Maar kazemat G112 blijkt al door enkele kameraden bezet.

(Erik Jan Eskes)

14.5 Omdat mijn opa en zijn vriend – door hun 'gevorderde' leeftijd – nooit deelnamen aan oefeningen waren hun plaatsen al bezet en worden ze naar de (pelotons) Commandopost gestuurd. Deze CP was in boerderij 't Kraaiennest' ingericht.

14.6 Hier krijgen de twee mannen te horen dat de ene soldaat naar B106 moet gaan terwijl soldaat Eskes naar G109 moet gaan. De ordonnans krijgt opdracht om mee te gaan om 'ze met de boot over te zetten over de Hank.' De Hank is een kleine zijtak van de IJssel, die er 500 à 600 meter verder weer in uitmondde. Beide kazematten waren hier tussenin gebouwd en de mannen zaten dus als het ware op een eiland.

14.7 'Van voren water en van achteren water. Dat leek ons een griezelig iets. De mannen bij die kazematten zagen er ook erg bedrukt uit. Waar moesten we ook heen bij eventueel gevaar?'

14.8 Na een uur mag mijn opa echter al weer terug gaan naar G112. 'Gelukkig lag de boot nog aan mijn kant, gauw heb ik me toen zelf overgezet en ben maar weer naar G112 gewandeld.'

14.9 Tot zover het gedeelte uit het dagboek dat mijn vader en ik zijn gaan volgen. Niet dat het dagboek hier stopt maar het levert verder geen 'spannende' aanknopingspunten op voor een zoektocht naar kazematten. Laat staan plekken die nu weer te vinden zouden zijn. Op een mooie dag reden mijn vader en ik naar Brummen en namen de Veerweg naar Bronkhorst.

Fortverhalen 2000-2016

14.10

De Veerweg bij Brummen ... (Erik Jan Eskes)

... met in het gras de grondplaat van S110 (S-Kazemat 110).
(Erik Jan Eskes)

- 14.11 Het grootste raadsel toen we bij de Hank aankwamen, was echter het bootje: zowel in 1940 (zeggen de experts) als anno 2004 was er helemaal geen reden om een bootje over de Hank te hebben. Want aan de kant van de Veerweg loop je zó het eiland op. En anders kan je in de buurt van Leuvenheim het eiland oplopen – in 1940 deed men daar zeker niet moeilijk over!
Vreemd, dus. Of stond het water in de rivier hoog? Of hadden de mannen van 35 R.I. zelf een bootje gevorderd?

- 14.12 Daarna op zoek gegaan naar resten van B111 of G112. Helaas bleek al gauw, dat daar niets van terug te vinden was...
Al tijdens, maar ook na de oorlog zijn alle kazematten tussen Zutphen en Westervoort opgeruimd. Maar ik had echter gehoord dat er in de polder Fraterwaard bij Doesburg nog wél enkele stonden!

Waar is kazemat G112??? (Erik Jan Eskes)

- 14.13 Om toch een idee te krijgen hoe de diverse kazematten er uit zagen, zijn we daarom naar Doesburg gereden, en hebben daar enkele kazematten gefotografeerd. Helaas waren er geen zogenoemde 'G' (gietsalen) kazematten bij; het staal hiervoor is al gauw weer verzameld en omgesmolten voor andere oorlogsdoeleinden.
- 14.14 Het verhaal eindigde voor mijn opa echter niet aan de IJssel. Toen de Duitse troepen, na een mislukte poging bij Bronkhorst, bij Zutphen de IJssel over waren getrokken, moesten de mannen van 35 R.I. zich in eerste instantie, op zaterdag 11 mei, overgeven. Dit bevel werd een uur later herroepen; men moest toch vechten. Maar even later werd de mannen gesommeerd om zich toch over te geven terwijl ze nog geen Duitser hadden gezien!
Via Brummen en Zutphen zijn de mannen toen naar Vorden gemarcheerd waarna ze zes weken in Duitsland in krijgsgevangenschap hebben doorgebracht.
- 14.15 Johan Hendrik Willem Eskes is op 9 januari 1967 in zijn geboorteplaats Vorden overleden.

Fortverhalen 2000-2016

Hoofdstuk 15. Bunkerpark Kostverloren

Robert Verhoef, 25-5-2004

15.1 Bij Zandvoort ligt een bijzonder bungalowpark. Het is in 1942 gebouwd maar niet voor de recreatie. Door het recreatieve gebruik is het complex inmiddels uniek in Nederland. Dit bunkerpark is bewaard (gebleven) dankzij recreatief hergebruik.

15.2 Op het eind van de eerste wereldoorlog ontstaat in Zandvoort het wandelpark Kostverloren. Het is een terrein van ongeveer 15 hectare centraal en beschut gelegen in de duinen ten oosten van Zandvoort. Eind jaren dertig is er een theehuis met terras en zijn er enkele dieren attracties te vinden.

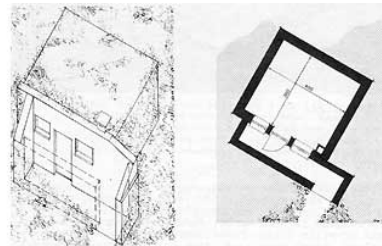
(Robert Verhoef)

15.3 Tweede wereldoorlog

15.3.1 In 1942 zijn de Duitsers net als elders aan de kust ook in Zandvoort bezig met sloop en bouwwerkzaamheden voor de Atlantikwall. Naast diverse verdedigingswerken direct aan de kust worden iets verder landinwaarts voorzieningen gebouwd om de nodige manschappen veilig onder te brengen.

15.3.2 In het Zandvoortse Kostverlorenpark is een complex gebouwd voor het onderbrengen van een compagnie van ongeveer 150 soldaten en nodige ondersteuning. Hiervoor zijn ongeveer 35 manschappenverblijven gebouwd (3.60x4 meter) met ieder plaats voor ongeveer 6-7 soldaten.

15.3.3 Plattegrond van een van de woonbunkers. De binnenmaat is 440x360 cm. De muren zijn 44 cm dik van kalkzandsteen in specie gemetseld. De dakconstructie bestaat uit gewapende betonnen dwarsliggers met stampbeton tot 40 cm dikte waarop weer een zandlaag is gestort. Oorspronkelijk met een enkel raam en een dakdoorvoer voor een schoorsteen. Voor de ingang liep een scherfmuur.

15.3.4 Op de randen van het terrein worden een achttal Tobroeks gebouwd voor de nabijverdediging van het wooncomplex (type 58c). Als voorzieningen voor de aldaar gelegerde manschappen staat er verder een ontsmettingsgebouw, een keuken en een blok met een aantal privaten.

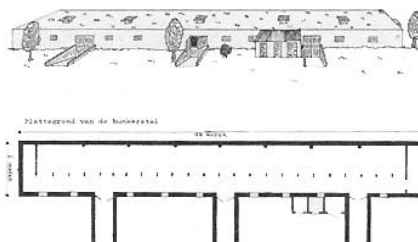
(Robert Verhoef)

15.3.5 Tobruk of Ringstand (bauform 58c) had een achthoekige gevechtsruimte en was gericht op de inzet van een mitrailleur. De bunker heeft een wanddikte van 40 cm gewapend beton. Rondom het Kostverlorenpark zijn er ongeveer acht gebouwd waarvan er enkele nog uitstekend zijn bewaard.

Fortverhalen 2000-2016

- 15.3.6 Daarnaast is er een grote langwerpige stal (44x6 meter) met plaats voor ongeveer 24 paarden gelegen aan de zuid rand van het complex. Een uniek gebouw compleet met paardenboxen en stenen voerbakken aan de wand.
- 15.3.7 De bunkerstal is 44 m lang en 6 m breed en biedt plaats aan 24 paarden. Een opvallend detail zijn de in de achterwand gemetselde voerbakken.

15.4 Legion “Freies Indiën” in Zandvoort

- 15.4.1 De 3.000 soldaten werden tussen mei en september 1943 ondergebracht op Zandvoort en Texel waar ze als kustbewakingseenheden fungeerden. Bij de burgerbevolking waren ze geliefd. Dit had te maken met het feit dat ze Engels spraken, afwijkende uniformen droegen en Rode Kruis pakketten ontvingen, een erfenis uit hun krijgsgevangenschap. Deze pakketten deelden ze met de bevolking in ruil voor wat gezelligheid en vriendschap.
- 15.4.2 De 1.500 in Zandvoort gestationeerde soldaten waren gelegerd in de bunkers van het Kostverloren wandelpark en de nabij gelegen Amsterdamse vakantiekolonie. Een groot aantal van hen werd door het slechte weer ernstig ziek en de soldaten verlieten na een half jaar Nederland weer. In 1945 werden ze door de Amerikanen in Frankrijk gevangen genomen en naar India teruggestuurd.

15.5 Georgiërs in Zandvoort

- 15.5.1 De Duitsers hadden veel Russische krijgsgevangenen. Deze leefden in barre omstandigheden met een groot voedsel gebrek in Duitse kampen. Georgië was als een van de laatste gebieden door Rusland ingelijfd. Toen de Duitsers Georgië vervolgens veroverden op de Russen konden deze kiezen of als krijgsgevangenen in een Duits kamp terechtkomen of als soldaat voor de Duitsers vechten. Velen kozen voor dat laatste. Het 822-ste bataljon bestaande uit Georgiërs kwam via Polen en een kort verblijf in Frankrijk in Zandvoort terecht. In dit bataljon vormde zich een communistische kern.
- 15.5.2 Ze probeerden al snel in contact te komen met de verzetsgroepen, die ze van wapens, explosieven en voedsel uit de Duitse depots voorzagen. Ze maakten kustmijnen onklaar om een eventuele geallieerde landing mogelijk te maken. Ze slaagden erin Engeland daarna bericht te zenden. Op 10 Januari 1945 werden de Georgiërs van Zandvoort over geplaatst naar Texel. Ze moesten daar de andere Russische troepen aflossen en meehelpen bij de bewaking van het eiland.

15.6 Na de bevrijding

- 15.6.1 Net als overal elders in het land worden bunkers, versperringen en dergelijke zoveel mogelijk gesloopt of als het niet anders kan onder het zand verborgen. Ook in Zandvoort verdwijnen op deze wijze de meeste zichtbare herinneringen aan de bezettingstijd. In het licht van de wederopbouw was dit een logische beslissing, daar er wel andere zaken zijn die belangrijker waren dan de herinneringen aan deze donkere periode.

15.7 Beschermen

- 15.7.1 In 2004 ligt de tweede wereldoorlog ver achter ons en zien we overal mensen en groepen die zich inzetten voor het behoud van deze bunkers en andere verdedigingswerken. Forten uit de Franse tijd en de Stelling van Amsterdam staan nu op de monumentenlijst gezien hun historische waarde. Gelukkig komen we zo langzamerhand ook tot het besef dat een Atlantikwall zeker een historische waarde heeft. Doen we echter niets aan bescherming hiervan dan zullen de sporen hiervan binnen enkele tientallen jaren geheel zijn verdwenen.

15.7.2

(Robert Verhoef)

- 15.7.3 Een losse bunker of een kleiner deels gesloopt complex is in Nederland nog wel terug te vinden maar een compleet onderkomen voor een compagnie is uniek. Dankzij het feit dat dit complex van 35 manschappenverblijven en de nodige andere bunkers na de oorlog in gebruik is genomen als vakantiewoning heeft er naar mijn mening toe bijgedragen aan het behoud (niet ondergestoven onder het zand of opgeblazen). Het maken van een aantal ramen in de verblijven en het slopen van de scherfmuren (of verlagen hiervan) is naar mijn mening geen vermindering van de cultuurhistorische waarde van het gehele complex.
- 15.7.4 Veel bunkers en forten gaan verloren of verloederen vanwege het ontbreken van een bestemming, leegstand is in feite het begin van het verval. Met de huidige bestemming als vakantieverblijf is het bestaan van dit unieke complex gewaarborgd en kan het nog lange tijd in stand worden gehouden voor het nageslacht.

Fortverhalen 2000-2016

- 15.7.5 Om het ook voor de toekomst veilig te stellen zou dit unieke complex een bescherming moeten krijgen als Rijks- of Provinciaal monument. De Stichting Menno van Coehoorn pleit dan ook voor een bescherming van dit unieke complete complex als onderdeel van de Atlantikwall.

Hoofdstuk 16. Slopende soldaten

Hans-Robert Holdijk, 2004

- 16.1 Het was rond 1968 in de uiterwaarden langs een dijk bij Goilberdingen, tussen Fort bij Everdingen en Culemborg. Op en aan de dijk stonden wat oude huisjes en boerderijtjes. Het weer was goed die tijd maar dat was dan ook het enige. Toen we met slopen begonnen werd er gezegd dat het niet zo moeilijk was want de bunkers waren in de oorlog door Nederlandse aannemers voor de Duitsers gebouwd. Na een dag waren we er al achter dat dat maar een verhaaltje was.

Het exploderen van een van de piramides, vlak langs de winterdijk. (Wim Kiele, 1968)

16.2

De eerder geboorde gaten zijn met een poetslap dicht gemaakt om te voorkomen dat er rommel in komt. (Wim Kiele, 1968)

Poseren bij de compressor. (Wim Kiele, 1968)

- 16.3 Hard beton in de juiste verhouding met wapening van 25 mm om de 10 cm in alle drie richtingen. Om de ladingen aan te brengen moesten er dus gaten geboord worden met een diepte van ongeveer twee meter en in een ruimte tussen de bewapening (van boven gezien) van 10x10 cm. Dat valt verschrikkelijk tegen; je hebt te weinig invloed op de richting waarin de boorkop gaat.
- 16.4 Eenmaal klaar met boren (meestal na een week per schuilplaats) stonden er zeker 25 - 30 boorstangen die vast zaten op de wapening. Vervolgens werd er dan gesprongen waarbij gebruik werd gemaakt van milliseconden-ontstekers.

Fortverhalen 2000-2016

- 16.5 Als je daarna de afdekking weghaalde stond de hele schuilplaats er nog en was hij enkel gekneusd. Daarna moest je met een betonbrekertje (alles op lucht) handmatig het beton weghalen. Dat lukte dan maar voor een deel want dan zat al dat ijzer weer in de weg en moest je met snijbranders en slijptollen het ijzer weghalen. Pas als dat weer weg was ging je met de betonbreker verder.

Gaten boren voor de explosieven. (Wim Kiele, 1968)

16.6

Een overzicht van de schuilplaatsen (twee typen) in de uiterwaard tijdens het opblazen van een piramide. Op de voorgrond hebben enkele soldaten dekking gezocht. (Wim Kiele, 1968)

- 16.7 Al het afgebrande ijzer stak met zijn vlijmscherpe punten boven het beton uit en daar probeerde je dan op te lopen. Je deed ongeveer één week met je militaire kistjes en dan moest je weer nieuwe halen.
- 16.8 Meestal was het één week boren, één dag springen en daarna twee weken puinruimen. Het werk werd bij toerbeurt gedaan door de zes Pantsergeniecompagnien en zes compagnieën van 11 en 41 Geniebatljon. Soldaten werden in het ene geval aangewezen. In een ander geval was het vrijwillig en was er een toelage voor dienstplichtigen op de soldij van 175 gulden/week.

Er zijn in de uiterwaard nog enkele schuilplaatsen over. Op de voorgrond een Model 1918 en een Piramide uit 1939. In de achtergrond nog drie restanten. (René Ros, 2003)

- 16.9 N.B. De schrijver van de tekst en de fotograaf waren niet tegelijk op de locatie maar zeer waarschijnlijk betreft het wel dezelfde locatie. Ze waren beide dienstplichtig bij het 11de Geniebatljon.

Fortverhalen 2000-2016

Hoofdstuk 17. Nike Hercules 2004

Ron Erhardt, 2004

17.1 Inleiding

17.1.1 Bijna 30 jaar na de opheffing en ontruiming van de eerste Nederlandse Nike-Hercules Anti-Aircraft Guided Missile raket-opstellingen in Duitsland ontmoette een kleine groep 'experts' elkaar op een avond in november 2004 in een klein sfeervol hotel in het plaatsje Bohmte iets ten noorden van Osnabrück.

17.1.2 De groep bestond uit Michel van Best, René Dolfsma en René Ros als amateur historici op het gebied van militaire infrastructuur, aangevuld met en begeleid door een tweetal 'ervaringsdeskundigen'. Namelijk de ex-militairen van de Koninklijke Luchtmacht (KLu) Hans van der Maesen en Ron Erhardt. Beide waren ruim 30 jaar geleden als officier (luitenant-kapitein) vuurleiding bij een van de twee NIKE-groepen werkzaam.

KLu-ers Hans van der Maesen (l) en Ron Erhardt (r) voor de sectie bunker van C-sectie van Vörden LA. (René Ros)

17.1.3 Nederland bemande binnen de NIKE-gordel van de NAVO vanaf 1963 acht locaties. De te bezoeken sites waren onderdeel van 1ste Groep Geleide Wapens (1 GGW) of 2de Groep Geleide Wapens (2 GGW):

1ste Groep Geleide Wapens (1 GGW)	2de Groep Geleide Wapens (2 GGW)
Vörden 118 Sq + GOC	Schöppingen 220 Sq + GOC
Handorf 119 Sq	Erle 221 Sq
Borgholzhausen 120 Sq	Nordhorn 222 Sq
Bad Essen 121 Sq	Rheine 223 Sq

Er waren ook 11 sites met Hawk raketten van 3 GGW, 4 GGW en 5 GGW.

17.1.5 Na de Defensiebegroting van 1974 werden om bezuinigingsredenen in 1975 vier Nike squadrons gedeactiveerd. De sites Handorf en Bad Essen van 1 GGW en Erle en Nordhorn van 2 GGW werden gesloten en ontruimd. De site te Erle werd door een Belgische Nike-eenheid van de 9e Wing Missiles overgenomen. De vier overgebleven squadrons werden onderdeel van het in Hesepe opgerichte 12 GGW. Dit onderdeel bleef bestaan tot de uitfasering van de Nike in 1988.

17.1.6 Elk squadron (Sq) bemande een site welke was verdeeld in een Integrated Firing Control (IFC) en een Launching Area (LA) die op minimaal 1.200 m en maximaal 7.000 meter afstand van elkaar lagen, maar in elkaars zicht.

Zijn de NIKE sites in Duitsland Nederlands militair erfgoed? Immers, de sites liggen buiten Nederland, de locaties zijn bepaald door de NAVO en zij droeg ook de bouwkosten. Maar de Nederlandse soldaten werkten er jarenlang in bondgenootschappelijk verband en hebben er 'Koningin en Vaderland' gediend.

17.1.7 De IFC was voorzien van radar-systemen met de bijbehorende bediening. Het geheel was volledig mobiel maar er was een locatie voorbereidt en van verblijfsruimten, generatoren en beveiligingsmiddelen voorzien. Op de IFC van een van de groepen was het overkoepelende Group Operations Centre (GOC) gevestigd.

17.1.8 De LA was een permanente structuur van drie lanceer secties met een hangar omgeven door een aarden wal, een sectie bunker in de wal en erbuiten nog enkele gebouwen voor verwarming en elektriciteit. Een sectie (C) had acht raketten met conventionele lading en twee secties (A en B) had ieder drie conventionele en vijf nucleaire raketten. Deze laatste twee secties stonden onder bewaking en controle van Custodians van het Amerikaanse leger. De conventionele ladingen waren voor de uitschakeling van een enkel vliegtuig, de nucleaire voor meerdere vliegtuigen tegelijk.

17.2 Het bezoek

17.2.1 Het doel van het bezoek was om aan de historici te laten zien, hoe de Nederlandse bijdrage aan de luchtverdedigingsgordel er vroeger in de praktijk uit zag. Tevens was de bedoeling om te zien en vast te leggen, hoeveel van deze 'monumenten' uit de koude oorlog nog in het terrein zichtbaar waren.

Fortverhalen 2000-2016

- 17.2.2 Voor het bezoek aan NIKE-eenheden was een volle dag uitgetrokken. Zodat we al om acht uur konden beginnen was de groep al de avond ervoor in het hotel aangekomen. Een gezellige avond waarbij we niet alleen nader kennis maakten maar ook probeerden de sfeer van bier-hijzen-door-soldaten te herbeleven. Gezien het feit dat het aantal uren daglicht eind november beperkt is tot een periode van ruim 8,5 uur werd besloten om de trip te beperken tot een viertal locaties. Bij een eerder uitgevoerde korte voorverkenning door Ron zagen deze er 'veelbelovend' uit.

De groep tijdens de voorbespreking in het hotel, v.l.n.r. Michel van Best, Ron Erhardt, Hans van de Maesen en René Dolfma. (René Ros)

17.3 121 Squadron Bad Essen – IFC

- 17.3.1 Het bijzondere van deze rond 1965 gebouwde site is de aanwezigheid van een grote betonnen brug met oprit. Deze brug was noodzakelijk om de radars van het NIKE-systeem hoog genoeg op te stellen, om over de bomen van de beboste heuveltop heen te kunnen 'kijken'. Door alle deelnemers als de meest spectaculaire NIKE-site ervaren: door de grote brug constructie, de lange keurig geasfalteerde 'Siteweg' maar ook omdat op deze hoogte de hagel was blijven liggen.

De brugconstructie van Bad-Essen IFC na een nacht met hagel. Met nieuwe gebouwdelen tussen de pijlers. (René Ros)

- 17.3.2 Verbazend was ook de boomgroei op de site, die Ron zich 30 jaar geleden als geheel kaal herinnerde. Vrijwel alle gebouwen en de brug waren nog in de originele staat, alleen de vroegere crewroom onder het viaduct is nu uitgebreid tot een veel groter gebouw van twee verdiepingen. Het squadron is op 31 december 1974 gedeactiveerd. De site wordt nu gebruikt als een soort van jeugdhoeve en is in handen van een particuliere eigenaar.

De deelnemers met de grote brugconstructie van Bad-Essen IFC. (René Ros)

- 17.3.3 Om tijd te sparen werd afgezien van een bezoek aan de LA van dit squadron dat zich hemelsbreed op 4.800 meter van de IFC in het dorpje Brockhausen bevond (12 km over de weg). Bovendien is de LA niet meer herkenbaar door latere bebouwing.

17.4 118 Squadron en GOC te Vörden – IFC en LA

- 17.4.1 Inmiddels was het tijd geworden om in de diverse auto's weer wat op temperatuur te komen en de 30 km naar Vörden te rijden. Op de IFC van deze eind 1961 gebouwde site waren zowel de vuurleiding van 118 Sq ondergebracht als het Groeps Operatie Centre (GOC) van 1 GGW.

Fortverhalen 2000-2016

- 17.4.2 Vroeger was deze site te herkennen aan de grote witte bol van de HIPAR-radar op een 7 meter hoge metalen stellage. Van deze radar rest alleen nog het fundament. De dijk voor de radars was en is een goed windscherm, de bomen zijn dat ook geworden. Bij het crew-gebouw staan nog de 'gezellig Nederlandse' coniferen. De overige gebouwen staan er nog allemaal, maar zijn in een zeer vervallen staat. Sommige gebouwen zien er uit alsof er soms (illegale) feesten worden gehouden. Het geheel bevindt zich nu aan de rand van een militair oefenterrein.

Het IFC van Vörden met in het midden de 'Interconnecting building' waar vier vrachtwagens met bedieningsapparatuur tegen stonden. (René Ros)

- 17.4.3 Ondanks de aanhoudende sneeuw en harde koude wind verplaatste het gezelschap zich te voet naar de LA, om die aan een nader onderzoek te onderwerpen.

- 17.4.4 De site bevindt zich op de vroegere "Flugplatz" Vörden, waarvan het start- en rolbanenpatroon - met enkele gerepareerde bomkraters - nog duidelijk herkenbaar is. Het oorspronkelijke vluchtgebouw, waarin de staf van 118 Sq hun kantoren had, is geheel gesloopt. Alleen de sokkel van de vlaggenmast gaf aan waar het gebouw gestaan moet hebben. Het vluchtgebouw was een Duits gebouw dat aan de Staf van de oorspronkelijke Flugplatz onderdak bood.

Links het warheads gebouw en rechts in de achtergrond de assembly building, beiden afgeschermd door aarden wallen. (René Ros)

- 17.4.5 Ook de LA was nog goed te herkennen, de hangars van de drie lanceersecties staan er nog, met de bijbehorende betonnen launcherplatforms en het Amerikaanse wachtgebouwtje, dat de toegang naar de 'nucleaire' A- en B-secties beheerste.

- 17.4.6 Tijdens de koude oorlog konden Nederlandse Nikes, voorzien van Amerikaanse kernwapens pas worden ingezet, nadat daartoe door de NAVO en de Amerikaanse president toestemming was gegeven. Tot dat tijdstip bleven de Amerikanen de formele eigenaars ('custodians') van deze kernwapens. Vandaar dat de A en B secties binnen een aparte omheining lagen, en ook door speciale wachtposten (in de beruchte torens) bewaakt werden.

A-sectie met in het midden de wal met de sectie bunker erin. Rechts de hangar en links gebouwen voor verwarming en elektriciteit. (René Ros)

- 17.4.7 Een aantal kleinere en grotere Duitse bunkers bevond zich op en rond de LA. Zelfs de voormalige bunker die door het personeel van 118 Sq in eigen beheer tot de feestzaal 'De Peerdenstal' was omgebouwd, was nog aanwezig, zij het in vervallen staat. In deze bunker waren nog enige wandschilderingen te onderscheiden. Op sommige plaatsen was goed te zien, dat de oorspronkelijk aanwezige bomkraters op het vliegveld met beton waren gedicht.

Fortverhalen 2000-2016

- 17.4.8 Sommige deelnemers aan de tocht raakten door de aanwezigheid van zoveel mooi Duits beton zo onder de indruk, dat zij slechts met moeite bewogen konden worden om weer naar de warme auto's terug te keren voor de lange rit naar Münster-Handorf. Voor zover bekend is deze site, zowel de IFC als LA, de meest complete en best herkenbare van de Nederlandse Nike-sites. Alleen de omheiningen ontbraken. Ondanks het verval had het geheel een bijzondere uitstraling.

De hangar van de B-sectie met de markeerlijn van bewegende raketten maar ook waar niemand alleen mocht zijn. (René Ros)

17.5 119 Squadron en Groepslegeringskamp te Handorf – IFC en GLK

- 17.5.1 Het dorp Handorf werd door Ron, die niet op GPS, maar op zijn geheugen vertrouwde, slechts na enige schijnbewegingen gevonden. Michel, die wel op GPS vertrouwde, stond het gezelschap daar dan ook op te wachten. Na een kort oponthoud en een consumententest van Duitse bratwurst in Handorf werd de tocht naar de site van 119 Sq vervolgd.
- 17.5.2 Het 119 Sq was het eerste Nederlandse Nike squadron dat in oktober 1961 operationeel inzetbaar werd. Behalve de toegang en het betonnen platform van de IFC is er niets meer te zien dan her en der hopen puin. De afgezaagde voet van een antennemast is, gezien de keutels, een hangplek voor de plaatselijke konijnen.
- 17.5.3 Ook Handorf was vroeger een Duits militair vliegveld. Maar vanaf de grond is dat nauwelijks te zien. Wel zichtbaar is de bebouwing aan de noordzijde van het voormalige vliegveld Handorf waar zich de 'Lützow-Kaserne' bevindt, die nog bij de Bundeswehr in gebruik is. In de omgeving van de kazerne bevindt zich een groot aantal gebouwen, dat duidelijk aan militaire toepassingen op de Flugplatz deden denken. Alleen hier al lag nog zeker een volle dag aan verder onderzoek, verzuchtte René Dolfma.
- 17.5.4 Een kort bezoek aan het voormalige Groepslegerings Kamp (GLK) van 1 GGW dat in 1960 van de Engelsen werd overgenomen – en ook duidelijke Engelse trekjes vertoonde, sloot dit deel van de expeditie af.

De ingang van het Groepslegeringskamp. (René Ros)

17.6 220 Squadron te Schöppingen - LA

- 17.6.1 Omdat het daglicht al langzaam minder begon te worden, spoedde het gezelschap zich onder leiding van Michel's GPS systeem naar de laatste bestemming in Schöppingen. Op de onbegroeide Schöppinger Berg lag de LA van het voormalig 220 Sq.

Fortverhalen 2000-2016

- 17.6.2 Ook hier waren alle lanceersecties en overige gebouwen nog goed te zien. De site is veel compacter dan die op Vörden, en de lanceersecties lagen hier gewoon op een rij. Dat heeft waarschijnlijk iets te maken met de beschikbare hoeveelheid land. De LA wordt gebruikt voor opslag van grond, hooi en landbouwwerktuigen. De IFC ligt op dezelfde berg maar is in slechte staat en niet toegankelijk.

Van A Sectie de hangar (links) en achter de hooibalen de sectie bunker (r). Middenvoor is aan het beton te zien dat daar een lanceerinrichting stond. (René Ros)

- 17.6.3 Na het nemen van de foto's viel de duisternis in op het door de Enkhuizer Almanak voorspelde tijdstip, en was het tijd om in een plaatselijke kroeg de dag na te bespreken. Onder het argwanende oog van een aantal autochtone Duitsers die naar hun favoriete voetbal zaten te kijken.

17.7

Een Nike-Hercules raket op het terrein van het Militaire Luchtvaart Museum bij Soesterberg. (René Ros)

- 17.8 Noot: Voor de voorbereiding van het bezoek en dit verslag is vooral op gebied van informatie over de nucleaire Nike gebruik gemaakt van gegevens uit het boek Blazing Skies en "Vlucht door de tijd".

Fortverhalen 2000-2016

Hoofdstuk 18. Geen Geleide Wapens

Ron Erhardt, 2005

18.1 Inleiding

- 18.1.1 Tijdens een eerder bezoek aan voormalige Klu Nike-sites in Duitsland in november 2004 was gebleken dat er bij alle deelnemers belangstelling bestond voor een vervolfbezoek aan soortgelijke stukjes militair erfgoed uit het recente koude-oorlogs verleden. Om het geheel wat afwisselend te maken, werd besloten om de nostalgische tocht te beginnen met een bezoek aan een tweetal voormalige Hawk- en Patriot-sites van de Koninklijke Luchtmacht. Dat bezoek vond op 18 en 19 maart 2005 plaats.

Hawk raketten in het Militaire Luchtvaart Museum bij Soesterberg. (René Ros)

- 18.1.2 Het gezelschap bestond deze keer uit 3 voormalige KLu 'ervaringsdeskundigen' op het gebied van Geleide Wapens en Nike: Hans van der Maesen, Vic Utermohlen en Ron Erhardt, bijgestaan door de twee (amateur) militaire infrastructuur deskundigen Michel van Best en René Dolsma.
- 18.1.3 Hoewel de weersverwachting niet gunstig was, waren de verwachtingen van het gezelschap hoog gespannen. De avond voorafgaande aan de tocht verzamelde de groep zich in een hotel in het plaatsje Loccum, niet ver van Stolzenau. Tijdens de voorbespreking werden de nodige Duitse bierproducten getest, om weer geheel in de nostalgische stemming uit de jaren '70 te komen, waarbij de sterke verhalen al snel weer over de tafel vlogen.
- 18.1.4 Omdat er in de maand maart duidelijk meer daglicht beschikbaar is dan tijdens de vorige trip in november 2004, kon het tijdschema wat minder strak worden gehanteerd en was er ruimte voor wat aardige 'zijsprongen' in het programma.

18.2 Hesepe

- 18.2.1 Op de vrijdag voor aanvang van de tocht kwam Ron langs Hesepe waar het voormalig Willem Versteeg Kamp en daarvoor GTM/GW (Groep Techniek en Materieel/Geleide Wapens) was gevestigd. Van de gelegenheid werd gebruik gemaakt om even een vlugge blik op het kamp te werpen. Het complex is nog in zijn geheel aanwezig en wordt gebruikt als eerste opvangcentrum voor vluchtelingen in Niedersachsen. Het ziet eruit alsof er op het terrein een aantal kantoorgebouwen is bijgebouwd. Het kamp is niet vrij toegankelijk.

Ingang voormalig Willem Versteeg Kamp te Hesepe. (Ron Erhardt)

18.3 501 Squadron Winzlar

Fortverhalen 2000-2016

- 18.3.1 De ochtend begon in een druilrige sfeer op de vroegere site van het 501 Squadron (Sq) in Winzlar. De site was gemakkelijk te vinden en de siteweg bleek in goede conditie. Dat kon niet van de site worden gezegd. Vrijwel alle gebouwen waren afgebroken en de site lag vol puin van deze gebouwen. Het geheel is in particuliere handen en niet toegankelijk, maar het is onduidelijk waarvoor de site nu wordt gebruikt. Zo te zien als opslag van agrarisch afval.

Puinhoop op Winzlar met op de achtergrond de radarbult'. (Ron Erhardt)

- 18.3.2 Winzlar lag op een hoogte (81m) op de westelijke oever en met uitzicht over het Steinhuder Meer. Hierdoor hadden de radars een uitstekend ongehinderd zicht naar het noordoosten, waar de vijandelijke vliegtuigen vandaan zouden komen. De stelling is in 1967 door de KLu betrokken. In 1995 is de KLu hier weer vertrokken. Ten gevolge van het druilrige weer was het beloofde fraaie uitzicht over het Steinhuder Meer niet aanwezig.

- 18.3.3 Hierna diende de eerste zijsprong zich aan. Niet ver ten zuidoosten van Winzlar, vlak bij Bad Rehburg werd onder leiding van Michel een eenvoudige bakstenen schuur in een weiland aangetroffen. Bij nadere inspectie bleek dat de 'schuur' uit dik beton bestond en dat we hier te maken hadden met een onderdeel van het Duitse nachtjager wapen uit de 2e wereldoorlog.

Gewapend betonnen gebouwtje t.b.v. Duitse Nachtjagd. (Ron Erhardt)

- 18.3.4 Vanuit dit soort onderkomens werden Duitse nachtjagers met behulp van radar naar de stroom overvliegende geallieerde bommenwerpers geleid. Ergens in de buurt van dit gebouwtje moeten tijdens de 2e wereldoorlog een of meer Duitse radars hebben gestaan.

18.4 Stolzenau GLK

- 18.4.1 De volgende stop was het voormalige Groepslegeringskamp (GLK) van 5 GGW in Stolzenau. Evenals in Blomberg wordt het GLK nu gedeeltelijk gebruikt voor de vestiging van kleine bedrijfjes. Ook is er een grote supermarkt op het terrein gevestigd, waarvoor een onbekend aantal gebouwen is afgebroken.
- 18.4.2 Het overgebleven geheel ziet er nog bijna helemaal origineel uit, behalve een aantal gebouwen, dat niet meer in gebruik zijn. Deze maken een wat meer vervallen indruk. Tijdens ons bezoek was het er gezellig druk, omdat er een rommelmarkt werd gehouden.

Fortverhalen 2000-2016

18.4.3

Inrit naar het centrale plein van het GLK te Stolzenau – Alsof de Klu er niet is weggeweest. (Ron Erhardt)

Stolzenau - Andere gebouwen hebben hun oude functie grotendeels behouden! (Ron Erhardt)

18.5 502 Squadron Hoysinghausen

18.5.1 Na Stolzenau trok het gezelschap ditmaal onder leiding van Ron's GPS naar Hoysinghausen. Rond 1988/89 zijn een tweetal Hawk-sites van 5 GGW (en ook twee van 3 GGW) verbouwd zodat zij als opstellingen voor Patriot zouden kunnen fungeren.

18.5.2 De site in Hoysinghausen is nog in beheer bij de Duitse Bundeswehr. De site ziet er tot in de puntjes verzorgd uit, maar is totaal verlaten. Het vermoeden bestaat dat de site door Duitse Patriot eenheden regelmatig voor trainingsdoeleinden wordt gebruikt. Kenmerkend voor deze site waren de hoge scherfwallen, waarin de Patriot Launching Stations (LS) achter dikke stalen deuren scherfvrij konden worden opgesteld.

Scherfvrije opstelling voor Patriot Launching Station. (Ron Erhardt)

18.5.3 Aangezien de site stevig op slot zat, besloten wij er omheen te lopen zodat we de zaak van verschillende invalshoeken konden overzien. Omdat het terrein redelijk geaccidenteerd was, konden we de site van verschillende kanten goed in beeld krijgen.

18.5.4 Op een heuvel midden op de site bevond zich een soortgelijke positie met wat lagere scherfwallen, bedoeld als opstelling voor de Radar Set van het Patriot systeem. Het 502 Patriot squadron is in 1994 opgeheven en overgeplaatst naar de Vliegbasis De Peel in Nederland.

18.5.5 Intussen schreef het door Ron bijgehouden tijdschema een verplaatsing voor naar het Nike-gedeelte van de tocht. Er werd begonnen met een kleine zijstap naar een voormalige Duitse Nike batterij.

18.6 25 FLARAK C-bty Wagenfeld

18.6.1 Tijdens de tocht naar de nog te bezoeken twee ex-2 GGW Nike opstellingen kwam het gezelschap langs een voormalige Duitse Nike site, behorende tot de C-batterij van 25 FLARAK (=FLug Abwehr RAKeten) in Wagenfeld. Als zijsprong werd een kort bezoek afgelegd. De kleine kazerne in Wagenfeld is in gebruik als tijdelijk onderkomen voor asielzoekers, zoals zoveel afgestoten Duitse kazernes.

18.6.2 In de moerassen iets zuidelijk van Wagenfeld lag de voormalige Launching Area van de C-batterij. Deze locatie was omgebouwd tot site voor een Patriot batterij van de Patriot eenheid van het 'nieuwe' 25 FLARAK, waarvan het GLK zich tegenwoordig op de Duitse vliegbasis Ahlhorn bevindt.

Fortverhalen 2000-2016

- 18.6.3 De IFC (Integrated Fire Control) area lag ongeveer 2.000 m zuid van de voormalige Launching Area. Een klein klinkerweggetje in redelijke staat, leidde het moeras in en net toen iedereen begon te twijfelen of er nog wel iets over zou zijn, kwam het weggetje uit bij de poort van de vervallen IFC area. Het terrein was afgesloten en niet toegankelijk, maar het was toch mogelijk een aantal indrukken op te doen.

Interconnecting Building C-bty 25 FLARAK (Nike). (Ron Erhardt)

- 18.6.4 Op de foto hierboven is te zien, dat het moeras langzamerhand weer terugkomt, ook op de site. Linksachter staat het generatorgebouw. Recht achter het interconnecting building (middenvoor) staat een groot betonnen gebouw, naar onze mening het generatorgebouw voor een HIPAR-radar, waarmee alle overblijvende Nike-systemen in de jaren '80 nog zijn uitgerust. Zie ook de tekst hieronder over de site Rheine.
- 18.6.5 Aangesproken door de knorrende magen besloot het gezelschap eerst ergens de kwaliteit van de Duitse Bratwurst te onderzoeken. Ditmaal wees de GPS van Michel naar Bohmte, waar in een Imbiss even een snelle lunch werd genoten. Daarna werd de reis richting Rheine voortgezet.

18.7 223 Squadron Rheine

- 18.7.1 Het oudste squadron van 2GGW was oorspronkelijk tot 1966 ingedeeld bij 1 GGW. De site is in 1959/60 aangelegd en na opheffing van het squadron in 1984 is de site aan de Duitse autoriteiten teruggegeven.
- 18.7.2 Omdat zowel Hans als Vic een aantal jaren op het squadron had gewerkt, was het niet moeilijk om de Launching Area terug te vinden. De site wordt gebruikt als opslag voor een smalspoor museumspoorweg en werd door Ron bij een voorverkenning afgesloten aangetroffen. Deze zaterdag hadden we geluk, want er was een aantal vrijwilligers aan het werk, zodat we even op de site zelf konden rondkijken.

C-sectie Launching Area 223 Sq Rheine. (Ron Erhardt)

- 18.7.3 Het weerzien met de site riep meteen verbazing op. De gehele site, die vroeger compleet kaal was, is nu behoorlijk begroeid met bomen. De meeste gebouwen zijn nog in een of andere vorm aanwezig, en de site is in redelijke staat – maar wel in een boslandschap veranderd.
- 18.7.4 Daarna werd de IFC bezocht, maar tot grote verbazing van vooral Vic en Hans, liep de vroegere siteweg door een volmaakt plat weiland. Van de gehele IFC was niets terug te vinden, helemaal verdwenen. Na enig rondkijken bleek dat een als schuur vermomd gebouw het vroegere generatorgebouw voor de HIPAR radar was. Verder is er geen enkel spoor van de IFC meer te vinden.

Verbazing op de gezichten van de deelnemers, als ze ontdekken dat de IFC van Rheine verdwenen is. V.l.n.r.: Michel, Hans, Vic en René. (Ron Erhardt)

Fortverhalen 2000-2016

18.8 222 Squadron Nordhorn

- 18.8.1 Het laatste doel op deze welgevulde dag was de site van het 222 Sq in Nordhorn, op een steenworp afstand van de Nederlandse grens bij Denekamp. Dit was de laatste Nike-site van 2 GGW die werd voltooid. Pas in 1970 kon de site worden betrokken. In de jaren daarvoor had het squadron een kwijnend bestaan op de vliegbasis Twenthe gekend. Wegens bezuinigingen werd het squadron een paar keer tijdelijk gedeactiveerd totdat het in 1975, slechts 5 jaar na de aankomst in Nordhorn, definitief werd opgeheven.
- 18.8.2 De IFC is in gebruik als oefenterrein van het "Technisches Hilfswerk" dat langzamerhand de gebouwen op de site heeft vernield. De puinhopen zijn nog te zien, maar de site is in een volledig vervallen staat.
- 18.8.3 Op de LA heeft zich een zgn. 'Verkehrs Akademie' gevestigd, en een groot deel van het terrein is geasfalteerd om als oefenterrein voor auto's en motoren te dienen. Sectiebunkers en een aantal gebouwen zijn nog aanwezig en gedeeltelijk in gebruik. De resten van de site zijn in goede staat.

Assembly gebouw op de LA van Nordhorn. (Ron Erhardt)

- 18.9 Na afloop van het bezoek in Nordhorn, verliet het gezelschap Duitsland, om gezamenlijk bij de traditioneel geworden warme chocolademelk de dag nog even door te nemen en over toekomstige expedities te filosoferen. Opvallend op deze dag was de geheel verschillende staat waarin de diverse sites werden aangetroffen. Variërend van puntgaaf (Hoysinghausen) tot geheel verdwenen (Rheine IFC) of geheel vervallen (Winzlar).

Hoofdstuk 19. Terschelling Tijger

René Ros, 2005

- 19.1 Tijdens het lange Paas-weekend van 2005 verhuisde schrijver dezes met zijn gezin (vrouw en twee kinderen) tijdelijk van Weesp naar het waddeneiland Terschelling om er even kort te ontspannen. Van Seeadler naar Tiger. Op de Afsluitdijk deed zich vier keer een gevaarlijke verkeerssituatie voor toen de aandacht werd afgeleid door de kazematten aldaar. Om het vestingstadje Harlingen heen - waar mijn oudst bekende voorvader ruim 300 jaar eerder woonde - ging de tocht naar de veerhaven. Op het eiland zelf stonden fietsen voor ons klaar: gezond en je kan op meer plekken komen dan met de auto. Hieronder volgen verslagen van de bezoeken aan de voornamelijk Duitse werken - alleen of in gezelschap.

19.2 Vrijdag 25 maart - Formerum aan Zee

- 19.2.1 Tussen de strandpalen 11 en 12 zijn de resten te vinden van de Marjot-stelling. Dit is infanterie-stelling met geschut van de Heer (Landmacht) om het gat in het bereik van de West- en Oost Batterie te dichten. Later is daar lichte luchtafweer en radar toegevoegd waaronder een Freya met een antenne van 8 meter hoog en 6 meter breed die vliegtuigen op 80 km (8.000 m hoogte) tot 25 km (50 m hoogte) kon waarnemen. Tevens was hier een Marine Seetakt Wurzburg radar opgesteld.

- 19.2.2 Al vanaf de weg zijn de woonbunkers goed te zien. De deuren raamopeningen ervan zijn gewoon open en er is geen lading zand tegenaan gestort. We werden verwelkomt door een fazant die op de dakrand zat en niet van plan leek zich bang te laten maken. Direct links van de oostelijke woonbunker begon een loopgraaf die toegang bleek te geven tot een behoorlijk uitgestrekt en compleet loopgravenstelsel. De muren waren meestal van baksteen en op enkele delen nog van een specielaag voorzien.

Een fazant op de verblijven heet bezoekers welkom. (René Ros)

- 19.2.3 De loopgraven verbonden diverse bouwsels met bakstenen muren en betonnen dak (Feldmassig Ausbau). In de wanden van de loopgraven waren diverse nissen aanwezig. Enkele delen van het loopgravenstelsel zijn onder zand verdwenen en een enkele trap eindigt tientallen centimeters boven het huidige grondniveau. Op de beide flanken zijn twee geschutbeddingen te vinden die ook grotendeels via intacte loopgraven bereikt kunnen worden.

- 19.2.4 Enkele van de onderkomens zijn van nieuwe deuren en ramen voorzien. Een deel van het terrein is met 'privé - geen doorgang' bordjes afgesloten en de fietsen en auto geven aan dat de ruimte gebruikt wordt. Als vakantiehuisje of jeugdsociëteit? De Zerstörersäule-bunker was goed te herkennen en ook geheel bovengronds evenals een Tobruk er vlak voor. De sokkel van de Wurzburg radar moet ook nog aanwezig zijn, maar die heb ik niet ontdekt in de beperkte tijd die beschikbaar was.

19.2.5

De ingang van het loopgravenstelsel, links van de hierboven getoonde verblijven. (René Ros)

Oostaanzicht van de bunker voor de Zerstörersäule radar met de toegang naar de eronder gelegen bedieningsruimte. (René Ros)

- 19.2.6 Ik vind er nooit doekjes om dat Duitse werken niet mijn grote interesse hebben. Die standaardbouw met nummers die een logica lijken te hebben maar meer afwijkingen kennen dan 'standaardbouw' impliceert; het trekt me niet zo. Het gaat mij meer om de sporen van die nu lachwekkende inspanningen maar die destijds bloedserieus waren. Het blijft me verbazen waar zoveel Duitse mannen vandaan kwamen (op het hoogtepunt al 2.200 op Terschelling) en waarom ze in een duin op Terschelling gingen zitten. Dat is op zich nog wel te begrijpen, maar het waren meer manschappen dan uiteindelijk nodig bleek. De infanterie stellingen rond dit soort radaropstellingen hielden veel manschappen van het front. Terwijl we nu weten dat de Geallieerden nooit structureel radars hebben aangevallen, noch met vliegtuigen noch met op de kust gelande eenheden.

19.3 Zaterdag 26 maart - Longway

- 19.3.1 De weg 'Longway' begint bij de plaats West-Terschelling en loopt in noordoostelijke richting naar Wijk aan Zee. Vlakbij het vertrekpunt in West-Terschelling liggen de resten van de Duitse Westbatterie en het na-oorlogse Marine Luisterstation. Halverwege Longway ligt op de heide 'Groenplak' de latere locatie van dat Marine Luisterstation. Vandaag had ik gedurende de middag de gelegenheid beide te bezoeken - en onbedoeld nog een derde.

- 19.3.2 Op een recente topografische kaart stonden nog drie gebouwtjes aangegeven. Een ligt vlakbij Longway, de anderen op een zuidoostelijke lijn de heide in. Bij aankomst was er echter geen een te herkennen en daarom werd het duintoppen klimmen want antennes om scheepvaartverkeer op de Noordzee af te luisteren zet je zo hoog mogelijk, nietwaar?

En jawel, op de eerste maar grote heuvel was een metalen antennevoet met drie houten tuipalen te vinden. Naast de antennevoet staken drie dikke, zwarte elektrakabels uit het zand. Ik twijfel er niet aan dat dit een antenne van het na-oorlogse Marine Luisterstation (2de locatie) is. Of het vinden van zo iets kleins puur geluk of deskundigheid mijnerzijds is, is mij nog een raadsel.

De metalen antennevoet, drie kabels en een van de drie houten tuipalen. (René Ros)

- 19.3.3 De zoektocht naar het meest zuidoostelijke bouwsel ging verder. Na drie duintoppen beklommen te hebben was nog niets gevonden en volgens mij hield ik de kaart toch goed. Nou vooruit, die top als laatste en dan terug naar de fiets. Op de helling ervan liggen rode bakstenen en een blok grindbeton als tuiblok. Mmm, dit is niet Nederlands.

- 19.3.4 Ach verrek, eenmaal boven blijkt het om de onderbouw van een Wassermann (9x24 m) radar te gaan. Het was niet de bedoeling deze te bezoeken maar eenmaal gevonden was het toch wel aardig. Een flink deel van de bunker is begroeid maar de opening in het midden en twee van de vier metalen draagstrips zijn te zien. Volgens de documentatie moeten er nog diverse schuilplaatsen rond deze duintop te vinden zijn. Ik zag er slechts één waarvan een muur was ingestort en het dak schuin op de nog intacte muur rustte.

Bovenaanzicht van de Wassermann bunker. (René Ros)

- 19.3.5 Via een iets andere route ging de wandeling terug naar de bosrand langs de Longway. Ondertussen goed opletten op menselijke bouwwerken en gaten in de grond. Moeite om de konijnenkeutels te omzeilen doe ik al lang niet meer... Bij de bosrand aangekomen probeer ik de locatie van het gebouw daar te bepalen. Dat lukt omdat het bij een kruising van paden ligt en er een open plek tussen de bomen is. Alleen een bank van gerecycled plastic - zo staat erop aangegeven - is er te vinden.
- 19.3.6 Terug naar West-Terschelling kwam ik op 100 meter afstand van het station langs een klein transformatorgebouwtje. Geen stroomverbruiker in de wijde omgeving (meer) te bekennen. De Marine zal de enige aansluiting geweest zijn... Tevens passeer je dan de Oorlogsbegraafplaats alwaar een aantal vliegtuigbemanningen ligt begraven. Uit Engeland, Nieuw-Zeeland, Canada en Polen. Leeftijden rond de 20 jaar.
- 19.3.7 Vanuit het centrum van het lieflijke plaatsje West-Terschelling sta je heel snel aan de voet van de Westduin met de Westbatterie. Deze duin heeft een hoogste punt van 31,4 meter terwijl de natte delen van het strand ervoor op 0,8 meter liggen. Over het formidabele uitzicht over strand en stad zal ik niet verder uitweiden.

Fortverhalen 2000-2016

- 19.3.8 Maar het uitzicht is voor een luchtafweerbatterij of radar navenant geschikt. Vermoedelijk is het nodige beton ondergewerkt maar diverse bouwwerken in de categorieën Veld Ferstärkt (VF) en Feldmassig Ausbau (FA) zijn goed zichtbaar. Geheel op de linkerflank ligt een Tobruk met een uitzicht dat je in Frankrijk zou verwachten. Meer naar het oosten ligt weer een bunker voor een Wasserman-rader (er waren er drie op het eiland); Baunummer L480 - Unterstand für Wassermann S. Deze bunker is nog in gebruik voor het centraal antennesysteem van het eiland. Op het dak staan satellietshotels en in de bunker staat de bijbehorende apparatuur en voeding.

19.3.9

Een Riviera-uitzicht over de wadden. (René Ros)

Unterstand fuer Wassermann S. (René Ros)

- 19.3.10 Nog verder naar het oosten zijn drie van de vier open beddingen voor luchtdoelgeschut te zien (10,5 cm). Een van de beddingen is met klinkers dicht gemaakt en in gebruik als uitkijkpunt.

- 19.3.11 Op de tweede bedding staat een woning, althans dat lijkt zo. Er staan erg veel radioantennes tegen en bij deze woning en het betreft het eerste Marine Luisterstation. Op de zuidgevel zitten twee houten naambordjes - zo typisch voor varende en niet-varende Marine-objecten - waarop de tekst 'Ut Seinhuske' en 'ars PI3 WAD'. Wat die laatste tekst betekent is mij niet duidelijk. De derde bedding tenslotte, is ongewijzigd en alleen vervallen en deels overgroeid.

Ut Seinhuske op een van de Flak-beddingen. (René Ros)

'ARS PI3WAD is het zogenoemde callsign van het radiostation dat van het seinhuisje gebruik heeft gemaakt of nog gebruikt. ARS betekent Amateur Radio Station. De hoofdletter P staat voor Pays-Bas (dit is Frans voor Nederland) en het cijfer 3 samen met WAD zijn de roepletters afgegeven door Agentschap Telecom bij de aanvraag voor de zendvergunning. (met dank aan Wil Stilma d.d. 17-2-2012)

- 19.3.12 En ook op de - volgens mij - noordelijke flank van de batterij is een Tobruk te vinden. Voor zover bekend zijn van de Ost Batterie weinig restanten zichtbaar en hier heb ik geen bezoek aan gebracht.

19.4 Zondag 27 maart - Tiger

Fortverhalen 2000-2016

- 19.4.1 Negen hectare beboste zandgrond met 94 bunkers: welkom op Radarstation Tiger. Gezien de stroom bommenwerpers uit Midden- en Noord-Engeland richting Noord-Duitsland hadden ze hier veel te doen. Met twee Würzburg-Riese en een Wasserman antenne probeerden ze vliegtuigen te detecteren en met luchtafweer en jachtvliegtuigen te voorkomen dat ze hun doel zouden bereiken.

Het eerste gebouw dat vanaf de doorgaande weg is te zien, de garage. (René Ros)

** aantal, nummers en functies volgens inventarisatie van Complex G door Bureau Registratie Verdedigingswerken in 1948 (registratietekening nr. 275)*

- 19.4.2 De ingang ligt aan een doorgaande weg op nog geen 800 meter van de bebouwde kom van West-Terschelling. Onmiddellijk is op de helling een versterkte garage (nr. 39) zichtbaar. Links ervan ligt wat ongedefinieerd beton van een proviandbunker (nr. 32) en woonschuilplaats (nr. 29). Nog verder op de helling is het Cantinegebouw (nr. 28) te vinden. Erachter staat een moderne GSM mast, voor hen die het terrein eenvoudig willen vinden.

- 19.4.3 Een grote heuvel vertoonde twee gaten alsof er een gigantische hond twee botten had opgegraven. Tot mijn verrassing staken er echter kinderhoofdjes nieuwsgierig doch schuw bovenuit. Drie jongens van rond de 12 jaar waren enthousiast bunker nummer 52 aan het uitgraven. Dit is de commandobunker en met 20,5 x 21 x 8 meter de grootste bunker van het gehele complex: Nachtrichtenstand Baumuster L 487. Na het graven van een kuil van 2 meter troffen ze de hoofdingang dichtgemetseld aan. Maar de moed opgeven doen ze niet, ze zijn gewoon een stukje verder begonnen om te zoeken naar de eigen ingang van de Jägerleitoffizier (JLO). En dat er een meneer langs kwam die niet de boze boswachter bleek maar een kaart van het complex bij zich had, maakte indruk. Die kaart wilden ze ook wel hebben!

Drie jongens zijn druk aan het graven bij de JLO-ingang van de commandobunker. (René Ros)

** wat zullen diverse lezers zich hierin herkennen en warme herinneringen ophalen!*

- 19.4.4 Het was tijd om een rondje te wandelen. De beschikbare kaart was van matige kwaliteit en het wandelen moest deels op goed geluk. Het eerste deel was nog goed op de kaart te volgen en de wat rechthoekige heuveltjes kwamen keurig met de kaart overeen. Ja, de meeste van de 94 bunkers zijn in 1992 door Staatsbosbeheer ondergewerkt. Een 12-tal bouwwerken was al in 1946 gesloopt.

** In een beheersplan van Staatsbosbeheer geeft men aan te willen meewerken aan een publieksfunctie voor de commandobunker.*

Fortverhalen 2000-2016

- 19.4.5 Een bijzonder spannend gevoel om daar rond te lopen en overal bunkers te "zien". Een onschuldige wandelaar zou denken in de natuur te vertoeven.
Op de noordelijkste punt van de stelling was een hoge heuvel te vinden waarop volgens de kaart een Wurzburg-Riese sokkel (nr. 90) zou staan. Ook die zal ondergewerkt zijn evenals enkele bunkers eromheen. Vanaf dit punt kijk je over de heide Groeneplak en als de Wassermann antenne van gisteren er had gestaan, was die zeker zichtbaar geweest.

De Wurzburg-Riese sokkel gezien vanaf de heuvel met weer een andere bunker eronder. (René Ros)

- 19.4.6 Met een omweg kwam ik op de zuidelijke punt van de stelling terecht. Daar staat op een heuvel een nog goed zichtbare, in goede staat verkerende Wurzburg-Riese sokkel (nr. 4). In een nog hogere heuvel ernaast moet een bunker zitten. Die was niet te zien, maar wel het fraaie uitzicht over West-Terschelling.
De terugweg naar de ingang bracht me langs een goed zichtbare ingang van een kleine woonschuilplaats (nr. 14). Daardoor viel ook een betonnen rand op (nr. 15).

- 19.4.7 Terug bij de commandobunker waren de jongens nog druk aan het graven en wilden ze mijn bevindingen weten. Ze wezen er ook nog op dat direct achter de commandobunker er een paar bunkers en loopgraven te zien waren. Daar aangekomen bleek het druk in het bos! Nog twee jongens, rond de 15 jaar, waren ook aan het graven. Zelfs met een kruiwagen.

Hardwerkende jongens bij de overdekte loopgraaf tussen een Tobruk (rechts buiten beeld) en de woonschuilplaatsen. (René Ros)

- 19.4.8 Ze waren bezig - maar dat wisten ze niet totdat ik het ze vertelde - om twee woonschuilplaatsen (nrs. 49 en 50) en een Tobruk (nr. 48) met de tussenliggende bakstenen loopgraven uit te graven. Van een woonschuilplaats (nr. 49) hadden ze de ingang vrij en konden er binnen komen. Ook de nooduitgang was geheel uitgegraven.
19.4.9 Dit werk blijken ze echt voor de lol te doen. Ze willen er geen clubhuis van maken en als ze het zat zijn graven ze een andere bunker uit. Regelmatig gooit Staatsbosbeheer de gaten weer dicht. Wat een goedkoop en effectief jeugdwerk!

19.5 Epiloog

- 19.5.1 Het uitzichtpunt bij de kruising van de Hoofdweg en de Badweg (enkele honderden meters ten oosten van Tiger) is ook bovenop een Duitse bunker. Op dezelfde heuvel ligt een kleinere bunker (ook van eind 1944) voor een Freya Verbunkert radar maar die is nooit geplaatst.

Fortverhalen 2000-2016

- 19.5.2 Om duidelijke redenen heb ik niet veel tijd aan de bezoeken kunnen besteden. Maar het was zeker een genoeg en plezier om deze speurtochten te maken naar restanten van een ingrijpende periode in onze geschiedenis. Terschelling is sowieso een verblijf waard maar als je van Duits beton houdt moet je er zeker een keer geweest zijn!

Zoon (7) en dochter (4) in een Tobruk op het Westduin.
(René Ros)

Fortverhalen 2000-2016

Hoofdstuk 20. Helden Beton

Hans Baas, 2005

- 20.1 Op donderdag 12 mei zijn we naar Den Helder gegaan om de stelling aldaar eens uitgebreid te verkennen. Omdat ik in mijn diensttijd op de onderzeeboot Hr.Ms. Dolfijn heb gevaren, wilde ik in het Marinemuseum het zusterschip Hr.Ms. Tonijn eens aan René laten zien, dan kon ik hem ook eens wat nieuws vertellen! Het weer was fantastisch, blauwe lucht met witte wolkjes, prima fotoweer dus.

Het gebouw van de Rijkshavendienst staat bovenop het hoofdgebouw van het Fort op de Harssens. De gracht is overdekt. (René Ros)

- 20.2 Eerst naar Fort op de Harssens, of wat daar van over is tenminste. Onder het gebouw van de Rijkshavendienst bevinden zich de restanten van dit pantserfort, vergelijkbaar met Fort aan het Pampus waarvan ook de koepels zijn gesloopt. Helaas had René geen toestemming en sleutel van de Marine gekregen en bleef het toegangsluik gesloten. Het luik is een van de weinige zaken die bovengronds van het fort te zien zijn. De ronde betonplaten die op de schachten zijn gelegd zijn wel goed te herkennen. We hebben wel het Marine bewakingssysteem - de slagboom - danig op de proef gesteld om toch wat foto's te kunnen maken.

De cirkelvormige 'deksel' op de oostelijke geschuttschacht. In de westelijke is de toren gebouwd. (René Ros)

- 20.3 Ook even voor het Koninklijk Instituut voor de Marine (KIM) langsgereiden waar ik een blauwe maandag geplaatst was. En naar de voormalige Onderzeedienst kazerne waarvan ik vorig jaar nog een paar foto's had gemaakt. Dat bleek een geluk want nu was een groot deel al gesloopt.
- 20.4 Daarna naar het Marinemuseum met de onderzeeboot Hr. Ms. Tonijn als blikvanger. Daar ging een wereld voor René open alhoewel hij toch al wat gewend is na al zijn forten en bunker bezoeken. Maar zeker hij vond een onderzeeboot toch wel wat aan de krappe kant!

René kijkt door de periscope van de Hr.Ms. Tonijn. (Hans Baas)

Fortverhalen 2000-2016

- 20.5 Ik heb hem heel wat kunnen vertellen over deze schepen en kwam zelf nog wat oude ex-collega's tegen die er nu dienst doen als suppoost. Het is haast niet meer voor te stellen dat deze schepen dieper gingen dan 200 meter en dat wij daar soms zes weken aan een stuk mee onderwater bleven: zes weken lang zes uur op en zes uur af. "Fishplays" werden dit soort reises genoemd, waar we dan achter de Russen aangingen. Zelfs de registratienummers op de zijkant van de toren werden weggeschilderd: de koude oorlog op haar hoogtepunt!

Hans in de achterbuiskamer van de Hr.Ms. Tonijn. In de achtergrond de stapelbedden en vier torpedobuizen. (René Ros)

- 20.6 Vervolgens gingen we naar het Fort Erfprins. Ook dat fort konden we niet bezoeken omdat het nog in gebruik is bij de Marine. Ikzelf heb daar ook nog opleiding genoten, onder andere de NBCD school (nucleair, biologisch, chemisch en damage) was daar toen gevestigd. Vanaf de hoge zeedijk hadden we wel een aardig uitzicht op het zeefront van het fort. Vanaf die zijde werd met verschillende stukken geschut heel veel geschoten op doelvliegtuigjes. Als wij dan eronder in de bomvrije kazerne les kregen kwam het zand uit de ventilatie kokers! Vanaf de dijk zijn verschillende interessante bouwwerken van dit grootste fort van Nederland te zien zoals de oude poorten en een Duitse Tobruk.

Een overzicht van het Fort Erfprins met onder andere twee remises en een tobruk. (René Ros)

- 20.7 Om 13.00 hadden we een afspraak met Peter Prins van de Stichting Herstelling Den Helder die haar thuisbasis op de voormalige Rijkswerf heeft, in een van de oude onderhoudswerkplaatsen. Het is een prachtig hoog gebouw met heel veel takels en loopkatten. De jongens van Herstelling kunnen daar leren lassen, schilderen, houtbewerken en metselen. Het ziet er goed uit wat ze daar doen.

- 20.8 Verder de werf op is het is nu moeilijk voor te stellen hoe bedrijvig het was in mijn Marine tijd. Toen was de werf nog volop in gebruik en werkten er honderden mensen. Misschien mankeert dat er nu wel aan: het is te netjes opgeknapt. Ik denk dat een bezoeker er haast geen werf in herkent, afgezien van de droogdokken die nog wel gebruikt worden. Deze twee dokken stammen uit de tijd van Napoleon en zijn tot 1993 bij de Marine in gebruik geweest totdat het moderne complex op de nieuwe haven in gebruik genomen werd.

De onderhoudswerkplaats van Stichting Herstelling Den Helder. (René Ros)

- 20.9 In het ene dok zijn ze pas begonnen met het opknappen van een van de eerste stoomschepen van de Marine. En in het andere droogdok ligt een replica van het VOC schip "Prins Willem". Deze is met 20 jaar achterstallig onderhoud teruggekomen van het Japanse thema-park Holland Village. Het wordt nu door Herstelling weer in zijn oude luister hersteld!

Fortverhalen 2000-2016

- 20.10 Afgezien van de vorm van de gebouwen, en een paar schuilbunkers voor het werf personeel, blijft het moeilijk om dit als militair erfgoed te herkennen. Er zouden een paar afgedankte marine schepen moeten liggen, niet alleen kleine slepertjes die er al liggen, maar een A-jager of zo. En het zou van mij wel wat rommeliger mogen zijn met hier en daar wat rondslingerend geschut en scheepsschroeven enzovoort. Maar misschien komt dat er nog. Ik zag nog wel de brug en radar koepel van de Tromp of de Ruiter liggen maar wat daar nog mee gaat gebeuren werd me niet duidelijk.

Een busje van een werkploeg van Herstelling voor de Prins Willem alwaar ze het houtwerk opknappen. (René Ros)

- 20.11 Peter Prins nam ons daarna mee naar een ander project van Herstelling, het Fort Westoever. Zelfs de meeste "Nieuwe Diepers" weten dat niet te vinden terwijl het toch vooraan in Den Helder is. Zo van buitenaf is het al een vreemd fort, wel een gracht maar met een vreemd bomvrij gebouw dat afgedekt is met golfplaten.

Vijf van de acht diesелgeneratoren in het gebouw van het Fort Westoever. (René Ros)

- 20.12 Het werd nog vreemder toen de stalen buitendeur geopend werd! Ik wist niet wat ik zag: acht grote scheepsdiesels op een rij. Aan een losliggende reserve cilinder is te zien dat dit tweetakt diesels moeten zijn. De motoren zijn van het merk Stork Thomassen en drijven generatoren aan. Een ruimte ernaast is een gigantische schakelruimte met de wijknaam bordjes nog boven de diverse schakelaars. Je had het idee alsof het zo weer gebruikt kon worden, maar dat is natuurlijk niet zo. Waarschijnlijk zitten alle motoren vast of anders zijn de krukassen en lagers wel doorgezakt. De motoren hebben al jaren niet meer gedraaid, zelfs niet getornd, en daar kunnen ze slecht tegen.

- 20.13 Deze diesels en generatoren waren verkregen met Marshall hulp geld en bestemd voor een scheepsklasse die uiteindelijk nooit is gebouwd. Toen werden ze als noodstroomvoorziening voor de Marine, de werf en de gehele stad Den Helder ingezet. Ze zijn dus een direct overblijfsel uit de koude oorlog periode. Er moet toch een behoorlijk stuk uit de bomvrije muur gesloopt zijn om de motoren naar binnen te krijgen. De binnen- en buitenzijde van de kazerne zag er prima uit. Buiten zijn het aardwerk en twee remises te bewonderen die door Herstelling zijn hersteld en de wal weer van geschutopstellingen voorzag. Tot onze grote verbazing kwamen we hier ook een paar MUD palen (Mijnen Uitkijk Dienst) tegen. Het zou kunnen dat deze hier voor oefendoeleinden zijn geplaatst, aan de overzijde was namelijk de Mijnendienst gevestigd.

Het gebouw van het Fort Westoever. Middenin het gebouw zijn drie binnenplaatsen waar de schoorstenen uitkomen. (René Ros)

Fortverhalen 2000-2016

- 20.14 Na afscheid genomen te hebben van Peter zijn we naar de Grafelijkheidsduinen gereden nabij het Fort Kijkduin. In Huisduinen onder de Duitse poort doorgereden, langs het Duitse Casino, en de auto geparkeerd bij een gebouw met een vreemd wapenschild erop. Het lijkt op het embleem dat het dienstvak "kanonnier" bij de Marine aangaf dus waarschijnlijk is het gebouw als onderhoudswerkplaats in gebruik geweest. En dat is natuurlijk niet verbazingwekkend in de omgeving van een schietterrein.

De zuidelijke geschuts-opstelling en munitiebunker van de Batterij Helsdiep. (René Ros)

- 20.15

Een overzicht van de Batterij Helsdiep met links de opstellingen en munitiebunkers. En rechts de personeelsschuilplaatsen. (René Ros)

- 20.16 Door de duinen zijn we langs de Duitse kroontjesbunker gelopen naar de "Batterij Helsdiep", helaas liep er geen schelpenpad naar toe. Deze kustbatterij uit eind jaren 1920 en 1939 bestaat uit drie open geschutsopstellingen met munitie bunkers en personeelschuilplaatsen. Nog helemaal intact! Zelfs de fundering van de uitkijktoren is nog zichtbaar.
- 20.17 René had een landkaart waarop nog een open luchtdoelopstelling uit 1927 stond aangegeven. Soortgelijke hebben rond Amsterdam gestaan bij Halfweg, Nigtevecht en Pampus. Dus dwars door de duinen richting het strand waarbij we nog een duidelijk herkenbare opstelplaats voor tanks met lucht doel geschut passeerden. Die konden daar oefenen op doelvliegtuigjes schieten. De klinkers waaruit dit terrein bestond zijn verdwenen maar het is nog duidelijk herkenbaar.

Fortverhalen 2000-2016

- 20.18 Na enig zoeken vonden we de luchtdoelopstelling, waarbij we een heel eind richting Fort Kijkduin waren gekomen. In dit gebied hoopt René ooit nog eens de resten van het niet voltooide Fort Nieuw Kijkduin te vinden. Er was wel een eigenaardige rechthoekige verhoging in het terrein maar er liggen in dit hele gebied zoveel stukken baksteen en beton - zelfs een hard geworden zak cement - dat er nauwelijks een peil op te trekken valt. Op de wal tegen het fort hebben we nog rondgekeken en de verschillende kanon en machinegeweer kazematten opgezocht en ook een schuilplaats en de drie betonnen loopgraven hebben we gevonden.

Een ingang van de schuilplaats in de wal tegen het Fort Kijkduin. (René Ros)

- 20.19 Er moet daar door de jaren heen toch heel wat afgeoefend zijn in "den loopgravenoorlog". Ook voor de Genie want er is daar vroeg heel wat unieks gebouwd als voorlopers voor de later elders in het land gebouwde kazematten.

- 20.20 De terugweg ging langs het Fort Dirksz Admiraal en de Liniedijk maar die moeten we bij een later bezoek maar eens gaan bekijken. Dan richting Julianadorp voor de overblijfselen van Navigatiestation "N", dit was een radarstation van de Luchtmacht. Het radarstation is van 1950 tot 1976 in gebruik geweest waarbij in 1956 de bunkers zijn gebouwd. De radars zijn natuurlijk verdwenen, maar de rest ziet er nog ongeschonden uit.

De OPS-bunker van het Navigatiestation N tussen de bollenvelden. (René Ros)

- 20.21 Toen ik deze informatie met een paar foto's mailde aan een vriend in Australië, werd hij heel enthousiast. Hij was in zijn diensttijd in 1971 daar geplaatst geweest. Helaas heeft hij geen foto's uit die tijd maar nog wel zijn groot verlof briefje. Hij vertelde dat zij hele dagen onder de grond doorbrachten.
- 20.22 Voordat we het door hadden was het half zes en moesten we nog naar huis rijden. Dus maar even naar het thuisfront gebeld dat ze maar vast moesten gaan eten. Kortom de dag was te kort, heel veel gezien en prachtig foto weer. We moeten zeker nog eens een bezoekje aan Den Helder brengen, het is de moeite waard en we hebben lang niet alles kunnen bekijken!

Hoofdstuk 21. De Linie Koningshooikt – Wavre

Ron Erhardt, 2006

- 21.1 In het kader van het combineren van twee van mijn liefhebberijen (wandelen en militaire historie) heb ik de afgelopen maanden het noordelijk deel van de Belgische Linie Koningshooikt-Wavre gedeeltelijk te voet verkend. Dit reisverslag is een poging om een historisch wat onderbelicht verdedigingswerk voor het voetlicht te krijgen.

Kazemat in de Dijle-Vallei. (Ron Erhardt)

21.2 Achtergrond

- 21.2.1 Tot 1936 hadden België en Frankrijk een gezamenlijk (geheim) defensie-verdrag, waarbij Frankrijk zich verplicht had de Belgische soevereiniteit militair te ondersteunen in geval van een militaire (lees: Duitse) aanval op België.
- 21.2.2 In 1936 besloot België dit verdrag op te zeggen, en een neutrale houding aan te nemen. Het gevolg hiervan was, dat de Belgische verdediging moest worden omgevormd naar een zelfstandige landsverdediging. Hiervoor werd een aantal nieuwe linies aangelegd. De noordflank van de Stelling van Antwerpen werd door een anti-tank kanaal beschermd.
- 21.2.3 Het hart van het land en Brussel werden verdedigd vanuit de Linie Koningshooikt-Wavre. Een linie met in het noordelijk en zuidelijk deel de rivier de Dijle als centrale spil. De linie bestond uit kazematten, inundaties, een anti-tank kanaal en metalen anti-tank versperringen.

21.3 De verkenningen

- 21.3.1 De linie is per auto en te voet verkend in de periode 2005/2006. De kaarten gebruikt tijdens de verkenning zijn militaire 1:50.000 kaarten Serie M736 met ter aanvulling een aantal commercieel verkrijgbare kaarten 1:20.000 van het IGN.

21.4 Methodiek

- 21.4.1 Omdat het gebied tijdens een groot aantal ééndags tochten moest worden doorkruist, heb ik het gebied van de stelling in vakken verdeeld. De eerste verdeling is de splitsing van de linie in een deel noord van Leuven en het andere deel zuid van Leuven.
- 21.4.2 Een door Michel van Best ter beschikking gestelde globale (Duitse) kaart van de linie heb ik gebruikt om een idee te krijgen van de oorspronkelijke ligging. In eerste instantie was er in het terrein niet veel meer terug te vinden, behalve een hier en daar los in het landschap staande mitrailleurkazemat. Maar nadat ik de schetskaart over de topografische had gelegd, werd het zoeken naar overblijfselen van de linie iets eenvoudiger.
- 21.4.3 Oorspronkelijk waren er 235 kazematten in deze linie aangelegd. Aangezien het gebied de laatste jaren redelijk dicht bebouwd is, verwachtte ik niet veel overlevende kazematten te vinden. Bovendien bevond een aantal van deze bouwwerken zich in achtertuinen van huizen, zodat ze nog moeilijker waren te vinden. In de praktijk bleek dat er hier en daar nog kleine aantallen kazematten overeind stonden, hoewel vaak erg verscholen tussen de huizen of diep in het bos of weiland en daarom gemakkelijk over het hoofd te zien.
- 21.4.4 Alle kazematten zijn door mij, voor zover mogelijk, gefotografeerd. Verder heb ik voor de overzichtelijkheid alle door mij gevonden kazematten met een eigen nummer geïdentificeerd.

Fortverhalen 2000-2016

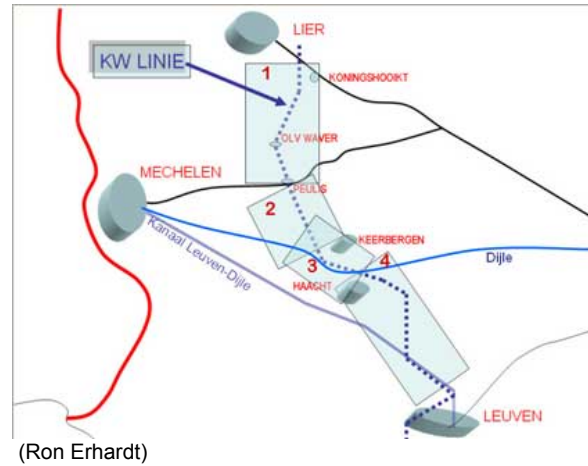
21.4.5 A. KW-linie noord van Leuven.

1. Fort Koningshooikt – Peulis
2. Peulis- Keerbergen
3. Keerbergen - Haacht
4. Haacht – Leuven

[De nummers corresponderen met de rode nummers op het bovenstaande kaartje]

B. KW-linie zuid van Leuven

1. (volgt later).

21.5 1. Fort Koningshooikt – Peulis

21.5.1 Fort Koningshooikt ligt ongeveer 6 km zuid van Lier en maakt deel uit van de fortengordel rond Antwerpen. De KW linie begint aan de zuidwest zijde van het fort met de gebruikelijke betonnen mitrailleurkazematten.

Opvallend gave kazemat bij Fort Koningshooikt. (Ron Erhardt)

21.5.2 Verder zuid van het fort ligt het plaatsje Onze Lieve Vrouwe Waver. Hoewel ik het gebied ten zuid-westen van dit dorp nog niet helemaal heb afgezocht, zijn er in de omgeving 4 kazematten die ik heb teruggevonden en die nog in een redelijke staat verkeren.

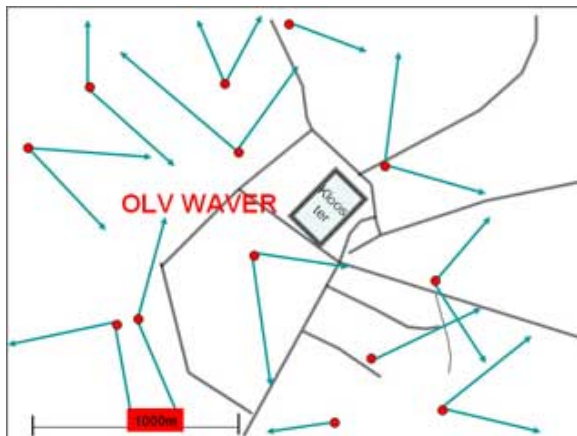

K007 midden in de weilanden bij Onze Lieve Vrouwe Waver. (Ron Erhardt)

21.5.3 Het landschap in dit gebied bestaat uit bossen, weilanden en een paar natte beekdalen. Omdat een dergelijke linie in het verleden werd aangelegd met een redelijk schootsveld, moet je wel concluderen, dat het landschap hier 60 jaar geleden een veel meer open karakter had dan het nu heeft.

Fortverhalen 2000-2016

- 21.5.4 Het hele gebied staat vol grote agrarische bedrijven, nieuwe fabriekshallen en grote villa's. Omdat het oorspronkelijk landschap niet meer te zien is, blijft het moeilijk om te zien, hoe de linie precies in elkaar zat. Wel is goed te zien dat de kazematten zo zijn gelegd dat de accessen (wegen) door de linie door meerdere kazematten flankerend bevuurd kunnen worden. Zie schetskaartje.

Kazematten met schootsvelden rond Onze Lieve Vrouwe Waver – oorspronkelijke situatie, naar een foto van Michel van Best. (Ron Erhardt)

21.6 2. Peulis – Keerbergen

- 21.6.1 Zuid van Peulis maakt de linie een flauwe bocht naar het zuidoosten en bereikt de rivier de Dijle tussen de plaatsjes Rijmenam en Keerbergen. De stelling wordt hier ruim 4 km diep, met 2 duidelijk zichtbare linies achter elkaar. In dit gebied zijn oorspronkelijk meer dan 40 kazematten gebouwd.
- 21.6.2 Het terrein zuid van Peulis wordt gekenmerkt door veel bossen en wordt door een aantal beekjes doorsneden. Veel kazematten heb ik nog niet ontdekt in dit gebied. Omdat het terrein zeer onoverzichtelijk is moet bijna al het speurwerk te voet worden verricht. Het feit dat er veel villa's met uitgebreide tuinen zijn maakt het gebied verder ontoegankelijk. Uiteindelijk heb ik er na een halve dag lopen 4 stuks teruggevonden, maar ik ben er zeker van dat er nog meer in de diverse tuinen en bossen verscholen liggen.

Kazemat K020 ong. 2 km zuid van Peulis. (Ron Erhardt)

21.7 3. Keerbergen – Haacht (Dijle Vallei)

- 21.7.1 Bij de plaatsjes Rijmenam en Keerbergen volgt de linie de rivier over een paar kilometer de Dijle, om daarna weer naar het zuiden af te buigen.
Op 8 februari 2006 ben ik teruggereeden naar dit deel van de KW-linie. Deze keer beter voorbereid met kaartenmateriaal dan de week daarvoor en ook de camera niet thuis laten liggen.
- 21.7.2 Zoals reeds eerder opgemerkt is ook hier het gebied dicht bebouwd geraakt, waardoor het moeilijk is de linie in het veld te herkennen. Mijn verwachting was dat waar de linie een aantal kilometers de rivier de Dijle volgt, er een natuurlijk front zichtbaar zou worden. Dit bleek gedeeltelijk ook te kloppen. In de bossen tussen Bonheiden en Rijmenam wemelt het van de grote villa's. Hier zijn slechts 2 kazematten van de oorspronkelijke 8 aangetroffen.
- 21.7.3 Langs de Dijle in Rijmenam vond ik west van de brug de twee meest westelijke kazematten van de linie in dit gebied, die de brug en het dorp Rijmenam bestreken. Tussen Rijmenam en de 6 km meer naar het oosten gelegen brug bij Keerbergen volgt de 2e linie de zuidoever van de Dijle. Dit is een meer open gebied met minder bebouwing. Zeker 4 van 7 oorspronkelijke kazematten zijn hier nog aanwezig.

Kazemat bij Dijle. (Ron Erhardt)

Fortverhalen 2000-2016

- 21.7.4 Opvallend is dat de linie hier vergeleken met Nederlandse stellingen uit dezelfde tijd behoorlijk diep is. De afstand tussen de meest westelijke kazemat bij Rijmenam en de meest oostelijke bij Keerbergen bedraagt ruim 4.500m, waarbij het gehele tussengelegen gebied bestreken kon worden door in zware flankerende kazematten opgestelde automatische wapens.
- 21.7.5 Veel grotere kazematten kunnen vuur naar verschillende richtingen uitbrengen, ook naar achteren. Tot nu toe heb ik vrijwel geen kazemat aangetroffen, die beschadigd was. Waarschijnlijk zijn in deze sector geen directe aanvallen op de linie ondernomen, of de beschadigde kazematten zijn allemaal gesloopt.

21.8 4. Haacht – Leuven

- 21.8.1 Mijn voorlopig laatste trip naar de KW linie ging naar het gebied tussen Haacht en Leuven. Omdat het gebied nogal uitgestrekt was heb ik de verkenningen voornamelijk per auto uitgevoerd. Een aantal paden langs de kanalen was alleen te voet te bekijken, en dat heb ik dan ook gedaan.
- 21.8.2 Iets oost van de brug bij Keerbergen begint het anti-tank kanaal om Haacht. In dit gebied waren inundaties voorzien. Opvallend in dit stuk linie is het kilometers lange, brede anti-tank kanaal met een indrukwekkend hoge betonnen kade.

Anti-tank kanaal bij Haacht. (Ron Erhardt)

- 21.8.3 Gewapend met een 1:20.000 kaart uit de plaatselijke boekhandel en wat uitgeprinte detailkaartjes heb ik het gebied zuid van Haacht onderzocht. In het terrein en langs een paar landwegen heb ik een vijftal standaard kazematten teruggevonden. Sommigen stonden, als gebruikelijk, midden in de weilanden. Gelukkig waren er ook een paar die wat gemakkelijker te benaderen waren.

Kazemat zuid van Haacht. (Ron Erhardt)

- 21.8.4 Het gebied wordt aan de zuidkant begrensd door het in de 18de eeuw aangelegde Kanaal Leuven-Dijle, in de volksmond Leuvense Vaart genoemd. De linie volgt dit kanaal tot vlak bij Leuven, daarna gaat de linie westelijk om de stad heen. Langs het kanaal zijn de kazematten van een geheel ander, veel kleiner model. Op verschillende plaatsen zijn gelijkvormige kleine kazematten hier en daar nog aanwezig op afstanden van zo'n 300-400m uit elkaar. Grotere kazematten zijn langs het kanaal niet meer aangetroffen.

Kleine kazemat aan de Leuvense Vaart. (Ron Erhardt)

- 21.8.5 Of er aan de westrand van Leuven nog kazematten over zijn, betwijfel ik, er is daar een stuk rondweg en een aantal industrieterreinen aangelegd. De praktijk is vaak dat de kazematten blijven staan daar waar ze niet in de weg staan.

21.9 Tenslotte

Fortverhalen 2000-2016

- 21.9.1 Terugkijkend kan ik stellen dat het noordelijk deel van de KW-linie een interessant gebied is om te bezoeken. Dit ondanks het feit dat waarschijnlijk slechts zo'n 10% van de kazematten aan de sloop is ontsnapt. Het restant geeft een goede indruk van de Belgische versterkingskunst van vlak voor de tweede wereldoorlog.

Hoofdstuk 22. Vakantie zonder forten en bunkers?

Robert Verhoef, 2006

- 22.1 Het is weer vakantietijd en ook deze keer zijn we in juni gegaan voordat iedereen met vakantie gaat dan is het nog lekker rustig. Via het internet hebben we een huisje gehuurd in de Duitse Eifel en nog een weekje in Zeeuws-Vlaanderen bij Sluis. Met vrouw en de honden en prachtig weer en dan kan het niet meer stuk zeker in een omgeving waar veel is te zien.

(Robert Verhoef)

22.2 Wat zijn dat voor betonnen paaltjes?

- 22.2.1 Weg van de bunkers en de stelling van Amsterdam heeft ook mijn vrouw even niet het gezeur van dan weer hier naar een fort en een bunker daar, nee gewoon leuke stadjes en een mooie natuur. Of toch niet?
- 22.2.2 Rijden we iets oosten van Prum en dan zegt mijn vrouw wat zijn dat voor betonnen paaltjes? We reden daar "toevallig" langs en laat dat nu net een stukje Westwall zijn, de Duitse tegenhanger van de Maginotlinie! wat een toeval. Dus gelijk even gekeken en uitgelegd over het hoe en waarom. Wat zou een vakantie toch zijn zonder af en toe en stukje beton tegen te komen.

(Robert Verhoef)

22.3 Wat zijn dat voor betonnen dingen?

- 22.3.1 Een week later komen we vanuit Damme in België weer richting Zeeuws-Vlaanderen en zien we vlak bij de grens een fraaie verzameling betonnen bunkers. Mijn vrouw nu met wat meer ervaring vraagt "wat zijn dat voor betonnen dingen?". Gelukkig kon ik haar vertellen dat dit bunkers zijn uit de jaren 1914-1918 aangelegd door de Duitsers langs de Nederlandse grens.
- 22.3.2 De aanwezigheid van deze bunkers heeft alles te maken met de politieke situatie van Nederland tijdens WO I. Nederland was tijdens dit conflict neutraal en België had ook de bedoeling neutraal te zijn, maar toen Albert I van België aan Willem II (keizer van Duitsland) weigerde om zijn troepen vrije doorgang te geven richting Frankrijk, werd dit land in dit bloedbad meegesleurd. Echt oorlogsgeweld is er tijdens die periode niet geweest in Damme en omgeving, maar de aanwezigheid van de bezettingstroepen was overduidelijk. Uit vrees voor een aanval van de geallieerden vanuit Nederland, werden er langs de Belgisch-Nederlandse grens maatregelen genomen om te vermijden dat de fronttroepen aan de IJzer in de rug zouden aangevallen worden.

(Robert Verhoef)

Fortverhalen 2000-2016

- 22.3.3 Deze verdediging, Holland Stelling of Hollandlinie genoemd, bestond uit een elektrische afspanning met wachtposten om de paar honderd meter, zodat het praktisch onmogelijk was om ongemerkt in of uit het land te raken. Toch gebeurde het dat mensen uit de omliggende dorpen clandestien de grens overstaken en dit deden ze met behulp van houten bakken die ze tussen de elektrische draden staken. Volgens de overlevering gebeurde dit met medeweten van bepaalde wachters. Dit was zeker niet onmogelijk, gezien de soldaten hier vele maanden met de burgerbevolking samenleefden. Zo is het geweten dat de Duitse dokters wel eens een zieke burger hielpen.
- 22.3.4 Achter de draadversperring werd vervolgens een netwerk van bunkers opgebouwd. Meestal kwamen deze in groepen voor en de meeste ervan zijn manschappenbunkers; een soort versterkte kazernes. Hier en daar waren er bunkers die een echte defensieve rol hadden; deze stonden het dichtst tegen de grens en werden geflankeerd door versterkte mitrailleursnesten. Een aanval vanuit Nederland is er nooit gekomen, de bunkers hadden tijdens de Eerste Wereldoorlog enkel hun rol als kazerne en bewakingspost te vervullen. Toch zouden ze nog een heel belangrijke taak vervullen op het einde van de Tweede Wereldoorlog.

22.4 Schuilplaats en veldhospitaal

- 22.4.1 In de nacht van 13 op 14 september 1944 staken de Canadezen ter hoogte van "het Molentje" het Leopold- en Schipdonkkanaal over. Om deze overtocht te dekken en Duitse troepenaanvoer te verhinderen, schoot de geallieerde artillerie onophoudelijk op het dorp Den Hoorn. De burgers moesten vluchten voor hun leven en de enige veilige schuilplaats waren de bunkers die de Duitsers hier 30 jaar geleden hadden gebouwd; ze hebben ongetwijfeld vele levens gered. Na de slag om het Molentje, werden ze ook als veldhospitaal gebruikt.

(Robert Verhoef)

- 22.4.2 Vakantie is natuurlijk heerlijk zeker als het ook nog eens prachtig weer is maar wat zou je toch moeten zonder af en toe een fort, bunker en kazemat zeker als je er telkens weer "toevallig" langs komt rijden.

Fortverhalen 2000-2016

Hoofdstuk 23. GW-expeditie 2006

Ron Erhardt; René Ros, 2006

23.1 Omdat de beide voorgaande Geleide Wapen-expedities in 2004 en 2005 in het najaar en de winter plaatsvonden, waarin het daglicht beperkt was, hadden René Ros en Ron Erhardt deze keer voor de verandering voor het zomerseizoen gekozen.

23.2 De trip was gepland als een evenwichtige mix van bezoeken aan 2 Hawk en 2 Nike sites, aangevuld met een paar Nederlandse 'Siedlungen' uit de GW-tijden van de Koninklijke Luchtmacht in Duitsland. Het geheel moest een goed beeld geven van Nederlandse militaire en civiele infrastructuur in Duitsland uit de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw.

René fotografeert het Assembly gebouw op een zonnig Vörden LA. (Ron Erhardt)

23.3 De reis begon op donderdag 29 juni in Almelo, waar Ron René van de trein haalde. Het GPS-systeem was geprogrammeerd en de tocht begon met een rit naar Vörden, het voormalige 'home' van 118 Squadron.

23.4 118 Squadron (Nike) Vörden

23.4.1 Omdat 118 Squadron het enige programmapunt voor die middag was, was er tijd voor een uitgebreid bezoek aan de twee onderdelen van de site. Op het Integrated Fire Control (IFC) stonden de mobiele radars op een radardijk met bedieningsapparatuur in vrachtwagens en enkele gebouwen voor de crew en technische apparatuur zoals aggregaten. Op deze IFC was ook het Groups Operation Centre (GOC) gevestigd die meerdere Nike-sites aanstuurde.

23.4.2 De situatie was niet of nauwelijks veranderd ten opzichte van ons vorige bezoek in 2004. Ditmaal lagen de IFC en het GOC er in de stralende zon vervallen en weer wat meer verwilderd bij. De gebouwen staan nog overeind, maar de begroeiing is duidelijk aan het oprukken. Dit zal er onherroepelijk toe leiden dat de gebouwen over een aantal jaren tot overgroeide ruïnes zullen zijn vervallen.

23.4.3

Links de oprit van de radardijk en rechts stond de HIPAR bolradar van het GOC. (Ron Erhardt)

De interconnecting building voor opstelling van vier vrachtwagens met in op de achtergrond vermoedelijk de kantine. (René Ros)

23.4.4 Op een minimale afstand van 1.000 meter van het IFC (anders kon de radar een gelanceerde raket niet snel genoeg volgen) ligt de Launching Area (LA). Hierop zijn drie hangars met drie sectiebunkers, het assemblage gebouw, het warheads gebouw, warheads bunker (allen met aarden scherfwallen), een aggregaatgebouw en het US-custodians gebouw aanwezig. Het LA is daarmee nog zeer authentiek aanwezig en relatief onbeschadigd. Zelfs de witte H op het heliveld en de geasfalteerde parkeerterreinen en wegen zijn nog aanwezig.

23.4.5 Het geheel maakt deel uit van een militair oefenterrein en wordt regelmatig voor oefeningen gebruikt. Ook hangen er veel nestkasten en zijn de sectiebunkers ingericht voor vleermuizen. Het hekwerk is verdwenen, maar alle gebouwen zijn nog aanwezig. Een extra attractie is het feit dat het gehele complex op een voormalig Duits vliegveld is aangelegd. Het start- en rolbanencomplex van het vliegveld is hier en daar nog goed zichtbaar, evenals de vele bomkraters, die later weer met beton zijn opgevuld. Het Nederlandse basketbalveld ligt er echter nog beter bij.

Fortverhalen 2000-2016

23.4.6

Sectie B met hangar (links) en sectiebunker (rechts). (René Ros)

Blik vanuit de lekkende hangar van sectie B. (René Ros)

23.4.7 De trip werd vervolgd naar Bohmte, waar we in hetzelfde hotel sliepen, waar we in 2004 ooit eens waren begonnen met onze eerste geleide wapen trip. Het was volop zomer en warm, hetgeen mooie foto's belooft.

23.5 121 Squadron (Nike) Bohmte / Bad Essen

23.5.1 In het hotel werd ruim de tijd genomen om Ron zijn herinneringen aan zijn leven als GGW-er in Duitsland op te halen. Dat is al een auto-biografie waard maar wellicht onder een pseudoniem.

Ook namen we de tijd voor het gebruikelijke testen van het Duitse bier en de "gutbürgerliche Küche". We kunnen je verzekeren dat beide nog steeds uitstekend scoren.

23.5.2 Na het eten werd een wandeling gemaakt, waarbij de vroegere Nederlandse woonwijk aan de Beethovenstrasse werd bezocht, en na enig zoeken de nog gedeeltelijk aanwezige kazerne werd gevonden. Een deel van het vroegere kazerneterrein is bebouwd, maar een paar grote gebouwen, zoals de voormalige wachtgebouw, eetzaal en Motor Transport-garage zijn nog aanwezig. De gehele omgeving van het kamp is zodanig veranderd, dat het moeilijk is voor te stellen hoe het er in de jaren '70 oorspronkelijk uit zag. Het Katholiek Militair Tehuis (KMT) buiten de poort is verdwenen maar recht tegenover de poort zijn de officiers appartementen nog aanwezig.

De voormalige garage van de Motor Transportgroep en het ketelhuis. (Ron Erhardt)

23.6 500 Squadron (Hawk) Borstel

23.6.1 Op vrijdag werd het nog warmer, en voorzien van zonnebrillen en voldoende drinkwater begonnen we aan het tweede deel van de tocht. Ditmaal vertrokken we naar het oosten, om een voormalige Hawk site van 5GGW in Borstel te bezoeken. De site was nog vrijwel geheel aanwezig en goed toegankelijk. Op de site kwamen we een Nederlander tegen (ex-5GGW-er!) die bezig was om lange stukken dikke elektriciteitskabel (met de schep!) op te graven en te verwijderen. Hij vertelde ons dat de site in de loop van dit jaar zal worden afgebroken om het puin als ondergrond van een nieuwe snelweg in de nabijheid te gebruiken. Daarna wordt de site aan de natuur terug gegeven – we waren dus nog net op tijd!

23.6.2

Crew gebouw dat al deels gesloopt is. (René Ros)

Een van de betonnen opstelplaatsen op de radardijk. De bomen zijn gewoon doorgegroeid. (René Ros)

Fortverhalen 2000-2016

- 23.6.3 De grote parkeerplaats met heliveld is al jaren leeg en ook de diverse gebouwen zijn sterk vervallen. Bij de Hawk waren zowel de launchers als de radar op dezelfde site opgesteld. De site was uitsluitend voor vredesgebruik bedoeld zodat bijvoorbeeld een verrassingsaanval van Warschau Pact vliegtuigen kon worden opgevangen. Maar in geval van oorlog zou het squadron zo snel mogelijk (maar niet alle squadrons tegelijk!) verplaatst worden naar minder comfortabele en voor de vijand onbekende locaties.
- 23.6.4 Op Borstel waren twee groepen van drie launchers die hier hun eigen technische gebouw hadden. De betonnen opstellingen voor deze launchers waren allen nog zichtbaar. In het midden van de site, die zelf al op een heuvel ligt, waren een aantal hoge dijken aangelegd met opstellingen voor de radars. De dijken zijn door watererosie aangetast maar het asfalt, kabelgoten, trappetjes en antennevoeten zijn allemaal nog zichtbaar.

23.7 327 Squadron (Hawk) Schwelentrup

- 23.7.1 Van Borstel is het ongeveer anderhalf uur rijden door het dal van de Weser naar Schwelentrup, waar vroeger 327 Squadron (Hawk) van 3 GGW was gestationeerd. Na 1975 heeft de Amerikaanse luchtmacht de site overgenomen en gebruikt als site voor een mobiel radarstation.
- 23.7.2 Bij de ingang van de site stond een kleine Duitse bestelwagen geparkeerd. Bij onze nadering bleek dat er een kettingrokende Duitser in zat, die ons mededeelde dat hij foto's van oude militaire objecten maakte en die op internet publiceerde. Toen wij hem mededeelden dat wij uit Nederland waren gekomen om precies hetzelfde te doen en dat Ron vroeger ook nog in deze omgeving had gewerkt, werd hij bijna overmand door emoties. Nog nooit had hij in levenden lijve mensen ontmoet die dezelfde belangstelling hadden. We hebben dan ook gedrieën over de site gewandeld en als vrienden voor het leven afscheid genomen.
- 23.7.3 De site Schwelentrup is volledig toegankelijk, maar er is nog weinig te vinden dat aan 327 Squadron doet herinneren. Een enkel betonnen launcher platform ergens achteraf en een stuk kabel is eigenlijk alles. Vanaf een kunstmatige heuvel bovenop de heuvel is er overigens een prachtig uitzicht over het Extertal en omgeving. Wat vroeger 'goed radarzicht' heette heeft nu als 'uitkijkpunt' een toeristische waarde.
- 23.7.4 Het enige gebouw is door de Amerikaanse luchtmacht gebouwd maar is geheel leeg. De blusvijver ervoor barst van de waterplanten en het krioelt van het leven.

23.7.5

Het Amerikaanse gebouw met een wijds uitzicht over het Extertal. (René Ros)

Een achteraf gelegen Hawk lanceeropstelling met het 'schootsveld'. (René Ros)

23.8 3 GGW Blomberg

- 23.8.1 Na Schwelentrup en een snelle bratwurst in Barntrup werd de expeditie voortgezet naar het 25 km zuidelijker gelegen Blomberg. In Blomberg lag het Groeps Legerings Kamp (GLK) van 3 GGW, dat tot 1994 in gebruik is geweest. Het geheel was nog vrijwel ongewijzigd aanwezig en wordt onder de naam Nederlandpark ontwikkeld als industrieterrein voor kleine ondernemingen. Tot Ron's grote genoegen was zijn parkeerplaats op het centrale plein uit 1976 nog onbezet.
- 23.8.2 Niet alle gebouwen zijn in gebruik, en men probeert een paar voormalige legeringsgebouwen voor dienstplichtigen als woon- en bedrijfslocatie te verkopen. De prijs van €149.000 voor één gebouw (380 m2 met 1250 m2 grond) was laag vond René, maar of het prettig wonen is op een 's avonds verlaten industrieterrein is nog maar de vraag.

Fortverhalen 2000-2016

23.8.3

Ron's auto op zijn 'eigen' parkeerplaats. Linksvoor de afgesneden voet van de vlaggenmast. En linksachter de manschappen mess. (René Ros)

Het gebouw van de Medische Dienst alwaar de (tand)artsen personeel en gezinsleden verzorgden. Vele kinderen kwamen hier op de wereld. (René Ros)

23.8.4 De poort met wachtgebouw is nog te herkennen en buiten het terrein is ook het gebouw van het Protestants Militair Tehuis (PMT) nog aanwezig. Aan de binnenzijde van het hek rond het GLK staan nog diverse betonnen geweerposten.

23.8.5 Als laatste daad in Blomberg werd een snel bezoek aan de Nederlandse Siedlung in de Bextenstrasse/Drostestrasse gebracht. Behalve het feit dat er i.v.m. het WK Voetbal veel Duitse vlaggen in de wijk uithingen, was er nog weinig veranderd. Alle woningen zijn vrijwel in de oorspronkelijke staat en worden bewoond door Duitsers of asielzoekers. Ron wees de villa van de commandant van 3 GGW nog aan.

23.9 220 Squadron Schöppingen

23.9.1 Rond 15.00u werd de neus van de auto definitief naar Nederland gericht maar er was nog één bezoek te doen. Op weg naar huis werd de Nike site in Schöppingen aangedaan.

23.9.2 Ook hier was de LA nog grotendeels aanwezig en de vroegere Nike-hangars worden gebruikt voor opslag van hooi. De andere gebouwen zijn in slechte staat. Hier zijn de hangardeuren nog aanwezig en rond het terrein staat het hek nog maar de toegangspoort kan niet meer dicht...

23.9.3 De IFC, die verderop langs dezelfde weg tussen de akkers op de Schöppinger Berg ligt, is geheel afgesloten en niet te betreden. Op de terugweg passeerden we het vroegere GLK 2 GGW, dat nu als asielzoekerscentrum wordt gebruikt.

23.9.4

Sectie B van Schöppingen LA met de hangar en sectiebunker. Duidelijk zichtbaar zijn links de drie betonnen lanceeropstellingen. (Ron Erhardt)

Ron (links) in gesprek met onze onverwachte, lokale mede-belangstellende op de Hawk-site Schwelentrup. (René Ros)

23.10 Omdat het door de onvermijdelijke files en 'Baustellen' inmiddels laat was geworden, werd Duitsland snel verlaten. Vlak voor de grens waren wat hossende en vlaggen zwaaiende Duitsers te zien om een voetbal overwinning te vieren. In de voorgaande 90 minuten was het uitermate rustig op de weg geweest. Na een korte stop in een snackbar in Winterswijk werd de uiteindelijke terugreis aanvaard.

23.11 Tijdens deze tocht hebben we een goed beeld gekregen van de Nederlandse militaire infrastructuur van de vroegere Groepen Geleide Wapens van de Koninklijke Luchtmacht in Duitsland. Door het mooie weer en de vaak vervallen gebouwen hebben we er mooie foto's van kunnen maken.

Hoofdstuk 24. Bernard bij Schoorl

Marco Spijker, 2006

24.1 Geschiedenis

- 24.1.1 De geschiedenis van radionavigatiestation Bernard tijdens de oorlog is kort maar krachtig: als onderdeel van de Atlantikwal begonnen de Duitsers in het voorjaar van 1944 met de aanleg/installatie van het complex en het was nauwelijks een week operationeel geweest toen het op 23 september 1944 werd aangevallen door Engelse jachtbommenwerpers.

Foto begin 1978. (Marco Spijker)

- 24.1.2 Bij deze aanval raakte de radarantenne onherstelbaar beschadigd en men besloot om niet tot herbouw over te gaan. De restanten van de radarantenne werden door de Duitsers opgeblazen en dat was het einde van het radionavigatiestation Bernard.
- 24.1.3 Het complex was gevestigd op het hoogste duin uit de omgeving: maar liefst 54 meter boven NAP. De radarantenne zelf was een indrukwekkende constructie die gefundeerd werd op betonnen ring met een doorsnee van ca. 22 meter en een breedte van 1,5 meter. Op deze betonnen ring was smalspoorrails aangebracht welke gedragen werd door 120 stalen dwarsliggers die in het beton gegoten waren. Op de smalspoorrails stonden 4 wagon-onderstellen die de eigenlijke radarantenne droegen en deze zo in staat stelden te kunnen draaien.

24.2 Na de oorlog

- 24.2.1 Bij mijn eerste kennismaking met de overblijfselen van het radionavigatiestation in 1977, bestonden deze uit 4 tobroeks, 4 manschappenbunkers, de controlebunker, de bunker die thans als uitzichtpunt dient, de betonnen fundering van de radarantenne, het gangenstelsel onder de eigenlijk radarpost op de duintop, alsmede 2 waterputten.
- 24.2.2 In 1986 begon de beheerder van de Schoorlse duinen, Staatsbosbeheer, met een grote opruimingsactie onder de overblijfselen uit de oorlog, gesubsidieerd door het Ministerie van Landbouw.
- 24.2.3 Ook de overblijfselen van Bernard ontkwamen niet aan deze actie: in de periode 1986-1990 verdwenen hier 3 tobroeks, 3 manschappenbunkers en de 2 waterputten, terwijl in november 1987 de betonnen fundering van de radarantenne ("de ring" genaamd in de volksmond) werd opgeblazen en de restanten verwijderd.
- 24.2.4 Toegang tot de overgebleven bunkers en het gangenstelsel onder de radarpost werd onmogelijk gemaakt door afgrenzing met solide stalen traliehekken en/of dichtmetselen. Tevens werd hier en daar het terrein geherstructureerd.

24.3 Anno 2006

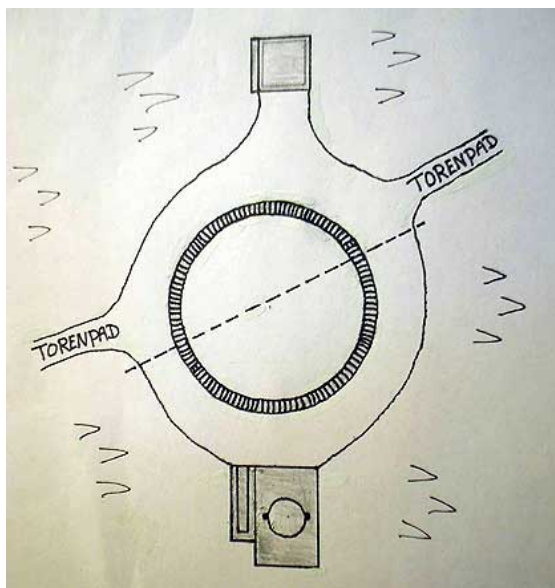
- 24.3.1 Begin augustus 2006 had ik eindelijk weer eens de gelegenheid om enkele bezoeken af te leggen aan de overblijfselen van het radionavigatiestation en wat ik aantrof kun je hieronder lezen.
- 24.3.2 Het complex van het voormalige radionavigatiestation ligt in de duinen tussen het Klimduin (lokaal zeer bekend) en de Klimweg te Schoorl. Aan het begin van de Klimweg staat een informatiebord van Staatsbosbeheer en hierop vindt men onder de tekening van de uil, een stukje tekst getiteld "Naar de top", wat gaat over het radionavigatiestation. Een duinkaart is niet nodig.

De tobreek langs de Klimweg, met in de rechter bovenhoek nog een stuk van de manschappenbunker zichtbaar. (Marco Spijker)

Fortverhalen 2000-2016

- 24.3.3 Als men vanaf de hoek van de Duinweg de Klimweg op loopt is het eerste wat men aan de linkerkant tegenkomt de overgebleven tobroek met schuin daarachter de manschappenbunker.
De tobroek (lengte ca. 3,6 meter, breedte ca. 2,3 meter) is aan de bovenkant open, maar is grotendeels gevuld met zand en rommel.
- 24.3.4 De manschappenbunker (ca. 6 bij 7 meter) is nog in redelijk complete staat: de halve koker van de nooduitgang aan de voorzijde is nog grotendeels aanwezig (weliswaar begin 1979 dichtgemetseld) evenals het rookkanaal aan de achterzijde (afgebroken tot gelijke hoogte met het dak).
Aan de voorzijde is op de rand van het dak een betonnen balk aangebracht om wegglijden van het ter camouflage aangebrachte zand te voorkomen.
De ingang aan de zijkant (landzijde) is dichtgemetseld, maar in de andere zijkant (kustzijde) bevindt zich een opening die weliswaar is afgegrendeld met een traliehek, maar waardoorheen men het binnenste van de bunker kan bekijken.
- 24.3.5 Als men de Klimweg verder omhoog volgt neem je het eerste pad naar rechts, het Torenpad, en loopt vóór de gebouwen van Spiritueel Centrum "Heel en Al" langs, helemaal door tot het terrein waarop de radarantenne stond. Hier zie je links de bunker waarvan het dak thans tot uitzichtpunt dient en waarvan een foto reeds op de site aanwezig is.
- 24.3.6 Deze bunker (breedte ca. 5,9 meter, lengte ca. 5,5 meter) is sinds jaar en dag in de staat geweest zoals hij nu is: goed ingegraven en dichtgemetseld, zodat er verder weinig over te vertellen valt. Aan de voorzijde is nog te zien waar een rookkanaal heeft gezeten, en aan de rechter zijkant is nog de aanhechting van een muurtje o.i.d. zichtbaar.
Een zonsondergang, bekeken vanaf het dak van deze bunker, is een absolute aanrader.
- 24.3.7 Op de situatieschets is te zien hoe het er hier uitzag vóór de opruimingsactie van Staatsbosbeheer, toen de betonnen fundering van de radarantenne nog aanwezig was. De bovenste bunker is het huidige uitzichtpunt.
Het gebied onder de stippellijn was toen nog toegankelijk tot aan de onderste bunker (de controlebunker). Thans is dit stuk dicht beplant en de twee rustbanken en prullenbak die men nu aantreft staan op de stippellijn.

Situatieschets fundering. (Marco Spijker)

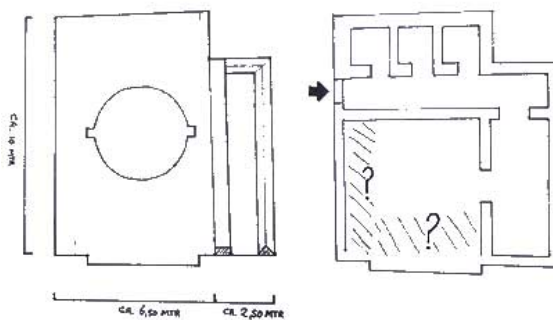
- 24.3.8 De controlebunker is de grootste en meest intrigerende bunker van het complex. In deze bunker stond tijdens de operationele fase van de radarinstallatie de controleapparatuur opgesteld. De lengte is ca. 10 meter, de breedte ca. 9 meter.
Op het dak is een ronde verhoging aangebracht die ca. 40 cm boven het dak uitsteekt. Op één van de zijkanten is een schuine afketsrand met daarnaast een rechthoekige betonnen balk aangebracht.
- 24.3.9 Helaas is de bunker tegenwoordig grotendeels onder een dikke laag aarde bedolven en dicht beplant zodat hij voor de argeloze bezoeker niet zichtbaar is, zo'n 15 meter van openbaar pad verwijderd.
Alleen de achterkant en een deel van de zijkanten zijn nog zichtbaar. Het duin rondom de bunker loopt echter zeer steil af en dit, tezamen met de uiterste dichte begroeiing maken hem bijzonder moeilijk bereikbaar.

Zijkant controlebunker, augustus 2006. (Marco Spijker)

Fortverhalen 2000-2016

- 24.3.10 Vóór de opruimingsactie van Staatsbosbeheer was de controlebunker te betreden via een venster/mangat in de zijkant (bij de pijl links op de plattegrond). Deze opening is thans afgegrendeld met een traliehek zoals zichtbaar is op de foto van de zijkant van deze bunker.

Plattegrond commandobunker. (Marco Spijker)

- 24.3.11 In de bunker stond altijd een flinke laag water hetgeen onderzoek van het binnenste behoorlijk belemmerde toentertijd ! Via deze bunker was het gangenstelsel onder radarpost te bereiken, middels een doorgang (al dan niet geplaatst in een tussenmuur) die was aangebracht ergens in het deel dat op de plattegrond gearceerd is met vraagtekens erin. Ongetwijfeld is deze doorgang tegenwoordig stevig dichtgemetseld.

24.4 Toekomst

- 24.4.1 Daar men alle objecten met aantrekkingskracht heeft verwijderd c.q. aan het zicht onttrokken, zal de situatie van de overblijfselen zoals hierboven beschreven/gefotografeerd, voorlopig wel ongewijzigd blijven. Het verwijderen van “de ring” blijft echter onvergefelijk!

Hoofdstuk 25. 22 KW-bunkers in één dag

Ron Erhardt; René Ros, 2009

- 25.1 Het was alweer zo'n vijf jaar geleden dat Michel van Best, René Ros en Ron Erhardt gezamenlijk een 'expeditie' hadden ondernomen, namelijk naar de NIKE-sites in Duitsland. Door Ron's activiteiten in de Linie Koningshooikt - Wavre (KW-linie) was het doel voor de expeditie van zaterdag 21 maart 2009 dan ook snel vastgesteld: het deel van de KW-linie tussen de plaatsen Peulis en Onze Lieve Vrouwe Waver, iets ten oosten van Mechelen. Voor René was dit zijn eerste bezoek aan de linie - eindelijk eens wat anders dan die Stelling van Amsterdam.

Expeditie-leider Ron Erhardt bij de bunker en inlaatwerk bij Haacht. (René Ros, 2009)

- 25.2 Het doel was een inzicht in de ligging van de linie te krijgen en van ieder type bunker er tenminste eentje te bekijken. En aangezien vrijwel elke bunker uniek is uitgevoerd waren we na 22 bunkers in één dag eigenlijk niet klaar.
- 25.3 In de periode 1938-1940 werd de Linie Koningshooikt - Wavre verkend en uitgebouwd. De plannen uit die tijd voorzagen in eerste instantie dat de linie een opvangstelling zou worden voor troepen die terugvielen van de verdedigingslinie langs de Maas. Voor de landsverdediging was België afhankelijk van de Franse strijdkrachten die het zuidelijk deel van het land zouden verdedigen.
- 25.4 Toen de Fransen besloten dat ze de verdediging van de Maas te ver naar het oosten vonden, werd in 1939 de KW-linie aangewezen als hoofdverdedigingslinie. Oorspronkelijk was het de bedoeling de stelling aan te leggen over het traject Koningshooikt - Namur (Namen), maar in 1940 was men met de bouw gekomen tot aan Wavre en over de rest van het tracé was nog geen overeenstemming bereikt. Wel werden er versperringen tussen Wavre en Namur aangelegd, maar deze werden niet beschermd door kazematten. Zowel bij de Geallieerden als de Duitsers was de KW-linie bekend als de Dijlestelling.
- 25.5 Bij de Duitse aanval op 10 mei 1940 bemande het Belgische leger de noordelijke helft van de KW-linie (van Lier tot Leuven), terwijl Engelse en Franse eenheden de KW-linie in Leuven en ten zuiden daarvan bezetten.
- 25.6 In Leuven en omgeving is het nog tot gevechten tussen de Engelse en Duitse legers gekomen. In het noorden werd de linie door de Duitsers omtrokken bij hun aanval op Antwerpen. Reeds na een dag of twee was het duidelijk dat de Duitsers zowel noord als zuid van de linie doorgebroken waren. Voor de bezetting van de KW-linie werd toen de opdracht gegeven naar het westen terug te trekken en het Bruggenhoofd Gent te bemannen.
- 25.7 Achteraf is het een gelukkig toeval dat grote delen van de linie niet in gevechtshandelingen zijn betrokken geraakt. Hierdoor hebben veel kazematten de tijd goed doorstaan en geven een interessant beeld van de stand van de Belgische bunkerbouw eind jaren 1930.
- 25.8 Eerst een korte blik op de anti-tankgracht en inlaatsluis bij Haacht. Maar liefst vier kilometer betonnen muur en gracht, waarvan we maar een kort stukje bewandeld hebben. Bovendien kon hier het voorterrein geïnnundeerd worden zodat bij de Dijle een inlaatwerk zit, met een bunker.

Een deel van de anti-tankgracht met muur bij Haacht. (Ron Erhardt, 2009)

- 25.9 Daarna bakkie gedronken in een café in Haacht, waar tot onze verbazing de koffie en thee standaard werd geserveerd met een mini-glaasje advocaat. Tijdens de koffiestop werd het programma voor de rest van de dag doorgesproken. Het weer had niet beter gekund en bij felle zonneschijn liepen de temperaturen dan ook al snel op tot bijna lenteachtige waarden.

Fortverhalen 2000-2016

- 25.10 Na een korte autorit werd een bezoek gebracht aan Rijmenam, een plaatsje aan de Dijle. Alwaar negen bunkers in een cirkel rond dat dorp een anti-tank centrum vormden, dat de brug over de Dijle moest verdedigen. Een van de bunkers bleek afgebroken te zijn voor nieuwbouw, maar de andere acht waren nog aanwezig. Vier daarvan werden bezocht, merendeels tussen de huizen, evenals een connectiebunker.
- 25.11 Tijdens de volgende verplaatsing werden vlak bij Rijmenam een kleine, meer naar achter gelegen connectiekamer (bunker VA31) bekeken. En bij Bonheiden een grotere bunker voor een telefooncentrale (bunker C23). Hierna streek de ploeg neer in Peulis waar de huidige N15 het te verdedigen acces was. Op een stukje oud tracé van de weg vonden we twee ankerpalen voor de Cointet anti-tank hekken. Met deze verplaatsbare metalen hekken werd niet alleen de weg maar ook het terrein versperd. De Cointet anti-tank hekken vormden een continue hindernis die is te vergelijken met de "draketanden" in de Westwall. Deze hekken gaven de KW-linie de bijnaam "IJzeren Stelling".

25.12

De toegangszijde van de connectiebunker VA31 bij Rijmenam. (Ron Erhardt, 2009)

Twee ankerpalen voor de Cointet anti-tank hekken bij Peulis. (René Ros, 2009)

- 25.13 Op een bankje in de zonverlichte Peultenerbossen aten we onze meegenomen boterhammetjes op om weer snel op pad te gaan. Rond het bos liggen een aantal bunkers van het anti-tank centrum bij Peulis. In totaal werden vijf van de acht bunkers bezocht waarvan het merendeel is afgesloten. Een openstaande vraag over de precieze ligging van een van de bunkers werd moeiteloos met GPS opgelost. Daarom was het voor Ron de eerste keer dat hij bunker Pe2 fysiek kon aanraken, die hij tot nu toe alleen uit de verte had gezien. De bunker Pe7 ligt direct aan de weg N15 maar de effectieve begroeide bakstenen camouflage maakt hem alleen in de winter voor de argeloze voorbijganger zichtbaar.
- 25.14 De laatste bestemming rond Onze Lieve Vrouwe Waver betekende ook de langste wandeling. Ruim vier km, maar daarin kon je dan ook ruim acht bunkers van dichtbij bewonderen. Dit waren vier bunkers in de voorste lijn en vier in de tweede lijn, die zich respectievelijk oost en west van de Dorpsstraat bevinden. Bij de L15 probeerde René door middel van artistieke handbewegingen zijn schaduw attractief op het grasveld weer te geven.

25.15

De vrijwel onzichtbare bunker P7 langs de weg bij Peulis, met begroeiing en bakstenen camouflage. (René Ros, 2009)

Schaduwboksen bij bunker L15 in Onze Lieve Vrouwe Waver. (Ron Erhardt, 2009)

- 25.16 Omdat we inmiddels tot onze verbazing op het tijdschema waren voorgeraakt, hadden we aan het eind van de middag nog wat tijd over. Michel stelde daarom voor om op de terugweg een stop te maken bij de Redoute Schilde en daar het laatste daglicht in foto's te vangen. Met bovenmenselijke inspanning weerstonden wij de lokroep van de plaatselijke horeca en reden naar Schilde waar het opgeblazen fort uit de fortengordel rond Antwerpen een bizar decor vormde.
- 25.17 In de ruïne, veroorzaakt door de Belgen zelf die het bij hun terugtocht in 1914 opbliezen, zijn in 1939 een aantal modernere mitrailleurkazematten toegevoegd. Een van de woonbunkers was via een zijdeur rechtstreeks met het oude fort verbonden. Tussen de grote en kleine brokstukken liggen nog twee stuks geschut voor de eeuwigheid klem. Het dak bestond uit grote brokstukken die door magische krachten nog op hun plaats bleven zitten.

Fortverhalen 2000-2016

25.18

Het interieur van voorheen twee verdiepingen in het opgeblazen hoofdgebouw van Redoute Schilde. (René Ros, 2009)

Een rek voor uitrustingsstukken in de schuilplaats uit 1939 op Redoute Schilde. (Ron Erhardt, 2009)

- 25.19 Hiermee kwam een lange dag ten einde. Omdat we honger hadden liepen we bestoft en licht bemodderd een restaurant binnen, waar de rest van de plaatselijke bevolking in hun nette kleding zat te dineren. Ondanks onze uitstraling werd ons een smakelijke maaltijd - met Belgische frieten - verstrekt.
- 25.20 Vooral door het prachtige weer was het een dag geworden waar we een goed inzicht in de KW-linie hebben gekregen. Dit smaakte duidelijk naar meer.

Hoofdstuk 26. Koude Oorlog relict in Goes

René Ros, 2010

26.1 Op donderdag 24 juni 2010 is een kleine en nieuwsgierige ploeg naar het Zeeuwse Goes afgereisd om twee Koude Oorlog objecten te bezoeken. Het was schitterend zonnig weer, maar Hans Baas, René Ros en Joan Rückert doken ruimten in waar geen zonlicht doordringt.

26.2 Noodhospitaal Goes

26.2.1 Na een autorit van twee uur arriveerde het ploegje bij het Admiraal de Ruyterziekenhuis, locatie Goes (vh. Oosterscheldeziekenhuizen). De kelder is medegefinancierd vanuit een regeling voor Volksgezondheid In Bijzondere Omstandigheden (VIBO) zodat de kelder als beschermd noodhospitaal ingericht kon worden. De kelder is nooit met bedden ingericht geweest maar deze zouden elders klaar gelegen hebben.

26.2.2 Ook aanwezig was dhr. Ir. Johan Grootveld, de architect die in 1982 dit ziekenhuis heeft ontworpen. Inclusief de VIBO-kelder waarmee het ziekenhuis 1.000 m2 extra vloeroppervlakte wilde verkrijgen. Hij had enkele schetsboeken meegenomen maar tekeningen van de VIBO-kelder had hij niet kunnen vinden. Onder begeleiding van een medewerker van de afdeling communicatie, die nieuwe dingen zou gaan ontdekken in zijn ziekenhuis, ging dit gezelschap de kelder in...

Dhr. Ir. Johan Grootveld op de trap van een van de twee buitentoegangen van de VIBO-kelder. (René Ros)

26.2.3 Ongeveer een kwart van de kelder onder het complex, onder de noordwestelijke vleugel, is de feitelijke VIBO-kelder die geheel rondom is voorzien van 30 cm dikke muren, dikker dan de normale muren. In tegenstelling tot de andere gebouwvleugels die een souterrain hebben, is dit echt een kelder en heeft dus ook geen ramen. Ook de scheidingsmuur met de normale kelder is extra dik uitgevoerd, met een minimum aantal deuren. En trappen en liften eindigen niet in de VIBO-kelder. Op de vele ontruimingskaarten staat de muur keurig aangegeven. De ruimten waarin de stapelbedden, van drie hoog, voor patiënten en personeel hadden moeten komen, worden nu gebruikt voor de beddenwascentrale, het materiaalmagazijn en het archief van patiëntendossiers. Daaraan is nu niet veel bijzonders te zien. Voorzieningen voor operatiekamers werden niet aangetroffen.

26.2.4

De muur dwars op de buitentoegang met erachter... (René Ros)

...een luchtinlaat en twee stalen deuren die toegang tot de kelder geven. (René Ros)

Fortverhalen 2000-2016

- 26.2.5 Eigenlijk begon het bezoek al buiten, onder de luifel van de hoofdingang. Deze luifel wordt namelijk grotendeels gedragen door de twee luchtkokers van het noodhospitaal. Beneden in de kelder konden en wilden we de zuidelijke luchtkoker niet bezoeken, het mortuarium is in de voorliggende ruimten. De noordelijke luchtkoker bleek achter twee deuren te zitten waarop de interne ventilatiebuizen nog immer zijn aangesloten. Maar voorzien van zware luiken en hekwerken die niet voor normaal gebruik nodig zouden zijn, maar wel in geval van een zware drukgolf.

Een van de twee luchtkokers die de luifel van de hoofdingang dragen. (René Ros)

- 26.2.6 De zuidelijke buitentoegang, met een hellingbaan vanaf een inmiddels bebouwd hof tussen twee gebouwvleugels, wordt gebruikt voor de opslag van schoonmaakspullen. De metalen deuren konden we hier niet meer vinden, wel twee metalen deurkozijnen met recente dunne deuren. De noordwestelijke buitentoegang is daarentegen geheel intact en vrij van obstakels. Ruim opgezet om via de hellingbaan ook brancards om een dwarsmuur te manoeuvreren naar een van twee metalen deuren van een luchtsluis. Dan nog twee metalen deuren om in de VIBO-kelder terecht te komen.
- 26.2.7 Via de hoofdingang verlieten we het ziekenhuis weer, blij dat we er niet voor medische redenen waren. En tevreden over de speciale voorzieningen die we aantroffen.

26.3 Provinciaal Militair Commando Zeeland

- 26.3.1 Dankzij parate kennis van de luchtfoto van het complex werd in Kloetinge de lange, begroeide toegangsweg naar de bunker van het Provinciaal Militair Commando Zeeland gevonden. De poort ging voor ons open en kwamen we terecht in een... bos!
- We liepen eerst met gastheer Rik van Bunker Infra een rondje om de bunker en tussen de bomen door zagen we inderdaad een aantal delen van de 1.000 m² grote bunker. Qua model is deze te vergelijken met de bunker in Bilthoven en het gesloopte exemplaar in Groningen. Het jaartal '1955' in het beton laat nadrukkelijk zien dat de bunker op het hoogtepunt van de Koude Oorlog is gebouwd.

Het jaartal 1955 in het beton van de ingang. (René Ros)

- 26.3.2 Bunker Infra is sinds dit jaar eigenaar van de bunker die, met behoud van de nog originele elementen, de gehele bunker wil inrichten als beveiligd Internet hostingcentrum. De vorige eigenaar moest ten tijde van ons bezoek zijn opgeslagen materiaal nog verwijderen en wilde niet dat er binnen foto's gemaakt werden.
- Er was ooit een begin gemaakt met het inrichten van de bunker als een soort party centrum met lichteffecten en met hoogpolig tapijt bedekte gangmuren. Een van de ruimten is ingericht met rekken voor servercomputers - de luchtventilatie is voldoende om het te koelen!
- 26.3.3 De bunker bestaat uit twee gewone verdiepingen en een kruipruimte. In het midden is een grote ruimte die over de volledige hoogte vrij is maar met twee houten vloeren op een metaalconstructie. Op de bovenste verdieping is een grote ronde opening waarboven een rond plateau met landkaart zou hebben gezeten, met monitoren erboven. Buitenom de centrale ruimte zijn vele kamers voor kantoren, sanitair en technische apparatuur. De binnenmuren zijn van baksteen met beton ertussen en langs de buitenmuur voorzien van gaten voor de kabeldoorvoeren.
- 26.3.4 Aan de westzijde van de bunker zijn twee toegangen met metalen deuren naar een soort portaal. Via een luchtsluis kan de bunker aan die zijde betreden worden, met direct erachter een hijslokaal en wegneembare vloer om bij de technische ruimten op de onderste verdieping te komen. De aggregaten zijn helaas verdwenen maar de ventilator is nog aanwezig.
- 26.3.5 De kruipruimte is slechts 1,55 meter hoog en zal gebruikt zijn om bij de bekabeling te kunnen komen en voor de opslag van spullen. Er zijn ook nog onbevestigde verhalen dat er vier tunnels vanuit deze kruipruimte tot soms 1,5 km van de bunker zouden lopen. Deze toegangen zouden dichtgestort zijn maar we zagen geen overtuigende aanwijzingen in de kruipruimte. Mogelijk dat het gaat om kabelputten of tunnels voor de 4 telefoonkabels met in totaal 2.000 lijnen, bijvoorbeeld op het Overheidstelefoonnet met o.a. de in Goes gelegen BB commandopost.

26.3.6

De noordoostzijde van de bunker met de personeels-toegang. (René Ros)

De zuidoostzijde van de bunker, de lange zijde, in de zomerzon die over de omringende bomen komt. (René Ros)

- 26.3.7 Wat wel heel aannemelijk is, is dat deze bunker niet alleen door de provinciaal militair commandant Zeeland en zijn staf is gebruikt om beschermd de landmachteenheden in de provincie aan te sturen. Van getuigen en uit documenten is ook bekend dat de Nederlandse Stay Behind-organisatie I (Inlichtingen, later organisatie A) zou zijn gebruikt. Haar taak was om bij een Warschau-Pact bezetting van ons land, inlichtingen in te winnen voor een regering in ballingschap.
- 26.3.8 Het grasveld naast de bunker zou zijn bedoeld als dropzone voor materiaal en personen uit bv. Engeland. Daartoe zou in het grasveld een toegang tot een van de tunnels bevinden. Rond het gehele complex is een dubbel hek met een greppel ertussen. We hebben geen doorgang door deze hekken gezien, naar de dropzone...

Hoofdstuk 27. Bezoek IFC 118 squadron

Peter van den Berg, 2015

- 27.1 Met dank aan René Ros van deze website (Forten Info) had ik de locaties van Kamp Hesepe en IFC 118 squadron en konden we op pad om de plekken van toen nog eens te bezoeken. De excursies die Forten Info zelf al had gemaakt in 2004 en 2006 naar die locaties gaven me hoop nog iets terug te kunnen vinden van die tijd.

Verbodsbord van de Burgemeester van Bramsche. (Peter van den Berg)

- 27.2 Met behulp van de Google Maps-gegevens van René had ik een straatnaam waar Kamp Hesepe zou moeten liggen en met die info in de navigator ingevoerd ging het richting Bramsche. Het zonnetje scheen en het belooft de hele dag mooi weer te blijven. Vlakbij het eindpunt kreeg ik de opdracht van TomTom om linksaf te slaan. Een net geasfalteerd boerenweggetje bracht ons naar een T-splitsing en ik verwachtte vanaf dat punt de kazerne al wel te kunnen zien liggen.
- 27.3 Vreemd genoeg zag ik nog steeds alleen maar weiland en wat bomen. Op dat punt ben ik toch maar overgegaan tot het invoeren van lengte en breedtegraad informatie om de exacte locatie te vinden. Na een stukje rijden kwamen we op een bosweg terecht en was ik blij dat ik toevallig in een 4WD rijd. Het pad werd modderiger, de plassen dieper en ik kreeg zelf het gevoel van een oerwoud ritje. En ineens aan de andere kant van het bosperceel lag daar een mooi terrein met een hele club 4WD-rijders die daar met caravans een heerlijk speelweekend hadden. Precies aan de andere kant van dat terrein lag dan toch iets wat op een kazernecomplex leek.
- 27.4 Bij de ingang van het terrein liepen mensen te wandelen en was het niet mogelijk even een foto te maken zonder de privacy van de slenterende asielzoekers te schenden. Het hele complex lijkt dus, net als bij de vorige "expeditie" al was geconstateerd, nog steeds als asielzoekerscentrum in gebruik te zijn. Een portier was niet te vinden (het was zondag) en omdat het terrein niet vrij toegankelijk leek bleef het bij kamp Hesepe dit keer bij een blik op de toegangsweg.
- 27.5

Een klein restant, de trap tegen de radardijk. (Peter van den Berg)

De restanten van de crewroom. (Peter van den Berg)

- 27.6 Op de parkeerplaats meteen maar de coördinaten ingevoerd van het IFC Vörden in plaats van een straatnaam en dus in ieder geval meteen de goeie weg naar het juiste punt ingeslagen. Wat waarschuwbordjes negerend kwamen we bij de ingang van de site. Erg ver het terrein oprijden kon niet door het "dijkje" wat ons de weg versperde. Waarschijnlijk niet zo heel lang geleden hier opgeworpen van puin omdat de begroeiing veel lager was dan we op andere plekken zouden zien.
- 27.7 Een kort klimmetje over de bult en we stonden op het parkeerplaatsje met links de oprit van de radardijk. Dat er een oude pc-monitor gedumpt was keken we maar langs, gelukkig was niet het hele terrein een stortplaats geworden. Om een overzicht te hebben van de overblijfselen zijn we de radardijk opgewandeld en daardoor werd al snel duidelijk dat er nog maar heel weinig was te zien. Een blik op het middenterrein gaf wel mooi het vierkantje weer waar ooit het interconnecting building had gestaan waar de shelters met apparatuur tegenaan stonden.

27.8

Het tweede tastbare restantje. (Peter van den Berg)

Peter van den Berg op de plek van de MTR operator tijdens de dagelijkse opstart drill in 1980. (Peter van den Berg)

- 27.9 Verder over de radardijk wandelend was in ieder geval nog iets tastbaars te vinden van “onze” aanwezigheid ooit, de trap tegen de dijk. Aan het eind van de dijk is de opening richting de Launching Area (LA) nog te zien tussen de begroeiing. Als je over het terrein kijkt zie naar links en naar rechts nog vaag de oude landingsbanen doorschemeren maar van bebouwing van de LA is niets te zien. De toegangsweg naar de LA was ook afgesloten met een slagboom en tijd om het hele terrein wandelend over te steken om daar dan ook niets terug te vinden hadden we niet.
- 27.10 Dus weer richting het midden van het terrein wandelend komen we langs de kantine en heb je een blik op het generatorgebouw achter die boom. Iets verder wandelend komen we langs de crewroom met daarnaast tussen de bomen een tweede tastbaar restantje. Nog een keer een blik op het interconnecting building vanaf de andere kant en in gedachten dwaal ik nog even terug naar mijn plekje in die tijd achter de knoppen als Range Operator. Dan wandelen we weer richting de gestorte monitor en klimmen het bultje weer over.
- 27.11 Al lopend gaan we toch nog even een stuk richting het LA gebied en klimmen op de opgeworpen wal het zoveelste bord negerend maar helaas, er is echt niks te zien van een nog overeind staand gebouw en dus keren we weer huiswaarts. Burgemeester van Bramsche, je wordt bedankt

Zie 'IFC 118 squadron 12 GGW' op YouTube:
https://youtu.be/d_wbp_kOZfQ

Hoofdstuk 28. Bloemlezing diensttijd 1968

Aad Möntemann, 2016

28.1 De Keuring

- 28.1.1 Op 7 maart 1967 werd ik goedgekeurd voor de militaire dienst, lichting '68-5. Niks S5, niks gewetensbezwaar, niks totaalweigeraar, ook geen broederdienst, ik ging gewoon. Bovendien, m'n vader was ook in dienst geweest, zelfs nog gemobiliseerd in 1939, dus die had mij een vreselijk watje gevonden wanneer ik gepoogd had er onderuit te komen. Ten tijde van de keuring was ik werkzaam bij de KLM als vliegtuig elektronicamonteur, dus vroeg ik plaatsing bij de Koninklijke Luchtmacht aan. Meestal werd dat gehonoreerd, zo ook bij mij.
- 28.1.2 Maar daarmee was je er nog niet; de KLu liet ook nog een eigen keuring op de uitverkoren dienstplichtigen los. Zo ontving ik in augustus een uitnodiging, vergezeld van een treinkaartje, om mij op een zondagavond in september 1967 op de vliegbasis Gilze-Rijen te melden. Daar zou ik één nacht verblijven waarna op maandag de keuring plaatsvond en je vervolgens naar huis kon. Die keuring was niet medisch maar meer psychologisch gericht en testen van je kennisniveau.
- 28.1.3 Dus ik op de bewuste zondagavond naar Gilze-Rijen. Met de trein? Ben je gek, de trein is voor ouwe mensen. Eigen vervoer natuurlijk, met de motor. Een Triumph Bonneville had ik toen, daar trilde helaas nog weleens iets aan stuk. De rit vanaf Badhoevedorp verliep voorspoedig tot ik na het passeren van de brug bij Gorinchem achterom keek; geen achterlicht. Ai, volgende tankstation even een nieuw lampje scoren. Dat hoefde niet meer want wat bleek, de hele nummerplaatsteun inclusief kentekenplaat en achterlicht was verdwenen. Slechts een kaal achterspatbord waaruit 3 draadjes staken restte. Dan maar doorrijden naar Gilze-Rijen, waar jongens met eigen vervoer zich moesten melden bij het station om vervolgens achter de bus met mensen, die wel zo verstandig waren geweest met de trein te komen, naar de vliegbasis te rijden.

De Triumph Bonneville motor voor de rit van Badhoevedorp naar Gilze-Rijen. (Aad Möntemann)

- 28.1.4 Na m'n aankomst bij het station kwamen er al vlot twee Marechaussees naar me toe. Hoe ik het in godsnaam in mijn hoofd haalde om op een motorfiets zonder kenteken en achterlicht te komen, terwijl ik een gratis treinkaartje toegestuurd had gekregen. Ik moest lopend met de Triumph van het station naar de vliegbasis; de bus was allang weg. Gelukkig ging de spoorovergang dicht en werd ik door de binnenkomende trein aan de ogen van de Marechaussees onttrokken. Snel startte ik de motor waarna ik met een forse dot gas naar de vliegbasis reed. Daar vond ik na veel gezocht in donker de rest van het gezelschap terug en werd ons een slaapzaal gewezen.
- 28.1.5 De keuring, de volgende dag, verliep probleemloos en niemand kwam langs om te vragen van wie die motor zonder kenteken was in de stalling. Voor de thuisreis had ik met behulp van een stuk blauw karton (die kleur was er in overvloed bij de Luchtmacht) en een krijtje een kentekenplaat gemaakt, maar na vijf minuten in een regenbui te hebben gereden was die ook weer weg. Uiteindelijk heb ik toch mijn dienstplicht bij de Luchtmacht mogen vervullen.

28.2 De LOKS

- 28.2.1 Maandag 9 december 1968 was het zover. Opnieuw melden bij de vliegbasis Gilze-Rijen. Ik was geselecteerd om opgeleid te worden tot dienstplichtig onder-officier aan de Luchtmacht Opleidings- en Kader School (LOKS). Dat betekende 21 maanden dienen i.p.v. achttien. Maar ja, wat is drie maanden op een mensenleven. Weer met eigen vervoer erheen; de motor had intussen plaatsgemaakt voor een Austin Mini.
- 28.2.2 Over die militaire opleiding had je natuurlijk al de meest wilde verhalen gehoord. Ik moet zeggen, dat viel alles mee. Als KLu militair werd je getraind om een vliegbasis te verdedigen, geen aanvalsopleiding. De eerste dagen was het allemaal een beetje wennen en aftasten. Alle opgekomen militairen werden verdeeld in zgn. 'vluchten'. Onze vluchtcommandant was Adj. Wulffaert, geassisteerd door Sgt. van Poucke.

Schietoefeningen met de UZI op de Klokkenberg bij Breda. (Aad Möntemann)

- 28.2.3 Uniform werd aangemeten, je kreeg een werkpak en meer door de krijgsmacht noodzakelijk geacht spul wat de verzamelnaam PSU (Persoonlijke Standaard Uitrusting) had. En het meest spannende: een wapen: de PM UZI, een Pistool Mitrailleur van Israëlsche makelij met houten kolf. Maar schieten was er de eerste weken niet bij, alleen schoonmaken, demonteren en monteren.

Fortverhalen 2000-2016

- 28.2.4 Verder bestond het programma uit lessen zoals rangen en standen bij de krijgsmacht, reglement eerbewijzen, vlagceremonies. En niet te vergeten NBC, Nucleaire, Biologische en Chemische Oorlogsvorering. Over die lessen kreeg je tussentijds toetsen, 0 t/m 100 punten kon je scoren. 51 was voldoende. Goh, was het in het onderwijs maar zo...
- 28.2.5 Daarnaast veel buitenactiviteiten, marcheren, exerceren en oefenen in het verdedigen van de vliegbasis op de Molenschotse heide. Een gasmaskertest behoorde ook tot de uitjes, daartoe werd je in een bunkertje opgesloten waarin een traangaspatroon werd afgestoken. Lekte je masker, dan merkte je dat snel genoeg. Ook moest je bij elkaar een oogglas van het masker verwisselen. Jankend en hoestend kwamen we dat bunkertje uit. Verder een aantal uren per week sport en zwemmen. En ongewapend vechten niet te vergeten. Hoe meer lawaai je daarbij maakte, des te hoger je puntenwaardering. Sport en zwemmen vind ik leuk, maar het moet niet verplicht zijn...
- 28.2.6 Op enig moment werden twee vrijwilligers gevraagd om één keer in de week schone lakenpakketten over de kamers te verdelen en de zakken met vuile was op te halen. Dat gebeurde precies in een sportles; ik was de eerste die zich als vrijwilliger opgaf.
- 28.2.7 Eén ding heb ik gelukkig gemist, de stormbaan! Die was er wel op Gilze-Rijen maar eind 1968 vroor het stevig en nadat van een eerdere lichting twee jongens een arm hadden gebroken op de spekgladde stormbaan, werd deze tot nader order buiten gebruik gesteld. Ik ben er nooit overheen geweest in elk geval. Vaccinaties waren ze ook gek op. De eerste vrijdagen was het voor het naar huis gaan stevast een prik halen. Dan had je thuis eventueel de last ervan en niet onder dienst.
- 28.2.8 Al snel had ik liefhebbers om met mij mee te rijden in de auto. De reiskostenvergoeding voor die 'meerrijders' kon ik declareren, daar kwam ik goed mee uit. Zo had ik elk weekend een auto vol met dienstmaten.
- 28.2.9 Tijdens zo'n rit van Gilze-Rijen naar huis hebben we ons militair zijn praktisch toegepast. Bij Lexmond ging de A27 in die tijd nog over in een tweebaansweg. Daar was een ongeval gebeurd, waardoor het verkeer vast stond. Naast de tweebaansweg lag een ventweg maar daar tussenin stond een hek van prikkeldraad. Dat hek hebben de vier LOKS boys, in uniform, toen even met militaire precisie verwijderd, waarna het verkeer over de ventweg verder kon. Wij wilden tenslotte ook naar huis.
- 28.2.10 Na anderhalve maand in dienst gingen we regelmatig schieten, op 25 en 100 meter, op de schietbaan 'De Klokkenberg' bij Breda. Dat ging een keer bijna mis toen een soldaat tegen alle regels in, zijn met patronen gevulde magazijn al voor z'n schietbeurt in de UZI stak, die vermoedelijk niet op veilig stond. Tijdens een rustpauze klonk een knal. Godzijdank, niemand viel of zakte in elkaar; de kogel was recht omhoog richting heldere hemel gegaan. De soldaat kreeg van zijn schietinstructeur een blaartrekkende uitbrander, daar bleef het verder bij.
- 28.2.11 Tien minuten later tikte de instructeur de onfortuinlijke schutter nog eens op zijn schouder met de mededeling: 'ik kreeg net bericht van Petrus, je hebt niemand geraakt.' We lagen dubbel van het lachen. Zoiets was tekenend voor de redelijk ontspannen sfeer bij de KLu.
- 28.2.12 Elke vrijdagmiddag veldloop. 2,3 km hardlopen door 'geaccidenteerd terrein' zoals dat in dienstjargon heette. De eerste weken stond je na een kilometer al de longen uit je lijf te hoesten maar naarmate de opleiding vorderde merkte je dat de conditie toenam en aan het eind van de LOKS periode liep je die 2,3 km fluitend.
- 28.2.13 De opleiding op Gilze-Rijen werd afgesloten met een meerdaagse oefening op de Vrachelse heide. Dat betekende weinig slapen in een tentje, eten uit blik, en bibberen van de kou in een schuttersput. Het was maart 1969, 's-nachts vroor het enkele graden. Tijdens een van die koude nachten in dat tentje dwaalden mijn gedachten af naar een KLM collega die gelijk met mij in dienst had gemoeten. Hij trouwde kort voor z'n oproep en diende bij zijn gemeente een aanvraag voor kostwinnersvergoeding in. De gemeente dacht, dat gaat ons geld kosten en vroeg vrijstelling voor hem aan. Met succes! Er was een overschot aan dienstplichtigen in die tijd. Had ik nu toch iets verkeerd gedaan?

Rust tijdens de oefening op de Molenschotse Heide. (Aad Möntemann)

- 28.2.14 Aan het eind van de meerdaagse oefening was er de keuze: alle spullen opruimen en met de auto terug naar Gilze-Rijen of lopend terug op kaart en kompas. Samen met vijf anderen koos ik voor het laatste. Het leuke was dat we ook nog wat dozen losse-flodders voor de UZI meehadden. In het wilde weg schietend legden we onze weg naar Gilze-Rijen af. Al knallend staken we de snelweg A27 over ter hoogte van de huidige verzorgingsplaats Kalix Berna. Kijk, daar staat een loods open; daar ging weer een salvo want dat klonk zo lekker hol.
- 28.2.15 Zo kwam na vier maanden een einde aan de opleiding op Gilze-Rijen en werden we allemaal bevorderd tot Korporaal. Enkele jongens hadden ook nog hun Militair Lichamelijke Vaardigheid (MLV) speld gehaald. Ik niet, verplichte sport hè, niet mijn ding... Na de bevordering tot Korporaal was ook bekend wat je uiteindelijke functie in dienst zou gaan worden. Voor mij was dat Spec-Lan, oftewel Specialist Lanceerder bij een Nike of Hawk raketeenheid in Duitsland.

Fortverhalen 2000-2016

28.3 De LETS

- 28.3.1 10 april 1969 werd onze groep overgeplaatst van Gilze-Rijen naar de Luchtmacht Elektronische en Technische School (LETS) bij Deelen. De LETS was gevestigd op Groot Heidekamp, een voormalig Duits kamp uit de Tweede Wereldoorlog. Onze onderkomens bestonden uit een soort stolpboerderijtjes, maar wel met muren van ruim een halve meter dik en stalen raamluiken. Het waren gewoon bunkertjes met als voordeel dat het er nooit te warm of te koud was.
- 28.3.2 Intussen was ik om-gecodeerd van Spec-Lan naar Spec-RoRad. (Specialist Radio-Radar). Het vervelende daarvan was dat ze me op de LETS weer alles gingen leren wat ik al op de MTS en bij de KLM had geleerd. Over gelijkstroom, wisselstroom, weerstanden, condensatoren, radiobuizen, solderen en borgdraadjes aanbrengen. Ik verveelde me stierlijk. Ben een keer naar m'n mentor, 2e Lt. van Barneveld, gestapt en heb gezegd: 'laat die LETS voor mij maar zitten, stuur me naar een onderdeel waar ik me echt nuttig kan maken.' Het tegenargument was dat de KLu haar eigen kwaliteitsnormen heeft v.w.b. opleiding en kennis. Dus ik moest het maar overleven en accepteren dat ik opnieuw een schooljongen was.
- 28.3.3 Naast de gebruikelijke wachtdiensten kende de LETS 'stand-by' diensten voor de vliegbasis Volkel. Stand-by betekende dat bij een calamiteit LETS eenheden werden ingezet voor de bewaking van de vliegbasis Volkel. Dat mocht ik dus een keer meemaken, een alarm op Volkel. Waarschijnlijk een oefening maar dat wist men zogenaamd niet. In feite ging het scenario ervan uit dat het Rode Leger al onderweg was. Dus de hele stand-by club van de LETS in een vrachtwagen naar Volkel.
- 28.3.4 Daar aangekomen werd ik van een wapen voorzien wat ik nimmer gezien had, laat staan wist hoe het werkte. Het bleek een BAR te zijn. Ook werd me een soort bodywarmer omgehangen met opgestikte zakken, waar gevulde patroonhouders voor de BAR in zaten. Ik leek wel een zelfmoordterrorist al bestonden die toen nog niet. Met dat spul werd ik naar een plek gereden waar F104-G Starfighters van kernkoppen werden voorzien. Ja, ik heb ze echt voorbij zien komen op wagentjes, met het bekende 'ban-de-bom' symbool erop. Had ik toen maar een fotocamera bij me gehad...
- 28.3.5 Die straaljagers stonden elk in een rode cirkel met een gewapende Amerikaanse militair erbij. Tijdens de briefing waren we gewaarschuwd: 'stap NIET over de rode lijn, want die Yankees zijn behoorlijk schietgraag.' Na een aantal uren werd het alarm ingetrokken, geen Russen. Nog een dankwoord van de commandant van Volkel en we konden vertrekken. M'n halve Hemelvaartsdag verpest.
- 28.3.6 Ook kasteel Zijpendaal in Arnhem, toen een stafgebouw van de KLu, werd bewaakt door LETS personeel. Het was mijn beurt. Kom ik bij de poort van de LETS om me te melden voor de wacht, staat er iemand bij een KLu busje te zwaaien en roept: "ben jij voor Zijpendaal?". "Klopt", roep ik terug. "Mooi, instappen dan maar" en de man rijdt me naar kasteel Zijpendaal. Nauwelijks daar aangekomen gaat de telefoon in m'n wachthokje; de wachtcommandant van de LETS: "wat doe jij op Zijpendaal? Je had je eerst bij mij moeten melden! Heb je een wapen (UZI) bij je?". "Er stond iemand te zwaaien bij een busje en riep dat ik mee moest komen en nee, ik heb geen wapen bij me", antwoordde ik. Stille... "Hoe kun je nu wachtlopen zonder wapen?", kwam het van de andere kant. "Ik ga wat regelen", zei de wachtcommandant, "hier ben je nog niet klaar mee korporaal" en hij verbrak het gesprek.
- 28.3.7 Dat regelen bestond eruit dat de echtgenote van de commandant van de LETS, zij was daar en moest toch naar Arnhem, mij persoonlijk een UZI kwam overhandigen op kasteel Zijpendaal met een begeleidend formulier wat ik moest ondertekenen voor ontvangst! Ik heb nooit meer iets over het voorval gehoord. En zo regen de eentonige lesdagen op de LETS zich aaneeen tijdens de warme zomer van 1969. Een kaart-kompas oefening en een training brandblussen waren een welkome afwisseling. Aan schieten deden ze, voor zover ik me herinner, op de LETS niet.
- 28.3.8 Onverwacht eindigde m'n LETS periode eerder dan ik op die manier gewild had; na een kort ziekbed overleed m'n vader op zaterdag 23 augustus 1969. Daardoor was ik een week afwezig en miste ik de examendagen van de LETS opleiding. Bij terugkomst werd me wel aangeboden het examen alsnog te mogen doen, maar m'n hoofd stond er even niet naar. Daar had men begrip voor. De militaire dienst was er tenslotte debet aan dat ik mijn vader tijdens z'n ziekbed nog slechts tijdens de weekenden had gezien.
- 28.3.9 Het stoppen met de LETS opleiding betekende geen onderofficier worden maar ook 3 maanden korter dienen. Vooral dat laatste vond ik prima. In afwachting van overplaatsing heb ik nog enkele weken hand- en spandiensten verricht op de wapenkamer en het Squadron Materieel Voorziening (SMV) van de LETS tot m'n definitieve bestemming bekend was.

28.4 Straalzender Austerlitz

- 28.4.1 29 september 1969 meld ik mij op het Swagermankamp in Zeist. Ik word geplaatst als hulpmonteur radio-radar op Straalzender Austerlitz, ofwel 2e LVG/SVZ Austerlitz zoals het officieel heette.

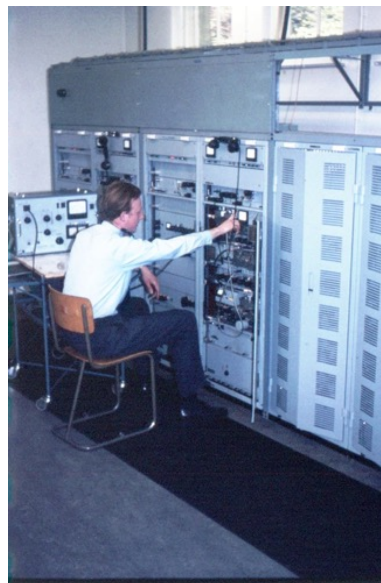

Aad Montemann bij de deur van Straalzender Austerlitz. (Aad Montemann)

- 28.4.2 Nadat ik het inschrijfritueel op het Swagermankamp heb doorlopen, inclusief een gesprek met de commandant Majoor Stein, rijd ik naar mijn standplaats, de straalzender. Die bevond zich in het bos langs de Woudenbergseweg, de huidige N224, t.h. v. de Traayweg.

Fortverhalen 2000-2016

- 28.4.3 Een wit gebouw wat meer weg had van een boswachterswoning dan een defensieobject. De 30 meter hoge mast met schotels, achter het gebouw, verraadde echter dat het meer was dan een kneuterig huisje met groene raamluiken. De commandant van de Straalzender, Sgt. Pil, ontvangt me en wijdt me in over de gang van zaken op de straalzender.
- 28.4.4 Swagermankamp? Niets mee te maken, zorgt alleen voor het eten en tandartsafspraken. Verplichte sport? Doen we niet aan, op papier maken we wekelijks veldlopen door het bos. Schieten? Als je het erg graag wilt kan ik het voor je regelen, maar waarom zou je?. Slapen en eten? Doen we op de straalzender. Dat klonk aantrekkelijk.
- 28.4.5 Verder zou ik nog een cursus krijgen die was gericht op de techniek van de straalzender en het netwerk waarvan deze deel uitmaakte. De cursus werd verzorgd door Sgt. Lablans van 'Link Control' uit Hilversum. En zo begon mijn loopbaan als hulpmonteur radio-radar-straal.
- 28.4.6 Vanwege het overlijden van m'n vader, diende ik per direct een verzoek in om 'uitwonend' te mogen zijn. Thuis wonen betekent dat. Zo'n verzoek moest er 'volgens voorgeschreven model' uitzien. Dus ik zweten om er iets moois van te maken. Kom ik met m'n verzoek bij de Hoofd Inwendige Dienst (HID) van het Swagermankamp: afgekeurd, tekst 'uitwonend' klopt niet, dat moet zijn: 'in eigen huisvesting en voeding voorzien.' Hij zegt: "laat maar liggen, ik schrijf het verzoek wel voor je, kom het morgen maar ondertekenen". De volgende dag werd ik geconfronteerd met een getypt verzoek op een gekreukeld blaadje met diverse correcties en doorhalingen. Dat thuis wonen gaat niet door vreesde ik, dit accepteert Majoor Stein nooit.
- 28.4.7 Wel dus; m'n door de HID geschreven verzoek werd per omgaande gehonoreerd met de opmerking, 'mits er geen klachten komen betreffende niet op tijd aanwezig zijn.' Dat laatste heb ik een keer heel letterlijk genomen, toen ik door een file op de A2 richting Utrecht in de problemen dreigde te komen. Er liep toen nog een fietspad langs de A2, dus ik met m'n Mini over het fietspad vanaf de oprit bij Ouderkerk tot Vinkeveen waar ik weer de A2 op kon. Ach ik was tenslotte in dienst van defensie en in uniform, dat gaf het gevoel dat je je iets meer kon permitteren dan een 'gewone' burger. Dat is ook de enige keer dat het ritje van Badhoevedorp naar Austerlitz in het honderd dreigde te lopen. Files waren een zeldzaamheid in 1970.
- 28.4.8 Sgt Pil deelde mijn diensten zo in dat ik steeds twee dagen en nachten achter elkaar dienst had om vervolgens weer enkele dagen en nachten thuis te zijn. Eens in de vier weken zat je een heel weekend alleen op de straalzender van vrijdag 17:00 tot maandag 08:00.

Dagelijkse controlemeting aan de apparatuur van de straalzender. (Aad Montemann)

- 28.4.9 Naast Sgt Pil (beroeps) en mijn persoon waren er nog twee medewerkers, een kvv-er en een dienstplichtige. De opdracht was simpel: houd de straalzender te allen tijde operationeel. Dat gebeurde dan ook door elke ochtend een vast meetprogramma aan de apparatuur te doorlopen en periodiek onderdelen vervangen. De apparatuur werd elektronisch bewaakt; viel er onverhoopt iets uit, dan ging een alarmbel rinkelen en kwam je in actie.
- 28.4.10 Meestal ging het om een zendbuis die er mee kapte, maar ook bij mist ging het alarm soms af omdat de schotels van de straalzenders van de diverse stations elkaar niet 'konden zien'. Soms loste je een probleem op via telefonisch contact met een collega van een andere straalzender, bijv. Schoonhoven of Hoorn.
- 28.4.11 Die automatische apparatuur bewaking hield ook in dat je op een normale tijd naar bed kon, meestal rond 23:00. Je meldde je telefonisch af bij 'Link Control' in Hilversum en ging naar bed. 's-Morgens stond je om 07:00 op en je meldde je weer aan. Slechts één of twee keer ben ik gedurende mijn diensten uit bed gebeld door het alarm vanwege een storing.
- 28.4.12 Zoals eerder vermeld, werd het eten verzorgd door de CADI van het Swagermankamp. Een busje van de KLu bracht het, waarbij zaken die heet moesten zijn door onszelf gebraden of opgewarmd moesten worden. Daartoe hadden we een elektrische kookplaat. Water werd van 12 meter diep opgepompt uit de grond. Elektriciteit kwam van het lichtnet, maar er stond ook een noodaggregaat wat elke maand door de dieselploeg van Soesterberg werd getest.
- 28.4.13 Omdat de apparatuur van de straalzender zo weinig aandacht vroeg - hulde voor Telefunken - was er veel tijd om te hobbyen, TV te kijken en te lezen. In mijn tijd heb ik voor de Geestelijke verzorging van het Swagermankamp een versterker gebouwd. Als tegenprestatie bracht de Aalmoezenier extra koffie, want dat ging er vlot doorheen bij ons. De dieselploeg wist er wel raad mee maar ook de Marechaussees die ons regelmatig controlebezoekjes kwamen brengen waren grootverbruikers van koffie. Verder repareerden we regelmatig een radio of TV voor deze en gene. Benodigde onderdelen lieten we de CADI chauffeur meebrengen van een elektronicawinkel in Zeist.

Fortverhalen 2000-2016

- 28.4.14 Bij mooi weer zat ik buiten een boek te lezen of pleegde ik 'onderhoud' op het terrein van de Straalzender. Regelmatig kreeg ik dan van passerende wandelaars de vraag: "waar vind ik de piramide van Austerlitz meneer?" Als ik een jolige bui had antwoordde ik: "wat dacht u van die mast achter dit gebouwtje!"
- 28.4.15 Kortom, een leven als een luis op een zeer hoofd op die straalzender. Je had niet het gevoel militair te zijn. De vier aanwezige UZI's stonden vast te plakken in hun kluisje. Eenmaal per jaar werd de bijbehorende munitie ververs. Tijdens zo'n weekend waarin je alleen zat was de verleiding groot om eens een haas of konijn te schieten; die kwamen 's-avonds in flinke aantallen op het verlichte gebouwtje af. Maar ja, dan moest je zo'n dicht geseald pakje 9 mm patronen openmaken, en wist dat maar eens te verklaren...
- 28.4.16 Eén keer kwam een burger laat op de avond in donker aanbellen, ik met een UZI naar het hek. De man schrok zich wezenloos toen hij het wapen zag. Hij kon ten slotte niet weten dat hij bij een defensieobject aanbelde.

Het gebouw van Straalzender Austerlitz met de uitstraling van een boswachterswoning. (Aad Möntemann)

- 28.4.17 De man bleek z'n auto, een Saab, vastgereden te hebben op een houten paaltje wat een fietspad markeerde. Of ik een garage voor hem kon bellen. Eigenlijk mochten we dat niet, daar waren we niet voor, maar ja, noodgeval hè. Voordat ik een garage te pakken had via de veldtelefoon met alle doorverbindingen was ik een half uur verder, maar het lukte. Die man dolblij.
- 28.4.18 Vermoedelijk had hij een prostituee opgepikt op de Woudenbergseweg en was daarmee het bos in gereden. Een andere reden kon je niet bedenken om het doodlopende bospad in te rijden met een auto.
- 28.4.19 Op enig moment was Sgt. Pil wegens ziekte een tijd uit de running. Er kwam een vervanger van SVS Schoonhoven. Die man had al snel in de gaten dat wij de zaken goed op orde hadden, dus zagen we hem zelden. Hij had een privé handeltje in metaalbewerkingsmachines, waar hij het druk mee had.
- 28.4.20 Qua inrichting veranderde Pil's vervanger wel enkele zaken in Austerlitz, vraag me niet meer wat. Toen Pil terugkwam kregen die twee daar bijna slaande ruzie over. Ik ben maar even buiten gaan staan, je bent per slot van rekening maar Korporaal....
- 28.4.21 En zo kwam langzaam mijn einde diensttijd, 6 juni 1970, in zicht. Tot twee dagen daarvoor niets gehoord, dus ik zeg tegen Pil: "gaat dat wel goedkomen?" Hij bellen met het Swagermankamp, waren ze me totaal vergeten. Wat wil je, zo'n afgelegen post... Alles werd met spoed in werking gesteld; op één dag uitkeuren, spullen inleveren, getuigschrift maken en uitschrijven, soms kan het snel bij defensie.
- 28.4.22 Alleen m'n nette schoenen, stropdas en grijze sjaal mocht ik houden, evenals het militair paspoort en het 'kadaverplaatje'. Zo eindigde mijn van 21 naar achttien maanden ingekrompen dienstplicht bij onze Koninklijke Luchtmacht. Op herhaling ben ik nooit meer geweest.

28.5 Terugblik

- 28.5.1 Terugkijkend op die Luchtmacht tijd zeg ik: "jammer dat de dienstplicht door alle verhalen er omheen je al tegen gemaakt werd voordat je moest opkomen. Er was vast meer uit te halen geweest." Ik had bijvoorbeeld best bij een bergingsdienst willen zitten; oorlogswrakken uit de Flevopolder spitten. Had ik misschien wel beroeps geworden, maar ja die verdomde verplichte sport hè...
- 28.5.2 Zelf zie ik de diensttijd als afscheid van de onbezorgde jeugd. Dat wordt nog eens benadrukt door het overlijden van m'n vader in die periode. Ik ben enig kind, m'n moeder had alleen mij nog. Het gezin was incompleet geraakt.
- 28.5.3 De arbeidsovereenkomst met de KLM verplichtte deze het dienstverband gedurende de militaire dienstplicht aan te houden, en verplichtte de werknemer na afloop zich weer bij de KLM te melden. In feite stond je bij de KLM gedurende je militaire dienst op non-actief. Dat betekende geen salaris maar ook niet goedkoop vliegen. Alleen het personeelsblad bleef je ontvangen. Na de KLu tijd had ik geen trek meer in de continudiensten bij de KLM en heb er per direct m'n ontslag genomen.
- 28.5.4 1 april 1978 werd het KLu straalzendernet buiten gebruik gesteld en vervangen door het ASCON netwerk. Straalzender Austerlitz is tussen 1982 en 1989 gesloopt. De voormalige locatie is nog slechts door insiders terug te vinden. Wat zal er van Sgt. Pil geworden zijn? En hoe is het de maten van de LOKS vergaan? Een enkele naam is nog te vinden via social-media. En... we leven nog steeds in een vrij land, daar heb ik toch een heel klein steentje aan bijgedragen.

Bronnen

11

De volgende bronnen zijn gebruikt voor de aangegeven hoofdstukken.

2 De Stelling Honswijk

Register betrekkelijk vestingwerken onder beheer van den EAI Utrecht, Vesting Utrecht 1e gedeelte, 3de deel

Het Utrechts Archief

Utrecht

<https://www.hetutrechtsarchief.nl/>

Register betrekkelijk de inundatiemiddelen onder beheer van de EAI Utrecht

Het Utrechts Archief

Utrecht

<https://www.hetutrechtsarchief.nl/>

Tusschen vuur en ijzer

1940

H. van Heerde

Meppel

Nederlandse Defensie 1839 -1874

1993

Dr. W. Bevaart

's-Gravenhage

ISBN 9789070677329

NL-WpDStvA-C422

De Hollandse Waterlinie

1986

red. Hans Brand en Jan Brand

Utrecht

ISBN 9789020425332

NL-WpDStvA-C327

Fort Honswijk, Staat van Oorlog 1914 - 1915

Tweede Deel

Anne Visser

eigen uitgave

B. van Kuijk

Tull en 't Waal

5 Erfprins: grootste fort

300 Jaar bouwen voor de landsverdediging

1988

red. F.H. van den Beemt, D. Boekema, K.K. Thijssens

NL-WpDStvA-C399

17 Nike Hercules 2004

Blazing Skies

2002

Rinus Nederlof

ISBN 9789012096782

NL-WpDStvA-C425

Vlucht door de tijd

1988

Kol. A.P. de Jong

ISBN 9789057690084

NL-WpDStvA-C384

19 Terschelling Tijger

"Terschelling en zijn rol in de Luchtoorlog,

"Tigerstelling"

P. van Leeuwen

Exemplaar beschikbaar gesteld door Eddy de Haes.

Dankbetuiging

25

Veel dank is verschuldigd aan de onderstaande personen voor hun bijdrage en medewerking.

2 De Stelling Honswijk

Douwe Koen

Met dank voor zijn adviezen.

3 Seyss-Inquart" bunker

René Roede

6 De dag van de acht forten

Selma Schepel †2015

8 Bezoek Fort by Rynauwen

Sanne van Aller-de Buck

9 Willemstad

Sander van Valen

11 Abdij Lilbosch

Gemeentearchief Echt

Joop Schreuder †2017

12 Batterij bij Durgerdam

Kees van Hulsentop

14 Opa's kazemat

Erik Jan Eskes

16 Slopende soldaten

Hans-Robert Holdijk †2012

11 Pagnicie

Wim Kiele

11 Gnbat

17 Nike Hercules 2004

Hans van der Maesen

18 Geen Geleide Wapens

Vic Utermohlen

19 Terschelling Tijger

Klaas van Brakel †2009

Aanvullende adviezen.

24 Bernard bij Schoorl

Marco Spijker

26 Koude Oorlog relictten in Goes

Johan Grootveld

27 Bezoek IFC 118 squadron

Peter van den Berg

28 Bloemlezing diensttijd 1968

Aad Möntemann †2021

vm. Dpl. Kpl. KLu

Michel van Best

René Dolfma

Ron Erhardt †2009

Eddy de Haes

Robert Verhoef †2023

Anne Visser †2004